

*Svenska Linné-Sällskapets
Årsskrift*

Årg. XLIX · 1966

SVENSKA
LINNÉ-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ÅRGÅNG XLIX · 1966

UPPSALA 1967

PRINTED IN SWEDEN BY

Almqvist & Wiksells

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1967

INNEHÅLL

Petrus Artedis liv. Av CARL LINNÆUS. Översättning och noter av f. d. förste bibliotekarie INGRID ODELSTIERNA, Uppsala	1
<i>Summary: Carl Linnaeus's biography of Peter Artedi</i>	8
Kring Petrus Artedis vistelse i England 1734–35. Av professor ORVAR NYBELIN, Göteborg	9
<i>Summary: Petrus Artedi's stay in England 1734–35</i>	26
Linnés resedagböcker. Språk, stil och innehåll i jämförelse med de tryckta reseskildringarnas. Av docent SIGURD FRIES, Uppsala	28
<i>Summary: Linnaeus's travel diaries</i>	62
Linné und Johann Andreas Murray. Von Professor Dr. HEINZ GOERKE, Institut für Geschichte der Medizin, Freie Universität Berlin	65
Erik Brander, the Logies and Linnaeus. By S. PETER DANCE, Zoology Department of Manchester Museum, University of Manchester	74
Linné och Amerika. Av f. d. överläkare BIRGER STRANDELL, Stockholm	85
<i>Summary: Linnaeus in America</i>	96
<i>Smärre meddelanden</i>	
Erland Ehnmark död. Av biskop emer. ELIS MALMESTRÖM, Göteborg	97
En ny tysk Linnébiografi	97
Stig Rydéns bok om Pehr Löfling	98
Valda avhandlingar av Carl von Linné	99
Linné och brödet. Av med. dr TELEMAK FREDBÄRJ, Stockholm	99
<i>Svenska Linné-Sällskapets egna angelägenheter</i>	
Robert E. Fries. Minnesord	100
Spencer Savage död	102
Styrelsens års- och förvaltningsberättelse för år 1965	104
Skattnästarens berättelse för år 1965	105
Revisionsberättelse för år 1965	107
Svenska Linné-Sällskapets styrelse 1967	108
Nya medlemmar	109

CARL LINNÆUS
PETRUS ARTEDIS LIV

Översättning och noter av Ingrid Odelstierna

Petrus Artedi föddes i landskapet Ångermanland i norra Sverige i Anundsjö socken år 1705 den 22 februari g. st.¹

Hans vördade fader var dåvarande komministern i Anundsjö, sedermera kyrkoherden i Nordmaling Olof Arctædius, hans moder Helena Sidenia. Farfadern var kyrkoherden i Nordmaling Peder Arctædius,² gift med Anna Grubb, hans morfader filosofie magistern,³ huspredikanten i Stockholm Petrus Sidenius, vars hustru var Maria Mört.

Denne vår Artedi var den andre i en skara på fem barn. Två systrar äro sedan länge döda, men den äldsta och den yngsta leva ännu. Av dessa är den förre, Anna Maria Artædia, sedan flera år gift med köpmannen i Umeå, välaktade herr Pehr Bjur, den senare, Elisabeth Artædia, hustru till komministern i Umeå stadsförsamling, ärevärdige herr Jonas Ljungberg.

Sonen utkoras som liten gosse att inträda i det heligaståndet — uppenbarligen för att följa fädrens spår —, kan glädja sig åt lyckligt minne och förstånd, börjar sina studier, växer upp i Nordmaling (där fadern var präst), drages av en hemlig böjelse, som redan gav honom håg för vetenskapen, till Bottenhavets närbelägna rika stränder, åstundar att se, valla och lära känna Neptuni hjordar, följer Floras lockelser, längtar att lära känna de växter som äro hälsosamma för människan, han som aldrig var sjuk.⁴

Då han slutligen år 1716 sändes till trivialskolan i Härnösand för att erhålla högre skolbildning,⁵ vinner han sina lärares bifall både vid sitt inträde och vid sin avgång. De timmar som äro fria från lektioner, för att låta gossarna

¹ Den 27 enligt kyrkboken. Se härom E. Lönnberg, Peter Artedi. Ett tvåhundraårsminne, s. 20, n. 1 (Kungl. Svenska vetenskapsakademiens årsbok, 1905). — Artedi var döpt till Petrus, och detta var också den både av honom själv och av hans samtid använda namnformen. Se O. Nybelin, Strödda bidrag till Artedis biografi, s. 96 (SLÅ 1954-55).

² Angående förnamnet Peder se L. Bygdén, Härnösands stifts herdaminne, 2, 1923, s. 349.

³ Sidenius synes ej ha varit fil. mag. Har enligt Bygdén, a. a., 1, 1923, s. 268, innehåft huspredikantssyssla i Stockholm. — I sitt latin överdriver Linné ofta titlar: adelsmän få högadelsadjektiv, vanliga präster biskopsdito.

⁴ Artedis hälsa tycks ha förvänat samtiden. Linné nämner den längre fram även vid Artedis död, likaså Ångermanländska nationen i sin sorgedikt 1735.

⁵ Linné: *humanioribus litteris instruendus*. I svenskan användes *humaniora* i äldre tid i betydelsen 'klassiska språk' (SAOB). Så har Linné använt det latinska *humaniora* längre fram i denna vita (s. 4, not 1), varför det är möjligt att ordet borde tolkas så även här, oberoende av vad skolan lärde ut. — Artedis skolgång har skildrats av Nybelin i hans nämnda uppsats.

uppfriska sina unga sinnen med lek, använder han till att undersöka fiskar och samla växter. Vid flyttningen till högre klass är han ingen kamrat underlägsen. Knappt har han börjat förstå latin, förrän han brinner av längtan att draga igenom alkemisternas sällsamma skrifter. Efter att äntligen ha flyttats till gymnasiet och där ha skött sig utomordentligt, dimitteras han till universitetet *summa cum laude*. De akademiska studierna skulle komma att ännu mera fullkomna hans ingenium och helt låta den förhoppning gå i uppfyllelse som blivit väckt om denne vår vän.

År 1724 avreser han således till den namnkunniga akademien i Uppsala för att stilla sin vetgirighet med gedigna studier i filosofi och teologi; frestas dock efterhand av andra lockande ämnen, fångas av naturalhistoriens sötma och uppgår nästan helt i dess studium. Som alkemiens mysterier för varje dag synas honom allt klarare och mer uppenbara, slår han sig nästan ensam bland studenterna på kemien och driver detta studium allt oftare. Sålunda omsider oförmögen att motstå sina böjelser, fast han på föräldrarnas inrådan rätt ofta sökt undfly dessa sirener, låter han sig besegras av sina utpräglade anlag och följer med lycklig drift sin förnäma fallenhet. Alltså övergår han till medicinska fakulteten, förklarar öppet att han älskar läkekonstens hemligheter, tränger snart med glödande iver in i medicinens förborgade vrår, står icke tillbaka för någon bland de studerande, uppmuntras av ett kungligt stipendium, gillad av alla som han blivit genom sin otröttliga möda.

Då jag år 1728 kom från lundaakademien till akademien i Uppsala för att fördjupa mig i medicinska studier, frågade jag vilken bland studenterna som överglänste alla de andra. Jag fick på min förfrågan med allmänt instämmande till svar, att Petrus Artedi syntes alla mest lysande både genom sin berömliga lärdom och sin vetgirighet. Således greps jag av ett brinnande begär att bli vän med en så lyckligt begåvad yngling. Men denne min tilltänkte vän hade kort före min ankomst, efter att ha mottagit sorgebudet att hans far var dödligt sjuk, seglat hem över Bottenhavet för att så snart han kunde uppfylla sin döende faders sista önskan. Efter att ha visat sin far de sista tjänsterna återvände han till Uppsala. Knappt hade jag fått bud om hans ankomst, förrän jag genast gick till honom. Där såg jag honom då: reslig till växten, magerlagd och med långt svart hår, till utseendet ganska lik John Ray (på porträtt), mycket försynt,¹

¹ Th. M. Fries, Linné, 1, s. 47, hänvisar hit för följande skildring: »Jag fann honom blek, nedslagen och gråtande, ty hans fader hade dött. ... De för mig nya åsigter, som han framställde, och de kunskaper, som han rörde, satte mig i förvåning.» Om citatet härrör härifrån och icke ur av mig ej uppdagad källa, har det gjorts ur minnet, ej efter texten. 'Blek' och 'gråtande' samt satsen om Linnés förvåning saknas överhuvud. Det *animo subjectissimo*, som här översatts 'mycket försynt' och av Lönnberg, a. a., 'med ödmjukt sinne', har kanske av Fries tolkats 'utomordentligt nedslagen' och översatts med tre begrepp. Denna tolkning — en tillfällig sinnesstämning mitt i en uppräknings av stadigvarande egenskaper — vore i sig själv tveklaktig och omöjliggöres av den direkt följande adversativa satsen, som kräver en kontrast. 'Undergiven' vore en normalöversättning, men begreppet passar illa till den intensitet, som synes varit karakteristisk för Artedi. (Jfr t. ex. Linné, Bref och skrivelser, 1:6, s. 213, n. 6.) — Mötet skildras av Linné även i Vita Caroli Linnæi, 1957, s. 97.

men med ett, om än icke brådstörtat, dock raskt, på en gång stadigt och moget omdöme; en man av gammaldags tro och heder. Jag gladdes över vårt samspråk, som strax inriktades på stenar, växter och djur, jag fångslades av hans många intressanta observationer, vilka han ej ens i denna första stund tvekade att delgiva mig. Jag utbad mig hans vänskap, vilken han icke vägrade mig, utan lovade gentjänster, höll också sitt löfte. Vi odlade denna då instiftade vänskap under hela sju uppsalaår, alltid med samma trofasthet och med en för varje dag ökad värme. Han blev för mig den förtroligaste vän som jag haft, jag blev detsamma för honom. Med hur stor ömsesidig fågnad förundrades vi icke över vår vänskaps första framskjutande knoppar, hur gladdes vi icke och hur tacksamma voro vi icke över vår själsfrändskap. Ja, än mer, den skillnad i kynne, som rådde mellan oss, upplivade den håg vi närde i våra bröst för vårt arbete. Han var mera försagd, allvarligare och mera aktgivande, långsammare men noggrannare i observationer och allt annat än jag. Mig hände det ofta att jag prisade ett snabbare avgörande än hans, honom att han log åt en vän, som av sin entusiasm lät sig drivas vart som helst, men som gång på gång återvände till sitt forna grubbel, emedan han glömt problemets lösning. Därav kom med nödvändighet en viss grodd till ädel rivalitet att spira upp oss emellan som en följd av vår tävlan. Det gjorde att jag, i misströstan om att kunna nå en sådan kunskap i alkemien som den han redan ägde, avstod helt från detta ämne, medan han i sin tur ej med samma iver som förr vinnlade sig om botaniken, vilken jag dagligen omhuldade. Vi började båda uppodla skiftande delar av naturvetenskapen, till dess den ene såg sig besegrad av den andre i sitt studium; då avstod han genast och erkände den andre som mästare. Vi kappades om att vinna segern i iktyologien, tills jag efter långvariga mödor måste erkänna mig vara övervunnen. Därefter överlät jag hela detta studium på honom, liksom även kännedomen om amfibier, men i fråga om fåglar och insekter lät han gärna mig vara den främste. I bergartsläran och läran om fyrfotadjuren tillryggalade vi det vida¹ fältet med jämna steg, där förblev vår brinnande arbetslust samfälld och jämlik. Ett rön, som först gjordes av den ene, väckte snart den andres missunsamhet. Båda behöllo sina hemligheter för sig själv men kunde icke tiga med dem länge. Vår vänskap kunde knappt ge sig till tåls en dag, förrän vi berättade våra upptäckter för varandra och, när vi märkte dem vara hittills okända, för vår vän röjde huru glada och upplivade vi voro av nyheten. Den rivalitet, som på det sättet mängde sig in bland våra ansträngningar, ökade bådas vår flit och gav ny eggelse till mödorna. Dagen led ej mot sitt slut, förrän den ene av oss uppsökte den andre, fast avståndet mellan våra bostäder synts oftare bort hindra även sådana vänner som vi från att omfamnas. Vi berättade uppriktigt för varandra allt det motiga eller lyckosamma som hänt oss. På så vis blev det oss båda en tröst att ha fått någon som deltog i våra öden. Det är ljuvt att dela både lyckliga händelser och motgångar med en lika-

¹ Läst *latissimo* i stället för *latentissimo*.

sinnad! Se här ett vittnesbörd om vår vänskap! Då jag skulle resa till det fjärran Lappland, insatte jag honom som arvinge till alla mina manuskript och samlingar i naturalhistorien, för den händelse ödet beslutit om min sista stund, och han försäkrade att han skulle offentliggöra allt som kunde synas vara av värde, om jag skulle förolyckas. När han därefter lämnade Uppsala för att resa till England, lämnade han kvar i Uppsala de böcker han icke lämpligen kunnat medtaga och skrev till mig, som då på uppdrag av landshövdingen högvälborne herr friherre Nils Reuterholm vandrade kring i Dalarna, att jag skulle taga vård om de kvarlämnade böckerna och behålla dem, om ödet vägrade honom själv att vända åter. Vår vän var slutligen utmärkt skicklig i klassiska och moderna språk, lärd i filosofi,¹ solid i medicinen, han kunde hålla de mest fångslande samspråk om allt, utrustad som han var med ett skarpt omdöme och djup lärdom, så att ingen avlägsnade sig ur hans sällskap utan att ha skänkt honom sin aktning.²

Ganska många magnater ha lyckliggjort medborgarna vid Uppsala akademi med stipendier, som skulle tilldelas fattiga studenter kända för omdöme och goda kunskaper, för att dessa, sedan deras lärdom grundlagts i Uppsala, skulle med stöd av dylika fullborda den utbildning de hedersamt påbörjat. Båda nedlade vi i Uppsala all möjlig möda på att göra oss värdiga dessa välgärningar, men då allt hopp uttömts om att vi skulle komma i åtnjutande av dem, övervägde vi till slut att resa utrikes, fast vi saknade tillräckliga medel härtill, för att åren ej skulle uttömma även våra krafter. Min vän sörjde över att ha förnött hela tio år vid en och samma akademi, han som idkade ett studium vars objekt äro spridda runt hela världen, sörjde över att knappt ha kvar tillräckliga medel att kunna resa till utländska akademier.

Alltså for han vid midsommartiden år 1734 till Stockholm och förhandlade där med sin svåger, välaktade herr Bjur, om att han skulle förse honom med penningar, och med sin andre svåger, vördig herr Ljungberg, om det allra nödvändigaste för den tilltänkta resan. Dessa försågo villigt sin avresande broder med allt vad de kunde. I början av september gick han således ombord på ett skepp och avreste från Stockholm till London.

Sedan jag besett Dalarna, norska fjällen, Norge, södra Sverige, Danmark och Tyskland, gjorde jag vid mitten av sommaren 1735 ett besök i Leiden,

¹ Linné: *in humanioribus & linguis Europæis exercitissimus, in Philosophicis doctus*. Det sista visar, att Linné här med *humaniora* avser klassiska språk.

² I Ångermanländska nationens sorgedikt skrives med känsla, om än hyperboliskt uttryckt: »Vår Artedi, allas vår heder ... manne han därför var mer dödlig än andra, emedan han mest liknade himlens inbyggare ... en äldrings pondus fanns hos vår kamrat ... i en skön kropp bodde en än skönare, from, ren och manligt fast själ, som älskade forn enkelhet.» — I ett yttrande av Carl Tersmeden, citerat av H. Engel i hans uppsats *Some Artedi Documents in the Amsterdam Archives*, s. 54 (SLÅ 1950–51), kallas Artedi »liten, mager och osynlig karl». Det sista adjektivet, väl närmast »oansenlig», är ett ord från en väsensfrämmande person, »liten» beror, som Engel påpekar, på Tersmedens egen jättelängd.

fullständigt ovetande om var min efterlängtnade vän då vistades. Våra förbindelser hade nämligen avbrutits på grund av att jag så ofta bytt vistelseort.

Och se bara! Efter att knappt ha vistats några veckor i Leiden får jag se min vän komma till mig; han hade seglat från London till Leiden.¹ Intet kärkomnare hade kunnat hända någon av oss, och våra tårar vittnade om den glada sinnesrörelse som vi erforo. Jag berättade mina öden för honom, han sina för mig; vilken plan han följt vid sin vistelse i London, hur många utmärkta rön han gjort i iktyologien, hur många museer han där besökt och vilken ynnest han åtnjutit hos skilda lärde och i synnerhet hos den berömda Sloane, av vilken han tacksamt förklarade sig ha hedrats med stor älskvärdhet och välvilja. Han sade sig hädanefter hysa stark kärlek och den största aktning för England och dess folk. Nu längtade han att taga medicine doktorsgraden, men nästan utblottad som han vore av de utgifter som han gjort under sin resa och plågad av bekymmer över var han skulle kunna skaffa sig föda, kläder och alla erforderliga böcker, övervägde han att återvända till Sverige. Då erbjöd sig av en slump ett lägligt tillfälle i Holland.

Den gamle rike apotekaren Albert Seba i Amsterdam, berömd för sin *The-saurus rerum naturalium* och vida känd för sina stora samlingar och sitt oförlikneliga zoologiska museum, hade med stöd av sin förmögenhet färdigställt och utgivit de två första volymerna av sitt verk, d. v. s. dem som behandla fyrfotadjur och ormar. Kort förut hade han begärt min hjälp att fullborda tredje delen, om fiskarna; eftersom han var tyngd av ålder skulle jag nämligen hjälpa honom med detta av de lärde med spänning väntade verk. Men då jag var bunden av andra viktiga arbeten, avböjde jag detta uppdrag och överlät det på min vän. Jag övertalade alltså Artedi att fara med mig till Amsterdam för att fortsätta Sebas arbete. Där kunde han vänta sig en lön värdig sin möda.

Vid denna tid svettades jag i Leiden med mitt *Systema per tria naturæ regna*. För att detta skulle bli än bättre lät Artedi mig få del av sitt naturliga system i fråga om fiskarna samt dessas genuskaraktärer. Jag underlät ej heller att i samma arbete framlägga min kamrats idé att indela umbellaterna efter svepet.² Han övervägde nämligen att ägna sig helt åt umbellaterna, sedan han avslutat fiskarna, men parterna förekommo honom.

Sedan *Systema naturæ* avslutats reste jag med min vän till Amsterdam, där Artedi vid vårt samtal med Seba vann denne forskares vänskap. Han åtog sig arbetet och avslutade beskrivningarna, synonymerna samt genera och species utom för några få återstående fiskar.

Så snart mina *Fundamenta botanica* utgivits, reste jag till Amsterdam och lät min vän taga del av dem. Han visade mig då sin *Philosophia ichthyologiæ*, läste upp hela detta just färdigskrivna verk för mig och lät mig icke gå — fast jag var strängt upptagen av andra åligganden — förrän jag hade granskat alla hans

¹ Jfr Linnés skildring av detta möte i Vita, s. 105 f.

² Linné härom i Hortus Cliffortianus, s. 89 f.

iktyologiska arbeten, för att han skulle få höra varuti jag vore oense med honom i fråga om lagarna för systematiken, där han mot mina få anmärkningar ivrigt försvarade sina åsikter. Han sade sig först skola ge ut sina verk, innan han reste hem, och detta så snart Sebas arbete med Guds hjälp vore färdigt, så att han bleve i stånd att slutligt indela, beskriva och finputsa allt. Jag sade farväl till min vän, som då visade mig alla sina observationer och alla sina manuskript, vilka jag — fast jag var hans bästa vän — aldrig förut hade sett. Han hade hållit mig kvar alltför länge, längre än mitt tålamod räckte och tvärt emot vad vi vanligen brukade. Men hade jag vetat att detta var vårt sista samtal, så skulle jag önskat att det varat mycket längre.

Få dagar härefter, *den 27 september 1735*, kallas Artedi från sin bostad till middag hos Seba. Flera vänner språka med varandra till sent på natten. Slutligen säger han glad och nöjd farväl och beger sig hemåt genom Amsterdams mörka och av honom rätt okända gränder, tills han stiger miste, faller ned i en kanal, skriker till, förgäves ropar på hjälp, sjunker och drunknar. Sålunda omkommer, ännu frisk och i blomman av sin ålder denne sitt lands heder och prydnad! Så förvisnar genom en förtidig död detta sekularsnille! Så förgöres i vatten den allra främste bland iktyologer, i vatten han som i livet där sökt sina fröjder! Fientliga ödesgudinnor missunna så den lärda världen den störste iktyolog som de dödliga sedan världens skapelse skådat.

Dagen därpå återfanns den döde och fördes till Amsterdams sjukhus. På tredje dagen for jag, som genom min landsman Clas Sohlberg mottagit det tragiska budet om min väns oförmodade död, från trädgården i Hartecamp till Amsterdam. Artedis förre värd lät under tiden hämta liket, som han därpå efter tillstånd av magistraten lät begrava utan att spara på kostnaderna.¹ Då jag vände mig till Seba och bad, att han skulle ge ett bidrag till begravningen av den avlidne, som ju så länge och med sådan trohet tjänat honom och under tiden levt på egen bekostnad, fick jag se mannen erbjuda femtio floriner, verkligen en värdig belöning för så stor möda och så stor lärdom!

När jag såg hans livlösa, stelnade kropp, hans blåbleka, fradgande läppar, då jag tänkte på förlusten av min bästa vän under så många år, då jag besinnade hur många sömnlösa nätter, hur många mödosamma timmar den nu livlöse offrat, hur många resor han företagit, hur mycken nattlig möda han i sin forskariver nedlagt, innan han uppnått den lärdom som tillät honom att med vem som helst tävla om segerpalmen, upplöstes jag i tårar. Då jag förutsåg, att i och med dess upphovsmans död skulle i glömska sjunka all denna lärdom, vilken skulle ha länt honom själv till odödlig, hans folk till oförgänglig ära och den lärda världen till största nytta, krävde genast min aldrig glömda pietet mot min vän, att jag uppfyllde det ömsesidiga löftet, att den överlevande skulle utgiva den andres rön. Då värden vägrade att lämna ut manuskripten, skrev

¹ Räkningen blev tydligen dyr, trots att Artedi begrovs på en fattigkyrkogård. Se E. Lönnberg, Linné och Artedi (SLÅ 1919, s. 30–43).

jag till Artedis släktingar i deras avlägsna hembygd nära Lappland för att kunna med deras fulla samtycke taga hans manuskript i beslag, nedkallande den Högstes hämnande straff, om jag därvid undansnillade minsta papper. Mina önskemål biföllos, dock med villkor att jag också skulle offentliggöra handskrifterna. Rustad med detta svar gick jag till värden, som efter att ha avlagt räkenskap för begravningen krävde en dryg lösen innan han gäve ifrån sig någonting alls. Vi förlikades om halva summan, men ej ens denna kunde jag betala, blottställd som jag var genom utgifterna för min resa genom så många länder och boende i ett främmande land utan en vän som kände mig. Jag erbjöd honom i gengäld för 20 floriner alla de obetydliga ägodelar, utom manuskripten, som Artedi kunnat medföra hit, men han vägrade.¹ Jag begav mig därför till Seba, för att denne skulle bevisa den döde den sista kristna kärlekstjänsten genom att betala dessa mynt allenast. För att manuskripten ej skulle skingras av värden genom den offentliga auktion varmed han varje ögonblick hotade, finge Seba under tiden lägga beslag på hela kvarlåtenskapen jämte papperen, ända tills pengar hunne komma till mig från Sverige. Men den rike mannen drog sig skyggt undan; han stode rustad för uppbrott och blandade sig ej längre i några affärer. Han rådde snarare till att manuskripten skulle gå på auktion, varvid han ofelbart skulle komma över allt, eftersom det ej funnes någon i Amsterdam som brydde sig om de där anteckningarna; där-efter skulle han gärna låta mig taga del av dem. Men det rådet tycktes mig vara både tvetydigt och farligt.²

Jag begav mig därför till min då ende mecenat, den berömde Georg Clifford, som nyligen lärt känna mig, för att denne på grund av den varma välvilja han hyste för vetenskap och forskning skulle bistå mig i detta trångmål och värna min hädangångnes väns maner. Han räknar lugnt upp pengarna, betalar ut dem, mottager manuskripten, låter avskriva dem för eget bruk och ger ädelmodigt även mig avskrifter.

Jag fann bland dessa endast Artedis *Philosophia* avslutad, *Synonymiologia*, ett verk som fordrat ofantlig möda, fullständig men märkvärdigt koncentrerad, *Descriptiones* goda, hans *Bibliotheca* ännu ofullbordad men *Systema* tillräckligt utarbetat av författaren, som ju icke hade trott att han skulle lämna ifrån sig

¹ Alla dessa transaktioner ha behandlats av H. Engel i hans uppsatser *The Life of Albert Seba* (SLÅ 1937, s. 75–100) och *Some Artedi Documents in the Amsterdam Archives* (SLÅ 1950–51, s. 51–66). Linné synes ha erbjudit värden en delbetalning av skuldsumman om 20 floriner genom att erbjuda honom all kvarlåtenskap utom manuskripten. Lönnberg har i sin minnesteckning 1905 fattat Linnés otydliga ord *Oblata hospiti levissima ejus omnia, exceptis manuscriptis, quæ secum huc ducere potuerat, pro viginti florenis* som om Linné bjöd 20 floriner för manuskripten, vilket ej synes mig möjligt på grund av den mellanliggande relativsatsen.

² Linné även *utrinque cornutum*. Kanske är detta uttryck ett invektiv från depositionen (invigningen av hornprydda nya studenter), kanske stammar det från skolan och logikens horns slut. Om Linné uppfunnit det, kanske han med det vill uttrycka djävulskt försåt: »ha horn och klövar.» Även Engel framkastar (SLÅ 1937, s. 90 f.) en misstanke om att Seba kunde tänkt ge ut manuskriptet utan nämnande av författaren.

sina arbeten i sådant skick. Jag tyngdes av flera åtagna och påbörjade arbeten men offrade de timmar jag kunde — ack så dyrbara för mig själv — på min avlidne väns verk, vilka knappt kunde uttolkas av någon annan än den som var synnerligen van vid författarens stil, metod, idéer och strävanden. Då jag fullbordat vad jag kunnat av mina och hans arbeten, dröjde jag i Holland ett halvt år, till en början för att ge ut min väns verk.¹ Jag är glad, om jag varit honom en värdig vän, så att en mot hans förtjänster svarande berömmelse kan komma att evigt leva kvar och hämnas den som dog i förtid genom drunkning. Jag är glad, att jag kunnat till allmänhetens nytta undan förgängelse bärga ett verk, som icke har någon like i sin gren av vetenskapen. Denna del av naturvetenskapen, som alltid varit invecklad och svår, har denne författare gjort allra mest lättillgänglig.² Ack att det uppstode fler Artedi, som lika lyckligt kunde utreda djurrikets övriga klasser! Med dessa ord slutar jag och hoppas, att jag ställt min salig väns maner till freds. Skrivet i Leiden den 10 mars 1738.

¹ Mödan vid utgivandet skildrad av Linné, Vita, s. 72, 84.

² I den fjärde av sina självbiografier uttrycker sig Linné däremot på följande sätt: »Pisces hade wähl wår dråpelige Artedi artigt utarbetat men hans method war swår, waklande och otillräckelig.» (Vita, s. 171.)

Summary

CARL LINNÆUS'S BIOGRAPHY OF PETER ARTEDI, TRANSLATED AND ANNOTATED

By

INGRID ODELSTIERNA

A full translation in Swedish is given of Linnaeus's Latin biography of his friend and fellow-countryman Peter Artedi (1706–1735), "The Father of Ichthyology". The biography was first published in Linnaeus's edition of Artedi's *Ichthyologia*, Leyden 1738.

ORVAR NYBELIN

KRING PETRUS ARTEDIS VISTELSE I ENGLAND 1734-35

I årgång 1954-55 av denna årsskrift har jag sökt lämna några bidrag till kännedomen om Petrus Artedis familjeförhållanden, skolgång och studier i hemorten.¹ Om den för Artedis forskningar och utveckling synnerligen betydelsefulla Englandsvistelsen har däremot vår kunskap varit mycket bristfällig; inga nya fakta ha mig veterligen framkommit utöver vad Linné och Lönnberg anför i sina grundläggande biografier.² Av denna anledning kanske resultaten av en del blott mera tillfälligt gjorda efterforskningar under några för annat ändamål företagna besök i London kunna vara värda att här framläggas.

Efter 10 års medicinska och naturvetenskapliga studier i Uppsala önskade Artedi, liksom Linné, resa till Holland för att där förvärva medicine doktorsgraden. Men Artedi ville taga vägen dit över England, hemlandet för hans båda närmaste och största föregångare inom fiskkännedomen, Willughby och Ray, säkerligen för att få tillfälle att själv studera de av dem beskrivna nordsjöfiskar, som ej stått honom till buds för undersökning i Uppsala. Som vi senare skola finna hade han nog också hört talas om de rika naturaliesamlingar som hopbragts av Londonläkaren Sir Hans Sloane.

Enligt Linné sammanträffade Artedi i mitten av sommaren 1734 i Stockholm med sina båda svågrar, handlanden och rådmannen Pehr Biur och komministern, sedermera kyrkoherden Jonas Ljungberg, båda bosatta i Umeå. Av dem erhöll han erforderliga penningmedel och annat för resan nödvändigt. I juli avslutades förberedelserna i Uppsala; för den 27 juli nämner teologiska fakultetens protokoll: »Dn. Petrus Arctedi Med. Stud. peregrinaturus exami-

¹ O. Nybelin, Strödda bidrag till Artedis biografi. (SLÅ 1954-55, s. 85-96.)

² Vita Petri Artedi descripta a Carolo Linnæo, tryckt som företal till Artedis av Linné år 1738 utgivna Ichthyologia. Föreligger i svensk översättning av Ingrid Odelstierna i denna årgång av Årsskriften, s. 1-8. — E. Lönnberg, Peter Artedi. Ett tvåhundraårsminne. (Kungl. Svenska vetenskapsakademiens årsbok, 1905, s. 17-72.) — Viktiga upplysningar rörande Petrus Artedis studieår i Uppsala ha publicerats av O. Walde i hans uppsats Nya bidrag till Artedis biografi (SLÅ 1950-51, s. 41-50), även innehållande ett brev, det enda kända av Artedis hand, till modern, systrarna och svågrarna. — H. Engel har i uppsatsen Some Artedi Documents in the Amsterdam Archives (ib. s. 51-66) sammanställt alla tillgängliga officiella uppgifter i samband med Artedis tragiska drunkningsdöd; av särskilt värde är bouppteckningen över den bortgångnes torftiga kvarlåtenskap. — Nämnas bör även A. C. Wheelers inledning till 1962 års faksimilutgåva av Artedis Ichthyologia.

nerad», och för den 31 juli heter det i akademiska konsistoriets protokoll, § 6: »Resolverades at studiosus medicinæ Petrus Artedi Angermannus får testimonium academicum, ärnandes han sig utomlands, sedan han blifwit efter förordningen in Theologia examinerad.» Man var den tiden angelägen om att den studerande ungdom som reste utomlands skulle vara fast i sin lutherska tro för att ej falla offer för papistiska eller andra villoläror.

Enligt Linné avseglade Artedi i början av september 1734 från Stockholm med ett fartyg destinerat till London; i England vistades han till slutet av juni 1735. I sin Artedibiografi konstaterar Lönnberg helt lakoniskt: »Huru resan aflopp och hvilka platser i England Artedi besökte, därom känner man intet.» Lönnberg anför blott att Artedi skrivit företalet till sin *Ichthyologia* i London liksom, efter Linnés levnadsbeskrivning, att Artedi vid deras första sammanträffande i Leiden berättat »om sin vistelse i London, om hvilken mängd af förträffliga ichthyologiska rön han haft tillfälle att göra och huru han gynnats med bekantskap och umgänge med talrika lärde. Bland dessa nämnde han särskildt Sloane och talade med största tacksamhet om den storartade vänlighet och välvilja som denne lätit komma honom till del. Talrika museer hade han fått bese i England och för allt hvad han där fått röna omfattade han både landet och den engelska nationen med tillgifvenhet och största aktning.»

I anslutning härtill må en passus i Artedis brev till de sina anföras: »Logementer här i Hålland äro lindrigare än i England, men mat och dricka är dyrare och dessutan intet så beskiedeligt folk som i England.»

I Rydbergs avhandling om svenska studieresor till England under frihetstiden anføres endast följande: »Redan innan Linné kom till England hade en annan svensk naturforskare avslutat en ungefär ettårig vistelse i landet (1734–35) nämligen Peter Artedi. Denne träffade i England ett flertal lärde, av vilka dock endast Sir Hans Sloane är namngiven. Han skall emellertid ha trivts i landet och bedrev där sina forskningar med framgång. Företalet till hans genom Linnés försorg posthumt utgivna betydelsefulla 'Ichthyologia' är daterat i London.»¹ Alltså ingenting nytt utöver Linnés och Lönnbergs uppgifter.

Lönnberg och Rydberg synas helt ha förbisett att Artedi själv i sin *Ichthyologia* lämnat en del, låt vara knapphändiga upplysningar angående sin vistelse i England. Sålunda omnämner han på ett ställe en stor val, som införts till London och tillägger efter beskrivningen av densamma: »Ex observatione propria, Londini 1734, in Novembri» (*Genera Piscium*, p. 77) resp. »Visa a me Londini anno 1734» (*Descriptiones Specierum Piscium*, p. 107). I fråga om de talrika, för honom dittills okända fiskarter, som infördes till London och som han nu hade tillfälle att undersöka i färskt tillstånd, föreligga inga sådana uppgifter men väl för vissa exotiska arter, framför allt igelkott- och koffertfiskar, vilka i torkat och preparerat skick bruka hemföras av sjöfolk, och som då för tiden voro begärliga såväl för museer och naturaliekabinett som såsom prydnad.

¹ S. Rydberg, Svenska studieresor till England under frihetstiden, s. 232 (Lychnos-bibliotek, 12, 1951).

nader i enskild ägo. Han fann dessa fiskar, vilka han beskrev under släktnamnet *Ostracion*, dels i privata samlingar, dels på olika näringsställen, sannolikt mest sjömanskrogar, där hemvändande sjömän utbjudit dem till salu eller lämnat dem som betalning för ett mål mat, ett glas öl och en eller ett par supar, och där sedan krogvärderna hängt upp dem som prydnader och attraktioner. Dessa anteckningar i *Ichthyologia* (Genera Piscium, p. 56-60) äro följande (jag utelämnar de latinska diagnoserna):

3. *Ostracion* ... Vidi in museo Hans. Sloane d. 15. May 1735.
 5. *Ostracion* ... Vidi Londini apud Mr. Lillja & in Naggshead.
 7. *Ostracion* ... Vidi apud Sir Hans Sloane & in Naggshead.
 8. *Ostracion* ... Vidi Londini in the White Bear.
 10. *Ostracion* ... Vidi Londini in the Naggshead & apud Mr. Lillia.
 13. *Ostracion* ... Vidi apud Sir Hans. Sloane & in Chelsey apud Don Salteros & in springgarden ...
 16. *Ostracion* ... Vidi Londini in the green Dragon in stepney.
 18. *Ostracion* ... Vidi in oppido Stratford Angliae, die 2 Pentecostes, 1735. [26 maj g. st.]
 19. *Ostracion* ... Vidi apud Hans. Sloane.
 20. *Ostracion* ... Vidi apud Hans. Sloane Londini.
- Och vidare en havsångel (Gen. Pisc., p. 67):
6. *Squalus* ... Vidi Londini in Naggshead & in oppido Chelsey.

Härtill kan läggas att Artedi i sitt endast i avskrift kända manuskript *Idea Institutionum Trichozoologiæ*, ett utkast till en ny däggdjurssystematik, publicerat i denna årsskrift 1934, efter den egentliga texten tillagt beskrivningar av en panter och en leopard, som han sett i London, samt av två tigrar och en hyena, som han studerat i Moorefield.¹

Dessa uppgifter verka onekligen föga upplysande när det gäller att få fram något om Artedis vistelse i England, men jag har försökt i mån av tid att vid skilda tillfällen utnyttja dem för att åtminstone till någon del kunna belysa detta högst viktiga skede i hans korta levnad.

Först några ord om de platser som Artedi omnämner.

London var under förra hälften av 1700-talet en förhållandevis liten stad; de omnämnda platserna Chelsea, Stepney och Stratford voro då liksom ännu i början av 1800-talet självständiga byar utanför huvudstaden, Chelsea sydväst, Stepney öster och Stratford nordöst därom. Däremot var Shadwell, som i det följande kommer att omnämnas, ursprungligen en av Tower-byarna, belägen på Themsens norra strand i stadens östra del men redan på 1600-talet införlivad med London. Moorefield, där Artedi såg och beskrev två tigrar och en hyena, var säkerligen the Moorfields, en i det dåtida London även av fashionabla borgare livligt frekventerad promenadpark i nordöstra delen av staden, där man synbarligen till de besökandes nöje och förströelse höll exotiska djur.

Beträffande övriga lokaliteter skvallra ju benämningarna The Green Dragon

¹ O. Nybelin, Tvenne opublicerade Artedi-manuskript. (SLÅ 1934, s. 35-90.)

och The White Bear om att det var fråga om krogar eller näringsställen. Med tanke på engelsmännens ofta otroliga konservatism föreställde jag mig att kanske någon av de fiskar Artedi sett och beskrivit på dessa krogar fortfarande kunde hänga kvar där till gästernas beskådande. Redan under Svenska Djuphavsexpeditionens uppehåll i London 1948, då vårt fartyg låg i Shadwell docks, försökte jag därför uppspåra The Green Dragon i den närbelägna stadsdelen Stepney. Mina förfrågningar förde mig slutligen till en avröjd tomt, på vilken ett stort anslag fanns uppsatt, meddelande att den berömda krogen The Green Dragon legat där, men att den blivit totalförstörd under andra världskrigets bombraider. Här var alltså ingenting att hämta, jag kom för sent, kunde bara konstatera att den gamla 1600-talskrogen ännu några få år tidigare fortfarande existerat, kanske med Artedis typexemplar av *Ostracion* nr 16 hängande kvar där.

I fråga om The White Bear har jag hittills med tillhjälp av Londons telefonkatalog endast kunnat fastslå att ej mindre än två krogar med detta namn för närvarande finnas i staden. Tyvärr har jag ännu ej varit i tillfälle att uppsöka någon av dem, men under ett besök i april 1959 hos chefen för the Old Collection i British Museum (Nat. Hist.), Dr. A. C. Wheeler har jag framhållit möjligheten av att i någon av dem kunna återfinna Artedis typexemplar av *Ostracion* nr 8. Ännu har jag emellertid ingenting hört i saken.

Artedis »springgarden» torde ha varit The Spring Gardens, ett under 1700-talet bekant förlustelseställe;¹ då ingen av mina Londonkolleger kände till namnet antog jag att The Spring Gardens sedan länge var borta. Detta bekräftades genom uppgiften i ett Londontopografiskt arbete av H. P. Clunn att etablissemnet i fråga revs år 1828.²

Namnet Naggshead, som i Artedis av Linné slutredigerade *Ichthyologia* skrives i ett ord med två g, misstänkte jag först vara ett ortnamn, vilket jag förgäves eftersökt. Men det kunde ju också vara en krog. Även på denna punkt har jag kommit till klarhet genom Clunns ovan citerade arbete som uppger att i London finnes eller har funnits en Nag's Head Tavern, säkerligen Artedis Naggshead.

Vilka voro då de personer hos vilka Artedi fått skåda för honom och för vetenskapen dittills okända fiskarter?

Sir Hans Sloanes namn torde vara rätt välbekant, varför jag här för fullständighetens skull blott vill ge några korta data, hämtade ur två rätt nyligen utkomna biografier.³

Sir Hans Sloane föddes den 16 april 1660 i Killyleagh, county Down på Irland. Fadern tillhörde en skotsk familj, som kom till Irland i början av 1600-

¹ Enligt välvilligt meddelande av framlidne dr Arvid Hj. Uggla.

² Harold P. Clunn, *The Face of London*, 1932. Jag står i tacksamhetsskuld till fil. dr Stig Roth för att han gjort mig uppmärksam på detta arbete.

³ Gavin de Beer, *Sir Hans Sloane and the British Museum*, 1953, och John Brooks, *Sir Hans Sloane, the Great Collector and His Circle*, 1954.

London och dess närmaste omgivningar vid mitten av 1700-talet.

talet. Som ung studerade Hans Sloane medicin, botanik och kemi i London och var då vän till Artedis närmaste föregångare som ichthyolog, den mångsidige botanisten och zoologen Johannes Rajus eller John Ray och till kemisten Robert Boyle. Sloane förlade senare sina studier till Paris och blev medicine doktor i Orange nära Avignon, ty som protestant kunde han ej bli graduerad i Paris. Han slog sig sedan ned som praktiserande läkare i London och ägde redan tidigt stort anseende som läkare och naturforskare. Blev 1685, alltså vid 25 års ålder, Fellow of the Royal Society, 1693 dess sekreterare och var dess president från 1727 till 1741. Under åren 1687-89 företog han en resa till Västindien, särskilt Jamaica, och idkade därunder vetenskapliga, framför allt botaniska studier, som han offentliggjorde i *Catalogue of the Plants of Jamaica*, 1696, och *Natural History of Jamaica*, 1-2, 1707-25.

Sloane var emellertid inte bara praktiserande läkare, drottning Annas liv-

medicus och naturforskare. Vad som gjort honom bekant för eftervärlden och vad som i detta sammanhang mest intresserar är hans rika och för sin tid enastående samlingar. Grundstommen utgjordes av växterna från hans resor i Frankrike och Västindien, som senare berikades genom inköp av många botanisters herbarier.¹ Så småningom utökades även de zoologiska samlingarna avsevärt; som exempel kan nämnas att enbart avdelningen »Fishes, and their Parts» enligt de Beer år 1725 bestod av 1 007 nummer, vid Sloanes död 1753 av 1 555. Men han lade sig också till med fossil, mineral, speciellt ädla stenar, klassiska antikviteter och s. k. »artificial curiosities» från alla världsdelar. Han intresserade sig även för konst, bl. a. voro Dürer och Holbein representerade, han ägde en betydande porträttsamling, ett mycket rikhaltigt och dyrbart bibliotek med en enastående manuskriptsamling och därjämte en stor samling mynt och medaljer. Linnélärjungen Pehr Kalm, som på utresan till Nordamerika år 1748 en tid vistades i London, gjorde ej mindre än tre besök hos den åldrige Sloane varav två ägnades hans samlingar, som Kalm ingående beskrivit i första delen av sin *Resa til Norra America* under 28 april (s. 376–77) och 26 maj (s. 427–38). Även Abraham Bäck hade några år tidigare under upprepade besök hos Sir Hans, »allmänt räknad mer curieus än lärd», bildat sig en god uppfattning om vad samlingarna innehöllo och beskrivit dem i sin resedagbok.²

Sir Hans Sloane avled år 1753. I sitt testamente hade han uttryckt som sin önskan att alla hans samlingar skulle inlösas av engelska staten för 20 000 pund — de värderades till det 20-dubbla — och parlamentet beslöt efter ett halvt års utredningar att acceptera erbjudandet. Därmed lades grunden till British Museum.

Artedi hade säkerligen i Uppsala hört talas om Sloanes redan då berömda botaniska och zoologiska samlingar, och längtan att få se dem var nog en av anledningarna till att han förlade resvägen till Holland över London. Men hur skulle den okände Uppsalastudenten kunna få företräde för Royal Societys berömda president och tillträde till hans samlingar?

I Sloanes manuskriptsamling finnes ännu bevarat ett litet manuskript med titeln *Petri Artedi Angermannia-Sveci Catalogus piscium mari balthici ut et fluviorum ac lacuum Sveciæ*. Det hittades i början av 1900-talet av sedermera överbibliotekarien i Uppsala, Linnébibliografen Markus Hulth, men publicerades först 1934 i min ovan nämnda uppsats, alltså 200 år efter dess författande. I den åtföljande kommentaren förmodade jag att manuskriptet sannolikt utarbetats av Artedi under överresan till England som en slags introduktionsskrivelse till Sloane. I tanke att den kunde ha åtföljts av något egenhändigt brev

¹ En förteckning och beskrivning över Sloanes växtsamlingar utkom 1958 under titeln *The Sloane Herbarium*. Se recension i SLÅ 1959, s. 124 f.

² Detta avsnitt ur Bäckes resedagbok (nu i Karolinska institutets bibliotek) publicerat av C. O. von Sydow i *Arvet från Newton och Linné*, 1962, s. 23–26.

från Artedi genomgick jag i april 1959 på British Museum i Bloomsbury Sloanes brevsamling från mitten av 1734 t. o. m. 1735, dock utan att finna något av Artedis hand. Däremot påträffade jag ett brev, daterat Stockholm den 26 okt. 1734, skrivet på engelska och undertecknat Jacob Serenius. Då brevet synes mig vara av såväl lärdomshistoriskt som kulturhistoriskt intresse och då det mig veterligen ej tidigare publicerats, återgives det här in extenso som bilaga. Det i detta sammanhang viktiga är givetvis rekommendationen av Artedi till Sloane i slutet av brevet, som följaktligen är det av mig sökta introduktionsbrevet. Att det hade äsyftad verkan förstår man av det redan anförda uttalandet av Linné, att Artedi för honom med största tacksamhet talat om den storartade vänlighet och välvilja som Sloane låtit honom komma till del. Om Sloanes vänlighet mot utlänningar har även en annan forskare, tysken Zacharias von Uffenbach, som besökte honom år 1710, vittnat. Han talar enligt de Beer (s. 121 f.) om Sloanes stora artighet, bl. a. yttrande sig i att han konverserade sina gäster på franska, något som engelsmännen i regel ej gjorde även om de kunde, och fortsätter: »Han är mycket vänlig och trevlig fast han rest så vida omkring, särskilt hövlig mot personer som äga någon vetenskaplig kännedom om hans samlingar.» Och det hade ju Artedi i högsta grad. För sitt speciella intresse fann han här en fisk-samling på över tusentalet nummer, vilken måste ha givit honom rika tillfällen till ichthyologiska studier och iakttagelser. Det är betecknande att av de tio ovan anförda *Ostracion*-arterna ej mindre än fem voro representerade i Sloanes samling; två av dem, nr 13 (= *Tetrodon laevigatus* Linné) och nr 20 (= *Diodon spinosissimus* Cuvier), finnas ännu bevarade i the Old Collection i British Museum (Nat. Hist.).

Angående avsändaren av introduktionsbrevet må här blott omnämnas att Jacob Serenius var kyrkoherdeson, född i Färentuna socken, Stockholms län, den 25 juli 1700, att han vid nio års ålder inskrevs vid akademien i Uppsala, där han blev magister 1722. Efter tjänstgöring som vice pastor i hemförsamlingen utnämndes han 1723 till kyrkoherde vid svenska församlingen i London. Återvändande till Sverige 1734 — i juli enligt brevet till Sloane — som nyutnämnd kyrkoherde i Nyköping, blev två år senare kontraktsprost och 1763 biskop i Strängnäs. Under Serenius' tid i England uppfördes på hans initiativ år 1728 en svensk kyrka i London, och under samma tid utarbetade han sitt stora engelska lexikon, vars första del utkom 1734, andra delen 1741. Han anlätades också av svenska vetenskapsmän som kontaktman med engelska lärde, en uppgift som han av det citerade brevet att döma synbarligen skött med den äran. I övrigt är han känd som en av frihetstidens argaste mössor.

Det var onekligen ett för Artedi lyckligt sammanträffande av omständigheter att Serenius återkom från London till Stockholm just i juli 1734 eller samtidigt som Artedi vistades där för att bl. a. med svågerns hjälp förbereda sin utrikesresa. Sannolikt kände de varandra ej personligen förut, Serenius blev ju kyrkoherde i London året innan Artedi kom till Uppsala, men Artedi har

säkert väl känt till Serenius' roll som förmedlare mellan svenska och engelska lärde och önskat draga nytta därav.

Av introduktionsbrevets formulering synes framgå att det, som Rydberg framhåller,¹ var avsett att personligen överlämnas av Artedi, och man vill då gärna tro att han fått det med sig jämte skrifter, medaljer, åkerbär och allt som där nämns vid avresan från Stockholm, vilken i så fall måste ha ägt rum efter brevets datering, alltså efter den 26 oktober. Mot detta står emellertid Linnés uppgift att Artedi i Stockholm steg ombord i ett skepp, destinerat till London, i början av september. Linné kan naturligtvis ha gjort sig skyldig till ett minnesfel på denna punkt som på andra — han uppger t. ex. Artedis födelsedatum vara 22 februari emot födelsebokens datum 27. Hans minnesteckning över vännen skrevs först tre år efter dennes bortgång och Linné hade hela denna tid vistats i Holland, fullt upptagen av krävande arbetsuppgifter. Och introduktionsbrevet liksom det övriga kan naturligtvis ha sänts över till Artedi i London med en senare båtlägenhet. Även reseförberedelsernas avslutande i juli i Uppsala synes tala för att resan anträtts rätt snart därefter. I en av Linnés självbiografier finnes emellertid en passus som möjligen kan stödja antagandet om ett senare avresedatum: »År 1735, vid Nyåret, reser Linnæus åt utrikes orter i följe af Claes Sohlberg, Medicinæ Studiosus. Linnæi trogna Cammerad Artedi hade rest nyligen förut ifrån Upsala till Engeland.»² Allt beror emellertid på vilken tidrymd Linné avser med uttrycket »nyligen förut». Angående tidpunkten för Artedis avresa från Stockholm, värdefull för bedömandet av Englandsvistelsens varaktighet, har jag följaktligen ej kunnat vinna någon klarhet.

Jag övergår nu till det andra namnet i *Ichthyologia* på de personer, hos vilka Artedi sett och beskrivit uppstoppade exotiska fiskar, nämligen Don Saltero. Han finnes omnämnd i det ovan citerade arbetet av de Beer, hette ursprungligen James Salter och säges ha varit en av Sloanes tjänare samt ha ledsagat denne på hans resor. Sitt pseudonym Don Saltero gavs honom enligt de Beer av amiralen Sir John Munden, av vilken orsak nämnes dock ej. Sedan han slutat sin tjänst hos Sloane upprättade han ett »coffee-house» i byn Chelsea, där för övrigt Sloane ägde en egendom, dit han flyttade med alla sina samlingar år 1743; det var där Abraham Bäck och Pehr Kalm besökte honom. »Don Saltero's Coffee-House» i Chelsea var vida berömt för alla de kuriositeter, som där funnos att beskåda, och samlingen torde säkerligen på sitt sätt ha bidragit åtskilligt till att göra museer och naturaliekabinett populära bland den

¹ Till den tidigare anförda korta notisen om Artedis vistelse i London meddelar Rydberg i en not: »Ett introduktionsbrev, tydligen framlämnat, från Serenius till Sloane, dat. febr. 1734, finnes i fotostatkopier UUB G 365.» Detta syntes ju tyda på en tidigare korrespondens mellan Artedi och Serenius, som i februari 1734 ännu befann sig i London. Med spänning emotsåg jag därför den från Uppsala universitetsbibliotek välvilligt översända kopian. Denna visade sig emellertid vara just brevet av den 26 oktober. Rydberg hade råkat feldatera brevet efter en ovidkommande anteckning på dess sista sida.

² Vita Caroli Linnæi, Carl von Linnés självbiografier, utg. av E. Malmeström och A. Hj. Uggla, 1957, s. 104.

A
CATALOGUE
OF THE
R A R I T I E S

To be seen at

Don Saltero's Coffee-House

I N

C H E L S E A.

To which is added,

A Compleat LIST of the Donors thereof.

The Fifth Edition.

Price Two-Pence.

- 1 **T** H E Model of our Bleffed Saviour's Sepulchre at *Jerusalem*
- 2 Painted Ribbands from *Jerusalem*; with the Pillar to which our Saviour was tied when scourged, with Motto's
- 3 The Four Evangelists Heads, cut on a Cherry Stone
- 4 A Crucifix
- 5 A small Skull, very curious
- 6 Two Baskets made of Cherry Stones
- 7 A Giant's Knife and Fork
- 8 A curious Pair of Scissars

A

Don Salteros katalog över sitt kuriositetskabinett omkring 1750.

stora allmänheten. Sjalve Sir Hans hjälpte sin före detta tjänare att utöka kuriositetsbeståndet genom att ur sina samlingar utsortera och skänka honom diverse mer eller mindre värdelösa föremål, men man kan nog med de Beer förmoda, att ett stycke av Drottning Katarinas hud, en älvas pil och liknande dyrgripar kommit från annat håll. Don Saltero utgav till och med en katalog över sitt kuriositetskabinett, slutande med en uppräknning av samtliga donatorer. Genom välvilligt tillmötesgående av British Museums (Nat. Hist.) bibliotekarie M. T. Rowlands har jag erhållit en fotokopia av femtonde upplagan av Don Salteros *Catalogue*, tryckt omkring 1750, alltså minst 15 år efter Artedis besök därstädes. Den upptar ej mindre än 505 olika nummer, varibland åtskilliga fiskar och delar av fiskar, några sannolikt tillkomna under dessa senare 15 år. Att söka identifiera de tvenne exemplar som Artedi uppger sig ha sett och beskrivit i Chelsea med några av denna förtecknings nummer är givetvis

vanskligt. Beträffande nr 13 *Ostracion* kan det nog endast bli värdelösa gissningar. I fråga om nr 6 *Squalus*, som Artedi sett bl. a. i Chelsea, dock utan att direkt ange att det var hos Don Saltero, ställer sig saken annorlunda; förteckningen upptager nämligen som nr 484 »The Mermaid Fish», ett av de engelska namn som Artedi i sin *Ichthyologia* anger för havsångeln, *Rhina squatina* (Linné), vilket gör det sannolikt att detta nummer i förteckningen just är det exemplar i Chelsea som Artedi syftar på. Efter Salters död skingrades hans kuriositetskabinett, varför ingen möjlighet torde föreligga att nu återfinna något av de exemplar som Artedi beskrivit därifrån.

Vem var då den tredje person som Artedi omnämner, Mr. Lillja? Namnet syntes mig kunna vara svenskt och vid ett Londonbesök i maj 1963 hade jag sista dagen några timmar lediga och uppsökte då kyrkoherde Sven Evander i Svenska kyrkan för att efterhöra den eventuella förefintligheten av handlingar från 1700-talets förra hälft. Sådana finnas, dock ej fullständiga, och kyrkoherde Evander ställde beredvilligt allt till mitt förfogande. På hans förslag sökte vi först i förteckningen över gåvor till kyrkan, då den även innehåller ett alfabetiskt register över givarna. Vi funno genast en Lorens Lilja, som 1733 skänkte 10 shilling »till stolrummet». Kanske gällde det ett bidrag till inredningen av den fem år tidigare på Serenius' initiativ uppförda svenska kyrkan. Mitt vidare sökande, som på grund av bristande tid givetvis blev helt summariskt, gav följande resultat.

I förteckningen över kommunikanter eller nattvardsfirare finnas för 28 juni 1729 bland andra antecknade Lars Lilja och M:rs (eller H:u) Lilja, för 18 april 1731 Mr. (Hr?) Lilia. Mellan åren 1734, då Serenius återvänt till Sverige, och 1748 finnas inga motsvarande anteckningar. Åren för Artedis vistelse i London saknas alltså, men i förbigående kan nämnas, att för 1 maj 1748 finnes antecknad bland andra »Pet. Kalm, Professor», alltså den förut nämnde Linnélärjungen Pehr Kalm.

I kyrkorådsprotokollen, undertecknade av de s. k. »kyrkvärdarna», för 14 januari, 8 juli, 7 oktober 1739 samt 13 januari, 27 april och april utan datum 1740 finna vi Lorens Lilja bland undertecknarna. »Kyrkvärdarna» hade synbarligen även att i tur och ordning kvartalsvis handha församlingens kassa och räkenskaper. För den 8 juli 1739 anföres bl. a. storleken av kassabehållningen, »som lefvererades till Hr Lorens Lillia, som påtog sig besväret för nästa quartet», och för 7 oktober samma år: »oppgjorde Hr L. Lilja räkn. för quartalet, hvarpå Balancen i behåld är £ 5.4.- som lefvererades till Hr John Spicker, hvilken påtog sig besväret för nästa quartal.» Liljas undertecknande av protokollet är intressant, där står t. ex. »Lorents Lillja hans märke», resp. »Lorens Lilia his mark», och så ett †. I protokollet för den 13 januari 1740 står: »För Lorentz Lillia / Andrew Lindegren.» Tydligt kunde Lilja ej själv skriva sitt namn utan använde bomärke, något som kanske är förklaringen till att hans namn i kyrkans handlingar uppträder i ej mindre än åtta olika varianter.

Slutligen fann jag i församlingens dödbok följande anteckningar:

(för 1740) Mrs Sara Lilia, född i Sverige, död i London d. 12 oct. 1740 och begravnen d. 16 ejusdem i Shedwell Kyrckogård, gl. 48 åhr.

(för 1744) Laurent. Lilia, född i Sverige, dog den 18 Maji 1744 i London och begrafd d. 23 ejusdem i Shedwell, gl. öf. 60 åhr.

Redan denna snabbinventering av svenska Londonförsamlingens bevarade handlingar syntes ge vid handen att den av Artedi omnämnde Mr. Lillja resp. Lillia säkerligen har varit svensken Lars Lilja. Det syntes mig vidare framgå att Lilja var en helt olärd men pålitlig och driftig man, kanske sjöman, som jämte sin svenskfödda hustru Sara slog sig ned i London år 1729 eller strax därförut; första anteckningen från nämnda år, det rent svenskt klingande Lars Lilja, tyder väl på att han då var helt nyinflyttad, i det främmande landet ändrade han snart förnamnet till Lorens. Han tog kontakt med svenska församlingen i London, var alltså en av Serenius' församlingsbor och följaktligen känd av denne, och betroddes i sinom tid med att utses till »kyrkvärd». Sannolikt hade han, om han nu var sjöman, i 45-årsåldern önskat gå i land och insett möjligheten av att försörja sig och hustrun genom att i Shadwells hamnkvarter upprätta en sjömanskrog, i vedertagen stil prydd med bland annat uppstoppade exotiska fiskar; det syntes mig nämligen föga troligt att denne man, som ej ens kunde skriva sitt eget namn, i likhet med Sir Hans Sloane ägt någon mera betydande privat naturaliesamling.

I förhoppning att vidare efterforskningar av Liljas öden i London även skulle kunna sprida något ljus, direkt eller indirekt, över Artedis vistelse där, har jag vid ett par senare tillfällen sökt fullfölja dem.

I mars 1965 uppsökte jag kyrkoherden i St. Paul, Shadwell, och fick ur församlingens begravningsbok göra följande utdrag:

(för 1740) oct. 16 Sarah Lilley. Josefs lane.

(för 1744) May 23 Lawrence Lilly. Pelican Stairs.

Anteckningarna efter namnen ange bostadsorten vid dödsfallen. Josefs lane låg vid floden nedanför kyrkan. Pelican Stairs, vid segelfartygens tilläggsplats, finnas fortfarande, dock givetvis ombyggda sedan 1700-talets mitt. Liljas voro alltså vid sin död bosatta i Shadwell nere vid floden. Enligt kyrkoherden kunde nog närmare upplysningar erhållas i Greater London Record Office. I maj 1966 hade jag tillfälle att besöka denna institution och erhöll där ytterligare detaljer, dock ingenting direkt angående Artedi; vid förfrågan meddelades nämligen att främlingar ej registrerades i London förrän omkring 1790. Däremot lyckades jag få fram en upplysning om Liljas bostad. I »St. Paul Shadwell Book of Assessment» för 1739/40 (Ref. THCS 152) fann jag följande anteckning: »£ 9 Lawrence Lilley 0:13:6», varvid första siffran angavs vara husets värde, den senare någon form av skatt. För vidare upplysningar hänvisades jag till

Guildhall Library, »St. Paul Shadwell Land Tax» (Ref. MS 6009), ur vilken jag gjort följande utdrag:

	Yearly Rents	Tenants Names	Assessment on Personal Estates	Assessment on Rents
1730		<i>Saknas</i>		
1731		Lower Shadwell (Waterside)		0:12:0
p. 35	6	Lawrence Lilley		
1732		Lower Shadwell Waterside		
p. 35	6	Law: Lilley		0:6:0
1733		Southside		
p. 36	6	Lawrence Lilley		0:6:0
1734		<i>Saknas</i>		
1735		Wapping Wall		
p. 88	7	Lawrence Lilley	0:5:0	0:14:0
1736		Wapping Wall		
p. 88	7	Lawrence Lilley	0:5:0	0:14:0
1737		Wapping Wall		
p. 87	9	Law: Lilley	0:5:0	0:18:0
1738		Wapping Wall		
p. 87	9	Lawrence Lilley		0:18:0
1739		Wapping Wall		
p. 87	9	Lawrence Lilley		0:6:0
1740		Starr Streete		
p. 85	9	Lawrence Lilley		1:16:0
1741		<i>Lawrence Lilley ej funnen</i>		
1742		<i>Lawrence Lilley ej funnen</i>		
1743		<i>Lawrence Lilley ej funnen</i>		
1744		<i>Saknas</i>		

Dessa uppgifter visa att familjen Lilja var bosatt på olika ställen i Shadwell åtminstone från och med år 1731. År 1735, då Artedi vistades i London, bodde Lilja i Wapping Wall, sannolikt namnet på det kvarter där bostaden låg. Hela detta distrikt upptages numera av dockor och stora magasinsbyggnader, och föga om ens något torde kvarstå av den tidigare 1700-talsbebyggelsen; till och med kyrkan är ombyggd i början av 1800-talet.

Utgående från mitt ovan närmare motiverade antagande att Lilja försörjde sig som krogvärd, efterhörde jag i Greater London Record Office möjligheten att erhålla upplysningar härom. Jag hänvisades till det i Middlesex Record Office befintliga »Register of licenced Victuallers (pub-keepers)». Åren närmast före 1730 saknas, likaså åren 1733–50, men i de befintliga årgångarna finnes antecknad för Shadwelldistriktet:

för 1730 (Ref. L.V. 5/26)	Lilley, Lawrence	King of Sweedlands Head Fox lane
för 1731 (Ref. L.V. 6/8)	Lilly, Lawrence	King of Sweden
för 1732 (Ref. L.V. 6/16)	Lilley, Lawrence	King of Sweden Foxes lane

Min förmodan visade sig alltså vara riktig, Lilja hade etablerat sig som »pub-keeper» i Shadwells hamnkvarter. Synbarligen var han en god affärsbegåvning; namnet på hans näringsställe har nog verkat lockande på dåtida svenska sjömän. När de så funno att såväl värden som värdinnan voro landsmän, varför språksvårigheterna i det främmande landet ej existerade där, blev väl »King of Sweden» snart deras, kanske även en del Londonsvenskars stamtillhåll.

Fru Sara Liljas bortgång i oktober 1740 tycks ha varit ett mycket hårt slag för maken. Hans namn som husvärd eller husägare saknas från och med år 1741, varav man torde kunna sluta att hemmet upplöstes och att han inhyst sig hos någon bekant familj. Att han bott kvar i Shadwell till sin död i maj 1744 synes emellertid framgå av anteckningen Pelican Stairs efter hans namn i St. Pauls begravningsbok. Om »King of Sweden» år 1740 stängdes för alltid veta vi ej, men det förefaller högst troligt att Lilja ej kunnat driva rörelsen utan hustruns hjälp. Efter april 1740 förekommer hans namn ej heller bland »kyrkvärdarnas».¹

Jag är den förste att erkänna att de hittills vunna resultaten av mina efterforskningar rörande Petrus Artedis Englandsvistelse med ledning av hans i *Ichthyologia* meddelade uppgifter äro skäligen magra. Men de ge dock något utöver vad vi hittills vetat. Sammanfattningsvis tror jag att man nu vågar säga följande.

Resan till England var väl förberedd, bland annat genom svågrarnas ekonomiska bistånd men även genom den hjälp Artedi erhöll av Jacob Serenius, ej blott med introduktionsbrevet till Sir Hans Sloane utan även med goda råd, bland annat att en Londonsvensk, Lorens Lilja, kunde vara honom till hjälp i det främmande landet och att hos honom något fanns att se som kunde intressera en ichthyolog.

Angående tidpunkten för utresan till England veta vi som nämnt ingenting med bestämdhet, blott att Artedi befann sig i London i november 1734. Att utresan dragit ut på tiden genom besök i olika hamnar tycks framgå av att Linné i förordet till femte delen av *Ichthyologia* (Descriptiones Specierum Piscium) meddelar, att de minutiösa artbeskrivningarna utarbetats dels i Uppsala, dels under utresan till London, dels i denna stad. I sin *Catalogus* över de svenska fiskarna anger Artedi bland annat namnet »risbåttan», säkerligen en feluppfattning av det västsvenska rödspotta, vilket skulle kunna tyda på att fartyget anläppt någon västsvensk hamn och att Artedi där ej försummat tillfället att förskaffa sig olika arter västkustfiskar, som han sedan beskrivit under sjöresan. Avresan från London skedde »wid slutet af Iunii månad» enligt brevet till de anhöriga; enligt Linnés almanacksanteckningar för år 1735 (SLÅ 1935, s. 147) »ankom Artedi till Leiden» den 27 juni. Hans vistelse i England har alltså varat omkring 8 månader, kanske något längre.

¹ Om svenska församlingen i London, dess sammansättning och sociala förhållanden, se L. Hagberg, Jacob Serenius' kyrkliga insats, ak. avh. Lund 1952, s. 16-25.

I fråga om de platser Artedi besökte i England vet man att han vistats i London samt i de närmaste små byarna däromkring. Däremot finnes ingenting som tyder på att han företagit några längre resor, t. ex. till Cornwall, från vars kuster Rajus beskrivit ett stort antal intressanta fiskar. Dels var väl reskassan starkt begränsad, dels gav honom London synbarligen fullt upp att göra. Han har säkerligen noga passat de hemvändande fiskebåtarna och i deras fångster gjort värdefulla fiskfynd, vilkas beskrivande givit honom tidsödande arbetsuppgifter; de noggranna beskrivningarna i *Ichthyologia* av fiskarter, vilka omöjligt kunna ha stått honom till buds i färskt tillstånd i Sverige, tyda därpå. Han har ju vidare »gått krogrond» i Londons hamnkvarter liksom i byarna däromkring för att berika sitt undersökningsmaterial med av sjömän hemförda exotiska arter, och Sloanes rikhaltiga samling lade nog också beslag på en stor del av hans tid. Och allt det nya skulle ju inarbetas i hans stora manuskript. Dess inledning är daterad London 1735 och dess vetenskapligt tyngst vägande del, *Philosophia Ichthyologica*, i vilken han framlägger principerna för den moderna ichthyologien liksom i viss mån för zoologien över huvud taget, torde också ha avslutats under vistelsen i London; den förelåg nämligen enligt Linné helt avslutad vid Artedis bortgång, och i Holland var han ju så gott som helt upptagen med att beskriva Sebas fisksamling.

I London fanns också annat av intresse. I »the Moorfields» fick han tillfälle att se levande exotiska däggdjur, och han utnyttjade möjligheten att få beskriva fyra stora rovdjursarter som han dittills endast känt genom tidigare auktorers vaga uppgifter. Beskrivningarna infördes som ett tillägg i hans på resan medförda, ofullbordade däggdjursmanuskript.

Verkliga högtidsstunder måste besöken hos den 75-årige men synbarligen ännu vitale Sir Hans Sloane ha varit. Där fanns ju så mycket av intresse att beskåda och beskriva. Men man kan nog förmoda att den av Artedi själv omvittnade vänlighet och välvilja, som från Sloanes sida kom honom till del, ej enbart bestod i tillåtelsen att studera de rikhaltiga samlingarna. Jag misstänker att Sloane förtäljt om sin ungdomsvän, den då sedan länge bortgångne ichthyologen Johannes Rajus, liksom om sin resa till Jamaica, och att Artedi å sin sida fått berätta om de professorer i Uppsala som Serenius omnämnt i sin skrivelse och om sitt avlägsna hemlands växt- och djurvärld samt att Sloane av den unge lovande ichthyologen för sin manuskriptsamling utbett sig ett manuskript över svenska fiskar, det manuskript som ännu finnes bevarat i British Museum och som jag tidigare omnämnt. Kanske Sloane var den som gjorde Artedi uppmärksam på att även i »Don Saltero's Coffee-house» ute i Chelsea något av intresse kunde finnas. Det var väl också i Sloanes hem som Artedi »gynnats med bekantskap och umgänge med talrika lärde» såsom Linné efter Artedis utsago meddelat.

Var Artedi bodde i London vet man ej, men man kan nog förmoda att det varit någonstans i Shadwelldistriktet. Där var det nog relativt billigt att bo,

där hade han nära till fiskebåtarnas tilläggsplatser, där hade han också svensken Lorens Lilja, som åtminstone under första tiden kunde vara en god kontaktman mellan honom och de engelsktalande besättningarna på fiskebåtarna. Kanske han rentav bodde hos Liljas, åtminstone för någon tid, och intog sina måltider på »King of Sweden». Att han hos dessa landsmän hade en replipunkt i den främmande staden är väl rätt sannolikt. I sitt tidigare upprepade gånger citerade brev till familjen skriver Artedi: »det gick litet långsamt med den wexlen, som mina K. anhörige behagat öwersända; ty han war stält på sight inåm en månad, dock fick jag på honom inåm en wecka af en annan god vän i London.» Vem denne gode vän varit veta vi ej, men det ligger nära till hands att förmoda att det varit Lilja som givit honom denna handräckning.

För Linné berättade ju Artedi vid deras möte i Leiden att för allt vad han i England fått röna »omfattade han både landet och den engelska nationen med tillgivenhet och största aktning». Han trivdes helt enkelt där. Och Englandsvistelsen gav honom dittills oanade möjligheter till fördjupande och fruktbringande ichthyologiska studier, möjligheter som han väl och med iver utnyttjade. Kanske var denna tid den lyckligaste i hans liv.

Bilaga

BREV FRÅN JACOB SERENIUS TILL
HANS SLOANE DEN 26 OKT. 1734

Stockholm 26 Oct. 1734

Hon:ble S:r

I had the hon:r soon after my arrival here in July last to write You by a ship going then for London sending at the same time several pamphlets and papers relating to the Natural history of this Country.

The same ship I have since heard is lost upon the Coast of Yarmouth, but whether these papers are saved with the rest of Her Cargo, I don't know. So I have the hon:r here to send You duplicates of the same pamphlets, but as many as are to be had, (they being very scarce) adding some more that I have since been able to gather and wish they may be to Y:r liking.

I had the hon:r at the same time to mention that the present Governor of the Northern Provinces of Sweden¹ has by his travels in Lapland made several choice collections towards a Natural History of that Country more curious and exact then ever Scheffer's is, who took it all upon trust and never was in the Country himself.² These Collections the Gover:r has put in my hands to dress for publishing, which I intend to forward as soon as possible. But want the favour of Y:r advise if I should do it in English or Latin. (Now it is in Swedish.)

The Swedish edition will be published here speedily, but whether a Latin one would be more agreeable to the Learned in England, is what I shall be glad to have the favour of Y:r opinion of.³

I take the freedom to send You by this ship the famous fieldberry of Lapland which our Botanists so often have tried in vain to transplant to the Southern Climates of Sweden. In the year 1680 Rudbeck brought it with roots, ground and all from Lapland to the physick Garden at Upsal, but it died after three years, never producing any fruit within 50 Swedish Miles of Stockholm.⁴

It is perennial and delights mostly in fallow-fields. Between the flower and the ripe berry it makes but a fortnight, but they are not all ripe at one season, from the middle of May to the Middle of July there are allways some to be found. Nevertheless they are so scarce that the King and the Nobility here, who every Summer send up their wine in the Country to make this fieldberry-wine, cannot allways find enough of 'em.

The Physicians here use this berry with good success in high fevers, hypochondriaks and palpitation of heart, when the juice is boiled to a consistency and given the patients.⁵

This Berry I send in a Glassbottle with leaves, roots and all in its several stages of maturity from the bud to the ripe fruit. The liquor it is found in has turned it from its natural red colour to white.

Along with this there is also a small bottle of preserved Berries in Sugar and a bottle of the wine, which they here use to drinck with sugar.

Here inclosed is a Letter from Mr. Triewald who also sends his Treatises lately published here, two of each.⁶

Mr. Berk, a Gentleman that had the hon:r to see Your Curiosities in Engl. sends the Medals lately struck here upon the Universities with some others which he begs the favour of You to accept of. The Author of 'em Mr. Hedlinger being reputed one of the greatest artists in Europe. The Emblems are the inventions of Mr. Berk.⁷

Bishop Benzelius desires me to present his humble service to You. He fears he shan't live to see his Philo publish'd by D:r Mangey, since we don't hear yet that he has begun to print. The same fate he fears of his Ulphilas if Your kind influence and advise don't interpose, as he has hinted in his preface upon that head at the front of my Dictionary.⁸

Rudbeck is now in his 74 year of age and employs all hands to write out his Lexicon Polyglottum in order to put it to the press.⁹ The same does Celsius with his Botanologia Sacra which so often has been call'd upon by the Learned beyond Sea.¹⁰ Swedenborg has published his Regnum Subterraneum in 3 Vol. fol.¹¹ which he has long ago delivered to Mr. Finch¹² in order to be presented to the Society.

The bearer of this, Mr. Artedi, who is gone to England in order to study physick, I beg leave to recommend to Y:r favour and protection which I flatter

Meself You'll be pleased to grant him when You find his skill in Ictyology and other parts of Natural Philosophy.

I recommend Meself to Y:r usual Kindness and affection remaining with the greatest respect

Hon:ble S:r Your

most obed:t and most humble ser:t

Jacob Serenius

¹ Den nytillträdde landshövdingen i Umeå, frih. Gabriel Gyllengrip, hade i sin strävan att uppodla länet vid denna tid även trätt i förbindelse med den unge Linné. Se härom Fries' Linnébiografi, s. 137 ff, 160 f.

² Johannes Schefferus' *Lapponia*, 1673, hade redan året efter det latinska originalets utgivning utkommit i en engelsk översättning, som sedan följdes av ytterligare två. Schefferus' insats vid detta stora arbetes tillkomst var i stor utsträckning att hoparbeta de relationer som hade sänts honom av olika i lappmarkerna verksamma präster.

³ Vad här sägs om Gyllengrips samlarverksamhet i Lappland och om samarbetet med Serenius är av största intresse och tycks hittills icke ha varit känt, åtminstone utkom aldrig någon tryckt redogörelse av Serenius' hand. Möjligen finns material till en sådan kvar i de Sereniuska papperen i Säbylundsarkivet.

⁴ Åkerbäret finns upptaget i Rudbeck d. ä:s 1685 tryckta förteckning över beståndet i Uppsala botaniska trädgård. (*Fragaria Svecorum fruticans*, Åkerbär, håningsbäär.) Jfr Rudbeck d. y:s dissertation *Ruhus humilis* ... åkerbär från Norlanden, 1716.

⁵ »Syrliga och välluktande verka de kylande och hjärt- och nervstärkande i röt- och fläckfebrar.» (Linné om åkerbären i *Materia medica*, 1749, nr 243. Jfr även *Flora Lapponica*, nr 207.)

⁶ Mårten Triewald hade 1734 publicerat *Konsten at lefva under vatn* [om dykarkonsten] och Kort beskrifning om eld- och luft-machin wid Dannemora grufwor.

⁷ Reinhold Berch hade under sin utländska studieresa 1729-1731 även besökt London. Lycklig författare i den s. k. sinnebildskonsten var han upphovsmannen till emblemen på de jettonger som den berömda Carl Hedlinger 1733 utfört för akademierna i Uppsala, Åbo och Lund.

⁸ Eric Benzeliuss d. y., vid denna tid biskop i Linköping, hade under sin ungdoms studieresa i Bodleian Library i Oxford upptäckt ett utgivet fragment av den antike filosofen Philo Judæus. Under en lång följd av år förberedde han en vetenskaplig utgåva av Philos skrifter, mot slutet av sitt liv i visst samarbete med engelsmannen Thomas Mangey, som emellertid utgav en egen edition året före Benzeliuss död 1743. Ett annat stort arbete som ständigt sysselsatte honom var utgivningen av Ulfilas gotiska bibel, silverbibeln i Uppsala universitetsbibliotek där Benzeliuss ett par decennier varit chef. Först 1750 utkommo Benzeliuss textredaktion och översättning, befordrade till trycket av engelsmannen Edward Lye.

⁹ Rudbecks stora lexikon tog under senare år hela hans intresse och arbetsförmåga i anspråk och lämnade som bekant föga tid över åt undervisning i medicin och naturalhistoria. Lexikonet förblev ofullbordat och förvaras i handskrift i Uppsala universitetsbibliotek.

¹⁰ Olof Celsius d. ä:s *Hierobotanicon*, en redogörelse för växterna i det Heliga landet, utkom i Uppsala 1745-47.

¹¹ *Regnum subterraneum sive minerale de ferro*. (Emanuelis Swedenborgii Opera philosophica et mineralia, 2: 1-3, Dresdæ & Lipsiæ 1734.)

¹² Edward Finch-Hatton (d. 1771), Englands minister i Stockholm.

C. O. von Sydow

Summary

PETRUS ARTEDI'S STAY IN ENGLAND 1734-35

By

ORVAR NYBELIN

In the literature on Petrus Artedi (1706-1735), the well-known author of *Ichthyologia*, ed. by Linnaeus 1738, his visit to England has up to now been dealt with very scantily. Neither has the available information offered much. However, by paying attention to what Artedi himself imparts in his work, I have been able to add further details to the picture of Artedi's ichthyological studies in London.

Artedi thus mentions at one point a large whale which had been transported into London and after the description of the same, adds: "Ex observatione propria, Londini 1734, in Novembri" (Genera Piscium, p. 77): "Visa a me Londini anno 1734" (Descriptiones Specierum Piscium, p. 107). With respect to the numerous and for him hitherto unknown species of fish which were transported to London and which he now had the opportunity of examining in fresh condition, no such information appears although there was plenty for certain exotic species, especially trunkfishes and porcupine fishes.

These were usually sent home in a dried and prepared state by sailors, and were at that time in great demand as much for museums and cabinets for natural-history specimens as ornaments in private possession. He came across these fish, to which he gave the generic name *Ostracion*, partly in private collections, partly in different restaurants, apparently most often sailors' inns, where the sailors returning home offered them for sale or left them in payment for a meal, a glass of beer and a couple of strong drinks, and then the innkeeper hung them up as ornaments and attractions there. These notes in *Ichthyologia* (Genera Piscium, pp. 56-60) are reproduced in summary form on p. 11 above.

In connection with the localities that Artedi mentions there it becomes rather evident that it was a question of inns. Bearing in mind the often unbelievable conservatism of the English, I suppose that perhaps some of the fish Artedi saw there and described could still have been hanging there for the inspection of the guests. However, on a visit to London in 1948 my enquiries after "The Green Dragon" merely led me to an empty piece of ground on which a large notice stood announcing that the well-known inn of this name had stood there, but had been completely destroyed during the bombing raids of the second world war. It was therefore a fruitless journey, as I had come too late and could only state that the old 17th-century inn was still in existence a few years ago, *perhaps* with Artedi's holotype of *Ostracion* no. 16 still hanging there. With respect to "The White Bear", a name which many London inns bear at the present time, I have not yet obtained any result.

Artedi's "springgarden" must have been The Spring Gardens, a place of amusement well-known during the 18th century and pulled down in 1828. I thought at first that "Naggshead" was the name of a town, but by that must have been meant a "Nag's Head Tavern", known in the topographical literature on London. The misleading spelling of the name must perhaps be put down to Linnaeus's interpretation of Artedi's manuscript.

Of those persons Artedi mentions, Hans Sloane is obviously the most important. Artedi was able, by means of frequent visits to his vast collections, to study a number of fish which were for him hitherto unknown. It is characteristic that of the 10 *Ostracion* species mentioned above, not less than 5 were represented in Sloane's collection; two of them, no. 13 (- *Tetrodon laevigatus* Linné) and no. 20 (- *Diodon spinosissimus* Cuvier) are still preserved in the Old Collection in the British Museum (Nat. Hist.).

Artedi came to enjoy great personal benevolence from Sloane to whom he took with him a letter of introduction from the priest of the Swedish parish in London, afterwards bishop in Strängnäs, Jacob Serenius, who was also known as author of an English/Swedish lexicon. The letter is given as a supplementary.

The other person amongst those Artedi mentions as possessors of stuffed fish was James Salter who had apparently once been Sloane's servant and been with him on his travels. Under the pseudonym of Don Saltero he established a coffee-house in Chelsea which became widely known for all the curiosities to be seen there and for which he even had a catalogue printed (Fig. p. 17). Sir Hans himself helped his present servant in increasing the collection of curiosities by means of sorting out the odd item of lesser value from his own collections.

Finally, "Mr. Lillja" has shown himself to be a fellow-countryman of Artedi, Lars Lilja, owner of the inn "King of Sweden" in the harbour district of Shadwell, situated on the north bank of the Thames in the east end of London. Lilja was a completely illiterate person, and in contrast to Don Saltero, must have owned only a few odd fish of interest to Artedi.

SIGURD FRIES

LINNÉ'S RESEDAGBÖCKER

Språk, stil och innehåll i jämförelse med de tryckta reseskildringarnas

Under sina fem stora resor i Sverige — i Lappland 1732, i Dalarna 1734, på Öland och Gotland 1741, i Västergötland 1746 och i Skåne 1747 — förde Linné dagbok. På grundval av dagböckerna från de tre sistnämnda av dessa resor utarbetade han sedan manuskripten till sina tryckta reseberättelser, sin Öländska och Gothländska Resa 1745, sin Västgöta-Resa 1747 och sin Skånska Resa 1751. Någon skildring av Lapplandsresan eller Dalaresan kom aldrig ut av trycket under Linnés tid. När man senare har givit ut dessa båda så kallade ungdomsresor har man publicerat de dagboksanteckningar som finns bevarade.¹ Liknande dagböcker — protokoll kallade Linné dem — från de tre senare resorna finns också kvar. De tillhör Linnean Society i London. Fotografiska kopior av dem förvaras i Uppsala universitetsbibliotek.²

Dessa dagböcker och förhållandet mellan dem och de tryckta reseberättelserna är ämnet för den följande undersökningen. Först diskuteras, hur dagböckerna har kommit till. Därpå jämförs dagböckerna med de tryckta reseberättelserna med hänsyn till innehåll, språk och stil. En beskrivning av själva handskrifterna lämnas efteråt i en bilaga.³

¹ Tidigast utgivna 1889 av Vetenskapsakademien efter E. Ährlings avskrifter i del 2 av Carl von Linnés ungdomsskrifter. Efter handskrifterna trogna utgåvor är Th. M. Fries' av Iter Lapponicum (Lapplandsresan) i Skrifter af Carl von Linné, utg. af Kungl. Svenska Vetenskapsakademien, 5, 1913, och Arvid Hj. Ugglas av Iter Dalecarlicum (Dalaresan), 1953. Det är dessa senare utgåvor jag i det följande citerar.

² Vid ett besök i Linnean Society hösten 1965 hade jag tillfälle att studera originalmanuskripten.

³ Noggrannast har jag undersökt dagboken över resan på Öland och Gotland. Åt dagböckerna från de två senare resorna har jag däremot ägnat mindre uppmärksamhet. Jag har dock skrivit av och studerat ett längre parti av dem båda och dessutom här och var gjort anteckningar i samband med att jag för annat ändamål excerperade dagböckernas växtnamn. — Några lätta justeringar (huvudsakligen i interpunktionen) i de citerade dagbokspartierna har jag tillåtit mig göra i syfte att underlätta läsningen. — Dagböckerna har givetvis tidigare uppmärksammats av forskarna. Flera av dessa nämns i det följande. Th. M. Fries citerar i sin Linnébiografi (Linné, 1–2, 1903) stundom dagböckerna. Då jag nyligen började använda de exemplar av Linnés Resor som har tillhört min far, Robert Fries, fann jag, att han i dem antecknat en del uppgifter ur dagböckerna, som saknas i trycken. När han har gjort dessa anteckningar och i vilket syfte, vet jag ej, då vi tyvärr aldrig kom att tala härom. Möjligen härrör dessa anteckningar från ett besök i Linnean Society 1909, då han gjorde en del avskrifter för sin far Th. M. Fries.

Dagböckernas tillkomst

Vid sitt besök i Hamburg 1735 lämnade Linné till utgivaren av tidskriften *Hamburgische Berichte*, professor Kohl, en redogörelse för de yttre anordningarna kring dala-resan 1734, den första av sina resor som han inte företog ensam utan i sällskap med studenter och andra intresserade.¹ Av denna framgår, att var och en av Linnés sju följeslagare hade sitt ämnesområde att bevaka. En tjänstgjorde som geograf, en annan som mineralog, en tredje som botanist, en fjärde gjorde iakttagelser av folklivet osv. På detta sätt rationaliserades insamlingsarbetet. Ty, heter det i Linnés redogörelse, »om praeses såg en by var det icke nödvändigt att alla redo dit, utan blott geografen skickades dit. Upptäckte man under vägen en egendomlig sten så fick mineralogen, såg man en ovanlig växt eller en märkvärdig insekt botanikern eller zoologen stiga av hästen, taga den med sig och på kvällen, vid författandet av protokollet, ha den i beredskap jämte uppgift om platsen. Så förfors genomgående, och praeses behövde blott under färden påminna envar vad han skulle anteckna i sin dagbok.» Resultatet av dagens iakttagelser och samlarverksamhet bokfördes enligt Linné på följande sätt: »Var afton kom man tillsammans, då praeses dikterade för sekreteraren först det geografiska, så det fysiska o. s. v. och om han glömt ett eller annat påminde han därom av den som den vetenskapsdelen var anförtrodd.»

Att arbetet var organiserat på liknande sätt även under resan på Öland och Gotland sju år senare framgår av de »lagar» som deltagarna fick underteckna före resans början.² Linné är »Societets Preses», och hans sex följeslagare har var och en sitt ämnesområde att bevaka. »Desse observera dageligen uti sit alt hwad förekommer, det om aftonen upgifwa till protocolls, at alla må få där af dehl, då det in actis inflyter, och altså många händer giöra det ej en enda mächtig woro.» Hur dagboken fördes, framgår av »lagarnas» punkt 6: »Ingen bör om aftnarna gå ifrån societeten att lägga sig, pläga sig äl:r på annat sätt fördrifwa tiden, för än protocollet är absolwerat och in actis infört för hela dagen alt, hwad af alla blifwit observerat, så at hwar och en må få dehl af alt.»

Men detta arbetsprogram kunde nog inte alltid följas. Reselivets mödor — dåligt väder, opasslighet, svårighet att skaffa hästar och att få nattkvarter — spräckte nog ofta det uppgjorda schemat. Resedagböckerna visar, att man inte sällan har brutit mot den goda regeln, att dagboken skulle skrivas varje kväll, sedan man nått övernattningsstället och innan man gick till sängs. Ibland har man kommit så sent fram, att man helt enkelt inte kan ha haft vare sig tid eller krafter att sammanfatta dagens iakttagelser i resedagboken. Till Södviks gästgivaregård på norra Öland kom man först kl. 10 på kvällen den 11 juni. Den

¹ Denna skildring i *Hamburgische Berichte* den 6 sept. 1735 finns publicerad i översättning i *Dala-resan* (1953), s. 159 f. Det är denna översättning som citeras i det följande.

² Detta aktstycke, som är undertecknat av deltagarna den 28 april 1741, finns publicerat som bilaga 14 i Th. M. Fries, *Linné*, 1.

första anteckningen för följande dag lyder: »Så snart wi observerat¹ vårt protoco-ll om morgonen reste wi ifrån vårt släta natrum i Södwik.» (Dagb., s. 163.)

Linné och hans följeslagare har nog, som så många andra resenärer, stundom slarvat med dagboksskrivandet, ett faktum som kan vara värt att hålla i minnet, då man bedömer uppgifter i dagböckerna. Man har uppenbarligen ibland låtit flera dagar gå utan att föra dagbok, för att sedan vid ett lämpligt tillfälle på en gång skriva ned vad man iakttagit och antecknat under denna tid.

I sin rapport om dalaresan till Hamburgische Berichte meddelar Linné, att en av följeslagarna, Carl Clewberg, tjänstgjorde som sekreterare och hade till uppgift att »författa acta societatis».² Arvid Hj. Uggle påpekar emellertid i inledningen till Dalaresan (1953), s. XII, att Clewberg som skrivare ibland har ersatts av någon av kamraterna och att Linné själv stundom har gripit pennan. På samma sätt skiftade skrivarna under resan på Öland och Gotland, medan det under västgötaresan och Skåneresan — möjligen med något undantag — var en och samma person som förde pennan, under den förra resan E. G. Lidbeck och under den senare Olof Söderberg. (Se närmare nedan, s. 60 f.)

Under alla resorna med sekreterare har emellertid Linné själv ofta ingripit i dagboksskrivandet. Ibland har han skrivit partier på några sidor, förmodligen vid tillfällen då ingen av hans följeslagare fanns till hands att föra pennan. Dessa avsnitt — t. ex. skildringen av besöket i Åmål (se nedan, s. 60) — kännetecknas av en något ordknappare »anteckningsstil» än de delar som nedskrivits av sekreterarna. Vidare finner man ofta rättelser och tillägg, gjorda av Linné antingen över raden eller i marginalen. Ibland har Linné helt enkelt rättat stavfel eller — särskilt ofta — felaktigheter i latinet, eller har han förtydligat texten genom att lägga till några ord. En del längre tillägg kan vara tillkomna långt efteråt. Under resan till Öland får Linné i Norrköping en beskrivning av några ovanliga fåglar. (Dagboken, s. 19.) Efter beskrivningen har Linné själv tillagt följande: »Jag gissar at dessa foglar woro *Rokar*, dem wij framdeles på Öland funno.» I trycket kan han uttala sig säkrare, ty då har han fått ett skjutet exemplar sig tillsänt.

Men vad hade man att utgå ifrån, då man om kvällarna eller vid annan lämplig tid slog sig ned att skriva dagbok? Av den citerade skildringen av hur arbetet var organiserat under dalaresan framgår, att var och en under färden förde sin egen dagbok och antecknade, vad som tillhörde hans ämnesområde, ett förfarande som för övrigt överensstämde med vad som senare tillämpades under Linnés berömda herbationer. Under de båda sista resorna har detta primäran-tecknande ute i fältet fallit på en enda persons lott — men Linné kan också själv ha noterat somligt. Härigenom bör utformandet av den slutliga

¹ Bör vara *absolverat*. (Jfr citatet ur »lagarna» ovan.) Som även senare (s. 45, not 2) skall visas, handskades skrivarna stundom tämligen valhant med de främmande orden.

² Att Clewberg inte »författade» utan endast skrev ned vad Linné dikterade, framgår klart av Linnés ord, citerade i det föregående.

dagboken ha förenklats. Kvällarnas arbete, som under resorna i Dalarna och på Öland och Gotland till en del har utgjorts av ett redigeringsarbete, kom under västgötaresan och Skåneresan mera att bestå i en utskrift av den slutliga dagbokstexten. Då Linné i företalet till sin Wästgöta-Resa säger, att Lidbeck lättade hans »möda wid Protocollets förande och renskrifwande», menar han förmodligen med »Protocollets förande» antecknandet av iakttagelser i fältet under dagen och med »Protocollets renskrifwande» utarbetandet av den slutliga dagbokstexten. Man bör jämföra det senare uttrycket med Linnés sätt att använda verbet *renskrifwa* i några brev till vännen Abraham Bäck: »dagl. håller jag på att renskrifwa Wgiötresan» (den 6 nov. 1746), »Min resejournal renskrifwer jag hwar onsdags och lördags morgon» (den 13 okt. 1749). (Bref och skrivelser, 1: 4, s. 67, 88.) Som vi kommer att se i det följande, bearbetade Linné rätt kraftigt dagböckernas text, då han skrev ut tryckmanuskripten. Det var alltså långt ifrån endast ett renskrivande. Av följande passus i brev från Linné till universitetskanslern, arvfursten Adolf Fredrik, får man nog en riktigare bild av sekreterarnas förhållande till dagböckerna under resorna i Västergötland och Skåne: »Då jag i äfwen lika underdånighet anhåller, at en Amanuense måtte mig bestås, som hjälper mig om nätterna, sedan jag är dageligen trött af resan, at de om dagen anstälte rön och arbeten straxt upsätta.» (Bref och skrivelser, 1: 1, s. 53 f.)

Sannolikt hade västgötaresans sekreterare, Lidbeck, och Skåneresans, Söderberg, en något självständigare ställning än dagboksskrivarna under resan på Öland och Gotland. Måhända fick de ibland själva för dagboken utredigera — i vissa fall kanske helt enkelt renskriva — något mera omsorgsfullt utarbetat avsnitt ur dagens anteckningar. Om de båda senare dagböckerna alltså inte alltigenom är tillkomna genom diktamen,¹ så bör i varje fall anteckningarna, som dagböckerna byggde på, ha varit det. Det råder nämligen ingen tvekan om att det är Linné som har satt sin prägel på västgötadagbokens och Skåne-dagbokens text, ofta direkt, ibland kanske indirekt genom anteckningarna under själva färden. En granskning av dagböckernas språkformer visar detta.

Både Lidbeck och Söderberg var dalslänningar. Många allmänt götiska språkdrag i dagböckerna kan alltså lika väl härröra från dem som från Linné och säger ingenting om vem det var som satte sin prägel på dagböckernas språk. Men ibland kan man finna ord eller ordformer, som inte hör hemma i Dalsland utan bakom vilka man hör Linnés röst. Fisknamnet *harr* skrivs i dagboken över västgötaresan (s. 229) *hærr*. Denna form måste vara Linnés: *a* framför långt *r* uttalas som *ä* på många håll i Sverige, bl. a. i Linnés hembygd,

¹ Att de båda senare dagböckernas text verkligen stundom har dikterats, härpå tyder en och annan missuppfattning av det dikterade, t. ex. i dagboken över västgötaresan, där det står (s. 68): »Orätt sades swinen waret plågade af några år ...» Men längre ned i samma stycke står: »men det oret ...» Lidbeck tycks till en början inte ha förstått, att Linné avsåg bestämd form av *or* 'kvalster'.

men ej i nordöstra Dalsland, Lidbecks hemtrakt.¹ — När det i dagboken över Skåneresan står *grönswähl* — i trycket ändrat till *grönswäl* — 'grässväl', så bör denna sydsvenska form ha varit Linnés, inte dalslänningen Söderbergs.² — Skånedagbokens *idelt eke* och *godt förråd till Eke* — i trycket står *idel ek* och *bättre förråd på Ek* — kan inte vara dalsländska men däremot god småländska.³

Inslagen av talspråk och dialekt är färre i dagböckerna över de båda senare resorna. Men det kan bero på Lidbecks och Söderbergs större förmåga att omforma Linnés språk efter gängse skriftspråksnormer. Att dessa dagböcker ger intryck av att vara i yttre avseenden mera genomarbetade än dagboken över resan på Öland och Gotland⁴ kan bero på att redan anteckningarna ute i fältet utarbetades bättre under de båda senare resorna. Linné var då själv mera rutinerad — han hade en tryckt reseskildring bakom sig och visste, att det lönade sig att lägga ned arbete på dagbokstexten — och han hade under vardera resan endast en, säkert mycket duglig, sekreterare.

Av de anteckningar som Linnés följeslagare gjorde under dagarna och som sedan bearbetades och dikterades för sekreteraren finns tyvärr ingenting bevarat.⁵ Kanske kasserades de, så fort man hade tillgodogjort sig deras innehåll. Kanske medfördes de hem och fanns till hands, då Linné utarbetade tryckmanuskripten. Att de tryckta reseberättelserna någon gång innehåller sakuppgifter, som saknas i dagböckerna (se nedan, s. 36), tyder på att åtminstone en del av anteckningarna bevarades, tills tryckmanuskripten var färdiga. Emellertid finns det ett par blad med anteckningar av Linnés egen hand, som tycks vara gjorda under färden och sedan ha utnyttjats för dagboken. Det är två oktavblad, det ena inbundet i dagboken över resan på Gotland, det andra förvarat tillsammans med dagboken över västgötareisan. (Om dessa se även nedan, s. 59 f.)

Bladet från Gotlandsresan, som vi skall se närmare på och vars ena sida avbildas härintill, är delvis ganska svårläst. Dess uppgifter återfinns alla i dagboken under den 19 juli. Vi skall nu se, hur några av anteckningsbladets uppgifter återges i dagboken. Till jämförelse citeras tryckets version av dagbokens beskrivning sist inom parentes.

Överst på anteckningsbladet står: »Nätslor torkas till wintren.» I dagboken heter det (s. 412): »Man såg Nätslor i stor quantitet afslås, torkas till winteren, at gifwas Boskapen, som tå skulle wara för them både en delice och medecin.»

¹ Se J. Sahlgren, Linnés talspråk, s. 31 (SLÅ 1920) och jämför E. Noreen, Ärtemarksmålets ljudlära, 1917-43, s. 47 (Svenska Landsmål, B 43), och G. Kallstenius, Översikt av Värmlands svenska dialekter, 1927, s. 115 ff. (ib. 21: 2).

² Ordet förekommer i dagboken, ark 98, s. 4, och i trycket, s. 367. Om ordformerna och deras utbredning se Gun Widmark, Det nordiska *u*-omljudet, 1, 1959, s. 206 f.

³ Dagboken, ark 100, s. 1 f., trycket, s. 373. — Om utbredningen av ord av typen *eke* med neutralt genus se S. Fries, Studier över nordiska trädnamn, 1957, s. 15 ff.

⁴ Se nedan (s. 47) beträffande "rubrikordställningen".

⁵ Den nedan (s. 58) nämnda dagboken, fördd av Hans Jacob Gahn, har en annan karaktär.

(I trycket, s. 302, under den 23 juli: »*Nätzlor* afsloges och samlades i stor myckenhet, at torkas till Wintren, då de gifwas Fåren såsom en både smakelig och hälsosam föda.»)

Sedan följer några rader om *Alisma*. Raderna är omklamrade, och i marginalen står »in fluvio». Första raden lyder: »*Alisma* lofwades profwas.» Därefter beskrivs växten på latin. Även på anteckningsbladets andra sida nämns *Alisma*, t. o. m. två gånger. Först läses: »*Alisma* odor, vesperi defloret.» Sedan förekommer namnet i en uppräknig av funna växter: »*Carduus* / *Melica* / *Alisma*.»¹ I dagboken ägnas 22 rader åt *Alisma* (s. 414 f.), som beskrivs och jämförs med »*Alisma vulgaris*», dvs. *Alisma plantago aquatica*, svalting, som den på denna plats växer tillsammans med. Det är den sällsynta *Alisma ranunculoides*, flocksvalting (numera kallad *Baldellia ranunculoides*) som Linné här har funnit, och han intresserar sig särskilt för de båda arternas giftighet. De nyss citerade anteckningarna motsvaras i dagboken av följande skildringar: »för middagen sågom wj henne blomma uti Åbäcken, som gick igenom Engen emellan huset och kalkugnen, och thet ganska ömnogt. Kl. 4 effter middagen gingo wj åter thit, at taga then samma, men alla blommor woro förswundna, at ej en enda fants, och ej växten, thäräst wj ej af bladen kunnat henne uppsöka. Luchten på thenne war fränare, än på then andra. Inspector Lundmarck, som med oss war fick af oss weta, at *Alisma vulgaris*, som här växte war then rätta Stäkrän. Han försäkrade oss, sig skola sambla af begge slagen och gifwa åt hästar hwarthera etthera slaget, och effecten thäraf till Wettenskaps Academien öfwer-sända.» (Dagbokens uppgifter återges i trycket, s. 298 under den 20 juli, ehuru något annorlunda utformade.)

Rad 6–7 på anteckningsbladet lyder: »*Melica hirsuta* wid kalkugnen / i stenarna.» I dagboken (s. 413) har denna uppgift fått följande utformning: »Emellan kalkugnen och qwarnen fants en gräs wäxa uti Stenrösor och enbuskar på then skarpnaste marck, hwilket aldrig tillförene af Botanicis i Sverige blifwit sedt, och är *Melica floribus hirsutis*.» (Trycket, s. 297: »*Melica Petalis exterioribus ciliatis*. Fl. Svec. 56, är et Gräs, som aldrig tilförna i Sverige warit kunigt, och fants här wäxa uti Stenrössiorne och Enebuskarne på den skarpnaste Marken emellan Wible och Såget.»)

Rad 14 på anteckningsbladet börjar: »wid såget. droppsten, ...» I dagboken (s. 413) står: »Neder wid Siöstranden war en Såg, i sielfwa fallet såg man, huru droppsten växte ...» Skrivaren har först ämnat skriva *et Såg*, men innan han har fullbordat bokstaven *t* i *et*, har han strukit över ordet och skrivit *en*. Förmodligen har Linné med utgångspunkt i sina anteckningar dikterat *ett såg*. Skrivaren, som kanske inte kände detta dialektord med betydelsen 'källdrag, sumpig mark', anknöt till det ord *såg* som han kände till och skrev *en Såg*. (Trycket, s. 297: »*Dråppsten* såg man wäxa nedre wid Hafsstranden uti et fall wid en Såg, ...»)

¹ Med snedstreck betecknas radskifte.

Rad 19 på anteckningsbladet lyder: »Aster salicis kråkfot.» Dagboken, s. 415: »Här växte öfverflödigt Aster salicis foliis, som kallades kråkfot, och war intet älskad i Engarne.» (Trycket, s. 299: »*Kråkfötter* kallades här Aster montanus luteus salicis glabro folio C.B. som växte öfweralt här i Ångarna, och war intet älskad af Landtmannen.»)

Nästan alla momenten i dagboken under den 19 juli kan på ett eller annat sätt anknytas till anteckningsbladets uppgifter. Endast ett par moment i början och slutet saknar sådan anknytning. Allra först omtalas följande: »I dag reste wj ut till Wible at bese Hafsstranden, med Engar thär berömdes.» Men vad som här sägs har inte behövt något stöd i anteckningarna.

Vi ser, att dagbokens uppgifter i regel är fylligare än anteckningsbladets. Ibland är det blott fråga om en utbrodering av stoffet. Sålunda innehåller dagbokens version av nässelskörden endast några ganska självklara utfyllnader av anteckningsbladets uppgift. Men ofta har dagboken direkta sakuppgifter — ibland ganska många — som anteckningsbladet saknar. I anteckningarna står t. ex. ingenting om att kråkfoten (dvs. krisslan, *Inula salicina*) skulle vara illa omtyckt, då den växte i ängar.

Det troligaste är väl, att man även har haft andra anteckningar av samma slag att stödja sig på, då man utarbetade dagboken för den 19 juli. Men i och för sig vore det väl alls inte orimligt, att Linné, då han dikterade dagbokstexten med stöd av sina kortfattade anteckningar, kan ha fyllt ut dessa med åtskilliga uppgifter ur minnet.

Detta lilla blad, på vilket Linné har kastat ned minnesanteckningar under besöket i Vible, ger oss åtminstone en antydning om hur det material såg ut som man stödde sig på, då man skrev dagboken. Men det är naturligtvis inte säkert, att följeslagarna antecknade dagens iakttagelser på alldeles samma sätt som Linné. Man vill gärna tro, att deras anteckningar var mindre lapidariska. Särskilt under västgötaresan och Skåneresan torde man ha ägnat mera omsorg åt anteckningarna ute i fältet. (Se härom i det föregående.)

Dagböckernas text är många gånger stilistiskt så väl utformad, att man ofta ställer sig frågan, om den verkligen kan vara tillkommen blott genom diktamen. Är följande rader med stark elegisk naturstämning direkt dikterade för sekreteraren vid avskedet från Stenbrohult? »Aftonen blef lugn, siön Mycklen stod som en spegel, den skjöna bokskogen speglade sig i watnet. Echoerna gofwo gjenliud af ett Triste Vale och jag Vilidiserade min ungdoms Flora, som med mig lekt i barndomswähren.»¹ Kan den ypperliga skildringen av avfärden från Visby med sitt snabba tempo och sin häftiga stegring (se nedan, s. 50) vara i sina huvuddrag utformad redan i dagboken? Arvid Hj. Uggle har fram-

¹ Dagboken över Skåneresan, ark 9, s. 1. — Felskrivningen *Vilidiserade* i stället för *Valedicerade* 'tog farväl av' kunde möjligen tyda på diktamen, om den nämligen beror på skrivbrädska vid diktamen eller rent av på sekreterarens obekantskap med ordet.

hållit, »hur underbart snabbt Linnés ingenium arbetade», då han dikterade dagböckerna under sina resor.¹ Var de verkligen direkt dikterade?

Undersökningen av dagböckernas tillkomst tillsammans med påpekandena nedan (s. 44) om dialekt i dagböckerna visar, att i varje fall dagboken över resan på Öland och Gotland är direkt dikterad av Linné. Det enda formella stöd Linné därvid kan ha haft har varit de sannolikt kortfattade anteckningar som hans följeslagare och han själv fört under dagen ute i fältet. Även dagböckerna över de två senare resorna är förmodligen i huvudsak dikterade av Linné. Men de kan också i viss utsträckning vara renskrifter av anteckningarna ute i fältet, som under dessa resor troligen utarbetades noggrannare än förut. Men då Linné rimligen dikterade dessa anteckningar, satte han därigenom indirekt sin prägel på dagböckerna. Man måste emellertid konstatera, att det kan ha funnits plats för en viss bearbetning av texten i de båda senare dagböckerna.

En jämförelse mellan dagböckerna och de tryckta reseberättelserna

Skilnader i innehåll

Att de tryckta reseberättelserna innehåller skildringar och uppgifter, som saknas i dagböckerna, har tidigare framhållits i denna årsskrift. Sixten Belfrage har påpekat, att den dråpliga skildringen av experimentet med slagrutan under besöket på Tunbyholm, »en av de litterära höjdpunkterna i Linnés Skånska Resa», i allt väsentligt är tillkommen i Uppsala, skriven direkt för tryckmanuskriptet.² K. Rob. V. Wikman har nyligen visat, att antalet exempel på vidskepelse, insamlade i Småland efter resan på Öland och Gotland, är större i den tryckta reseberättelsen än i dagboken.³ Man måste enligt Wikman räkna med »att Linné vid skrivbordet öst material ur minnet eller ur annan källa». Självt har jag funnit, att Linné här och där i de tryckta reseberättelserna nämner andra dialektala växtnamn än i dagböckerna. Det är tydligt, att Linné utöver dagboken har haft tillgång till växtnamnslistor eller anteckningar av något slag, då han skrev ut tryckmanuskripten.⁴ En uppgift av Nemesis divina-typ i Wästgöta-Resan (s. 227) — om den steglade drängen på Brålanda hed — återgår inte på någon motsvarande notis i dagboken. Förde Linné möjligen redan vid denna tid särskilda anteckningar om dylika fall?

¹ Arvid Hj. Uggla, Linné och linnéanerna, s. 228. (Ny illustrerad svensk litteraturhistoria, 2, 1956.)

² S. Belfrage, Linnés resällskap under den skånska resan, s. 49–52. (SLÅ 1949.)

³ K. Rob. V. Wikman, Carl von Linnés samling av småländska vidskepelse 1741, s. 20 ff. (SLÅ 1964.)

⁴ Jfr förhållandet mellan Iter Lapponicum och Iter Dalecarlicum å ena sidan och Flora Lapponica och Flora Dalecarlica å den andra, påpekat i min artikel Flora svecica som växtnamnsordbok, s. 37 f. (SLÅ 1962.)

Viktigare är att undersöka, om dagböckerna innehåller skildringar eller uppgifter, som inte har fått komma med i de tryckta reseberättelserna. Sixten Bel-frage har i den nyss nämnda undersökningen givit några exempel på dylika uteslutningar, t. ex. uppgifterna om reskamraternas namn och om en student-uppvaktning i Rickomberga vid avfärden från Uppsala (s. 43 f.). »Kanske Linné har tyckt att sådant hade en alltför personlig karaktär för att komma med i den publika reseberättelsen», menar Belfrage (s. 49) säkerligen med rätta. Här och var finner man exempel på att Linné — helt naturligt — har utelämnat notiser av tämligen personlig karaktär.

En annan typ av uteslutningar är sådana, bakom vilka ligger den slags hänsyn som Linné ger uttryck för i Skånska Resans företal med orden: »Jag har flytt alt, som jag sett på något sätt kunna stöta min nästa.»

Det finns ett och annat vältecknat porträtt i Linnés reseberättelser. Det mest kända är väl hans beskrivning av en lappgumma i *Iter Lapponicum* (s. 58 f.). Av hänsyn till de porträtterade har han emellertid i flera fall avstått från att publicera sina beskrivningar. I dagboken över Skåneresan (ark 48, s. 1) finns följande porträtt, som saknas i trycket:

Dagström öfwerstLieutenant¹ sågz i kyrkan, han hade litet hår och grått samt war flenskallog i hufwudet, hans lineamenter woro allfwarsamma, hans ögon skarpa med stora ögnebryner samt ett stort ljusgradt skägg, som gick ifrån alla sidor af ansiktet utom kinderna och wuxet i Naturligt skick neder till mageroten räckande, som wärkeligen gaf en ålderdoms prydnad sådan som Österlänningarna ännu wörda: denne mannen sades tala alt förnuftigt, artigt och angenämt, allenast at han wid en punct rördes och om discoursen deråt kunde på något sätt hwälfwas, han sedan icke mer war sin egen, detta är ett Species Melancholiæ uti hwilket menniskan löper då hon för länge tänker på ett object e. g. då en mistadt sin fästemo, sitt enda Barn etc. talar förnuftigt allenast icke det nämnes.

Linné hyste ett särskilt intresse för de präster han träffade under sin resa, helt naturligt, eftersom han var beroende av deras gästfrihet och hjälp. Under resorna i Lappland och Dalarna gjorde han särskilda förteckningar över de präster och andra ståndspersoner han mötte och karakteriserade dem med några få ord (*Iter Lapponicum*, s. 235 ff., och *Dalaresan*, s. 151). Prästerna på Öland finns också förtecknade men utan uttalad karakteristik. (Se härom nedan, s. 59.) Genom att i dagboken på olika sätt stryka under namnen torde han dock ha antytt sin mening om personerna i fråga. Så är t. ex. namnen på prästerna i Runsten och Persnäs, pastorerna Brauner och Höök, understrukna med tre streck, och omtalas också mycket riktigt i uppskattande ordalag i dagboken. Namnet på prosten i Löt, Gust. Passenius, är icke understruket. Passenius nämns inte i den tryckta reseberättelsen. Där ägnas besöket i Löt endast få rader (s. 111):

¹ Denne omtalas av Linné i *Nemesis divina*. Se Carl von Linnés anteckningar öfver *Nemesis divina*, utg. af Elias Fries och Th. M. Fries, 1878, s. 37 f.

Löts Kyrka sågom wi om aftonen; hete af solhettan wäntade wi här et par timmar, medan det hastiga starka regnet påstod. För resande är ingen ting om sommaren så beswärligt här på orten, som at få friskt watn, när man ei kan pretio eller precibus få dricka.

Men i dagboken domineras besöket i Löt av den oanträffbare prosten Passenius, för vilken omsorgerna om det jordiska tycks ha spelat en alltför stor roll (s. 159 f.).¹

Wij foro förbj Äggby Kyrka som är annexe, och wij kommo til Lööts Probstgård kl. 5, om afton. Probsten Gustav Passenius med sin fru war ej hemma, utan sades kiöra Slak² ifrån hafwet på sin åker: Pastor Lundwall och Befallningsmannen som förut gifwit Probsten wår ankomst tilkänna, skikade honom bud, med begäran at komma hem, men fingo til swar at de wille komma i öfwormorgon om wij då wille komma igen. Sedan wij här wäntat på hästar i 3 timar, togo wij wår kosa i Nordost åt hafwet at bese en Ö, den endaste på denne östre sidan: straxt kommo wij at resa förbij Probstens egen gård, där han sig uppehölt hwarest wij begärade och fingo kiöpa af Probstens Passenii fru 1 kanna dricka at läska oss med som woro uttorkade af resan och hettan; ty ingen ting är swårare här å orten, än effter friskt dricka om sommartiden.

Wij hade haft lust se Probsten, om hwilken wij hördt så mycket talas: huru han tilförene brukt hålla Kiöröhl om sundagarna, på det han så mycket lättare skulle få folk til sin bergning etc. sed modeste latibula qvæsivit Venerandus Vir [men den vördnadsvärde mannen hade blygsamt gömt sig undan].

Även andra bitska kommentarer över präster har — ganska naturligt — utelämnats i trycket. »Wi spisade middag hos Pastor Rosig hwars näsa war redan blå», heter det om besöket i Högby på norra Öland (s. 176).³

De öländska kyrkorna tycks inte ha imponerat på Linné. Följande karakteristik, nedskriven i dagboken (s. 109) den 5 juni i Kastlösa, har utelämnats i trycket:

Kyrkorne här på orten äro fuller af sten, men inuti ganska släte, illa conditionerade utan altar taflor Epitaphier eller annor prydnad. Fenster äro ganska smala och långa.

Även ofördelaktiga uttalanden i dagboken om platser undviker eller mildrar Linné, då han utarbetar tryckmanuskripten. Om Skara heter det i dagboken över västgötaresan och i trycket:

Dagboken (s. 56): *Scara* stad war liten, och illa bygd, med irregulaira, sumpiga, och ojemna gator, samt mycket tyst och olustig. — Trycket (s. 56): Gatorne woro ojemne, sumpige och krokige, at man på honom kunde se, huru tider och wädeldar kunna förwandla de ypperste städer.

¹ I B. Olsson, Kalmar stifts herdaminne, 4, 1951, s. 106 f., finns om Passenius (1681–1744) inga uppgifter i denna riktning.

² Dvs. tång, som man allmänt använde till gödsel.

³ Prästen i Högby heter enligt den nämnda prästlistan *Brand*. Namnet är understruket med ett streck — han bjöd ju i alla fall på middag!

»Torget bestod af en kullrig, och ojämn klippa», står det om Kungälv både i dagboken (s. 167) och trycket (s. 160), men tillägget i dagboken: »och war det fulaste man sedt i Sweriget» saknas i trycket.

Dessa uteslutningar är gjorda av vällovlig hänsyn till enskilda personer eller grupper av människor. Ibland finner man, att Linné även har utelämnat skildringar eller påpekanden som kan ha uppfattats som kritik mot myndigheter.

Den fåravel som hade givit namn åt Schäferiängen i Ottenby på södra Öland hade upphört, då Linné kom dit. Detta gav honom anledning att varmt förordas fårskötseln på Öland och skarpt angripa djurgården med dess

dofhiortar, som så oändeligen skada landtmannens härliga Säd, then nedtrampa, the mogna axen afbita, at iag ej må tala om wildswinen, som äro wärre, om the woro så många. Kronhiortarne äro få, hålla sig mäst på norr i Skogen, men damhiortarne [dvs. dovhjortarna] här på söder, så snart säden mognas, weta the wäl, at hoppa öfwer muren och söka åkrarna. Hwem wille wäl, härpå tala, om öfwerheten sielf kommo hit, at af hiortarna hafwa¹ sitt nöje? ... Huru många wälsignande röster skulle höras af then fattiga åkermannen, om hiortar blefwo förbytta i får. (Dagboken, s. 129 f.)

Linné spinner vidare på detta tema ännu några rader. I trycket nämns »Schefferi-ängen» (s. 90) utan att hjortarna alls omtalas. Längre fram (s. 114) återfinner man ett par av sakuppgifterna i det nyss citerade stycket men helt utan det kritiska engagemanget.

Ett ganska långt parti om de öländska böndernas skyldigheter, som delvis går ut på att visa, hur betungande dessa var (dagboken, s. 135 ff.), saknas i trycket. Likaså har ett avsnitt om de öländska befallningsmännens makt över bönderna utelämnats. Detta parti är förstruket i dagboken (s. 154 f.), möjligen av Linné för att ange, att det inte skulle ingå i tryckmanuskriptet.

I sin Wästgöta-Resa skriver Linné om Marstrand bl. a. (s. 164): »*Guarnizonen* eller Soldaterne med dess miserable klädnad förtjänar upmärksamhet.» I dagboken (s. 179) får man en detaljrik och indignerad skildring av soldaternas tillstånd:

Guarnizon som här låg, hedrade föga fästningen eller riket, besynnerligen för utlänningar, som ofta här hamna, man såg deras tilstånd så uselt, at man kunde skatta fångarna för dem sälla; de ligga på en ort där intet kan förtjenas, hungrande med 2 styfwer och litet bröd om dagen, deras kläder äro slarfwige som på en tiggare, deras skor utan sålar, och deras kropp oftast utan linne. Jag har sedt några riken i werlden, men aldrig detta elände på tjenstgiörande Soldater.

I dagboken samlades alla uppgifter som antecknats under dagen. Det är givet, att Linné sedermera, då han utarbetade tryckmanuskripten, betraktade en hel del av dessa uppgifter som oviktiga och ointressanta och därför utelämnade dem. Men det är lika givet, att vi i våra dagar kan döma annorlunda om vad som är oviktigt eller ointressant i dagböckerna.

¹ Ordet *hafwa* är överstruket av Linné och ändrat till *hade*.

Under sina resor, särskilt under den öländska och gotländska, antecknade Linné ganska flitigt de runinskrifter han fann på sin väg. En del av dessa återger han i de tryckta reseberättelserna. Men många av dem, i synnerhet de gotländska, kan vi endast studera i dagböckerna. I företalet till sin Öländska och Gothländska Resa uppger Linné, att han endast omtalar de gotländska runstenarna »utan at af dem afskrifwa någon Bokstaf», emedan han erfarit, »at den lärda Biskopen Dr. G. Wallin dem alla mycket noga aftagit, och dem ofelbart med första lärer utgifwa».¹ Men i dagboken finner man runinskrifter från följande socknar: Hangvar, Fårö, Gothem, Lye, Grötlingbo, Öja, Sundre, Vamlingbo, Havdhem, Eksta, Sanda och Mästerby.² I dagboken över Skåne-resan finns ett par uppländska runinskrifter återgivna, som inte har kommit med i trycket. I sin Skånska Resa (s. 4) säger Linné: »På denna resa har jag icke welat taga af någon runsten, emedan denna stensläsning fordrar mycken tid om man skal det göra med besked.»

En del uteslutningar innehåller etnologiska eller folkloristiska uppgifter. Från Ås socken på södra Öland meddelar Linné:

Pigorna bruka en nattkappa af Linne lik en särck til öfredelen, emedan han slutar strax nedan för bröstet och kallas ofwandel eller Uplöt. (Därefter tillagt med Linnés hand:) Därigenom sparas Lintyg till hela särken. (Dagboken, s. 122.)

Den 27 juni dikterar Linné i Hau på Gotland följande uppgifter om kvinnornas klädsel, av vilka han dock inte ansåg några värda att publiceras.

Quinfolken, som neder i landet i Skåne, Småland, Öland och Gotland hafwa sin egen ärbara klädedrächt utan at effectera nya tokuga påfunder, se snygga ut, om somartiden, tå the gå klädde till kyrkan uti sin kiortell som består af liksom ett lifstykke, med sielfwa kiortelen tillsammans sydt. Samma lifstykke är merendel af blomerat Plys, med Silfwer maljor wid bröstet tillsammans häftad. Sedan förbud kom, at silke fick ej bäras af Bondeståndet, måste thenna enda theras heders klädning upåtas af mått och mal i kistan. Man höga öfwerheten intet kunde tillstādja these, som aldrig antagit utländska fäfångor till sin prydnad, thenne skrud, som theras förfäder af urmines tider warit klädd uti. (Dagboken, s. 265 f.)

»Qwinfolken hade uphängt sina barn på stänger uti täcken, bundna tilsamman i båda ändarna på Indianskt sätt», meddelar Linné i dagboken (s. 196) — men inte i trycket — från Böda socken på norra Öland.

En värdefull beskrivning av en nordöländsk bondstuga ger Linné i den tryckta reseberättelsen (s. 152 f.). Dagboken (s. 208) innehåller emellertid en intressant detalj, som inte har kommit med i trycket:

Öfwer fönstren främst woro skiöna Schelerien målade med bleck och andra färgor, till liknelse³ spöken, man borde säja hela Brudfärder. Karar, Ryttaire, hästar, spårar, med hwar sitt qwinfolk.

¹ Dock publicerar han en gotländsk runinskrift, nämligen från Lye socken (s. 236).

² Sidorna 252, 286, 303, 322, 344 f., 356, 368, 370, 386, 393, 405 och 406. Av dessa återges, som nämnts, Lye-inskriften i trycket.

³ Orden *till liknelse* tillskrivna av Linné.

Under resan i Skåne gör Linné på vägen mellan Tunbyholm och Lund följande iakttagelse om hyllen eller flädern, antecknad i dagboken (ark 38, s. 1) men ej medtagen i trycket:

Hyll växte wid alla gårdar fast trädet är onyttigt, utom det at det styrer gerds gårdarna och gör lugn, ty bönderna hafwa en gammal tradition at de skola blifwa siuka eller få någon olycka om de nedhugga någon Hyll. Detta tycks gifwa till känna at hyll i fordna tider blefwet hit planterat ifrån Tyskland eller Dannemark och at munkarne gifwit bönderna denna perswasion på det de måtte conserwera ett så nyttigt träd till Medicin.

Från Virestads socken i Småland finns följande uppgift i dagboken över Skåneresan (ark 7, s. 1 f.):

Hammel kallas en half drög som här brukas til timmerkörning. Den består af 2^{ne} Medar 7 quarter långa, som frammantill hophäftas af en tjock och stark twärstäck af en alns längd. Uti denna stod 2 Malstakar.

Här har vi i trycket gått miste om inte bara en beskrivning av ett redskap utan även en terminologisk uppgift. (Ordet *hammel* används här i en sekundär betydelse 'drög' — en ursprungligare betydelse är 'tvärbjälke på drög' — vilken Svenska akademis ordbok känner från en bouppteckning från Växjö 1781.)

Ej heller en del andra upplysningar om termer och dialektala benämningar har Linné tydligen ansett värda att ta med i de tryckta reseberättelserna. I Lund antecknar Linné (dagboken över Skåneresan, ark 41, s. 2): »*Sandharar* kallades *Cancris culiusaquatici dicti*.» Det är fråga om s. k. märkräfftor, tillhörande familjen Talitridæ. Linné använder inte namnet i sin Skånska Resa men tar upp det i andra upplagan av Fauna Svecica 1761, vilket visar, att han ibland kan ha dragit nytta av vissa reseanteckningar i andra sammanhang. — En del av dagböckernas folkliga växtnamn har inte tagits med i de tryckta reseberättelserna. Sammanlagt 29 namn saknas (15 i Öländska och Gothländska Resan, 3 i Västgöta-Resan och 11 i Skånska Resan). Ett sådant är *Kjärne törel* om *Euphorbia Helioscopia*, som Linné nämner i dagboken (ark 113, s. 3) från besöket i Stenbrohult och Virestad. Han hade redan i Flora Svecica 1745 lanserat namnet *törel* med bestämningen »Smolandis» och var tydligen från barndomen förtrogen med namnet. Men i dagboken gör han följande tillägg: »så kallad af den liknelse örten har med en kärnetörel, somliga tillägga och Jungfru Mariæ namn.»¹

De tryckta reseberättelserna saknar en del teckningar som förekommer i dagböckerna. Ett par exempel ur Öländska och Gothländska Resan: s. 22 beskrivs en smältugn, av vilken dagboken (s. 36) har en teckning, tobisnoten i samma resa (s. 86 f.) är avbildad i dagboken (s. 124). I dagboken över resan i Skåne förekommer bl. a. bilder av »åhlehomers», »åhlliustra» och »löftestäng»,

¹ I handskriften står *örten* och *kärnetörel*. — Om växtnamnet *törel* se B. Hesselman, Från Marathon till Långheden, s. 50–58. (Nordiska texter och undersökningar, 7, 1935.)

en plan över ett fårhus samt bilder till beskrivningarna av hur fisken transporteras och av hur lax och ål fångas.¹

En del besynnerligheter i de tryckta reseberättelserna kan klaras upp, om man går till dagböckerna. På Öland får Linné anledning att beskriva en »Wål-kasse eller Wålböke», dvs. en slags vårdkase.² I den tryckta reseberättelsen heter det (s. 61): »Enbuskar woro trädde såsom säd på krokar alt ifrån foten in til öfwersta spitzen af stängen.» Bilden av säd, träd på krokar, kan förefalla egendomlig. I dagboken står emellertid (s. 93): »Enbuskar woro trädde på Stängen såsom Säd på krakar.» — Från Dalsland meddelar Linné följande i sin Wästgöta-Resa (s. 224):

»Husen på bondegårdarna woro merendels beslagne utan på med Gran-teljor, som stodo uprätt jämte hwarandra, och häftade wid wäggen, at de längre måtte uthärda luftens wåldsamheter.» Riktigare uttrycks väggbeklädnadens uppgift i dagboken (s. 223), där det talas om »granteljor, som woro perpendiculairt uprättade ejämte hwarandra, ok häftade wid wäggen att hon längre måtte uthärda».

De båda på s. 77 i Öländska och Gothländska Resan återgivna runtexterna har blivit omkastade. I dagboken (s. 112) kommer de i rätt följd. — En runinskrift, återgiven i Skånska Resan (s. 245), saknar en I-runna. I dagboken läser man (ark 62, s. 1) STIN, i trycket STN. — I förteckningen över gotländska växtnamn från När uppges det, att ljungen kallas *gränne*, ett i övrigt okänt namn.³ I dagboken (s. 323) står *graune* med ett diakritiskt tecken över *u*, vilket har uppfattats såsom hörande till *a*, varigenom *u* har tagits för ett *n*. — I dagboken över västgötaresan (s. 30) står »luslommer lycopodium dicotomon 857». (Jfr växtens vanliga namn *luslummer*.) I trycket (s. 36) återges detta: »Lycopodium dicotomum 857, som kallades lusblommor.» — Många flera rättelser kan göras av de tryckta reseberättelsernas text, om man rådfrågar dagböckerna.

För att få en uppfattning om de ändringar i dispositionen som Linné har företagit, då han utarbetade tryckmanuskriptet, skall vi granska Skåneresans dagbok för den 22 och 23 juli. Här har Linné i efterhand numrerat notiserna från 1 till 48. Två av dessa, den ena om bärnsten, den andra om kvarnstenar, har influtit långt tidigare i boken, under den 31 maj, respektive den 8 juli, där Linné fick anledning att behandla dessa ämnen. På så sätt sammanförde han ofta vid olika tillfällen gjorda dagboksanteckningar, som tillhörde samma ämnesområde. Av de 48 numrerade notiserna har sex inte tagits med i tryckmanuskriptet. De övriga har grupperats om mycket kraftigt. Sätter man in dagboksnotisernas siffror vid motsvarande notiser i trycket, kommer siffrorna i följande

¹ *Ahle* ark nr 26, s. 1, *åhlli* mellan ark 58 och 59, *löftestänger* ark 99, s. 4, fårhusplanen ark 98, s. 2, och de båda beskrivningarna ark 106, s. 2, och ark 115, s. 2.

² Om dylika vårdböten eller vårdböken se Ivar Modéer, *Namn- och ordgeografiska studier*, s. 49 ff. (Uppsala universitets årsskrift, 1937: 12.)

³ Öländska och Gothländska Resan, s. 237 f. — I registret i slutet av boken över »Öländska och Gothländska namn på örter» står emellertid den rätta formen *Graune*.

ordning. Den 22 juli: 2, 1, 48, 32, 39, 27, 47, 6, 25, 26, 9, 35, 33, 44, 45, 10, 7, 40, 21, 11, 14, 13, 30, 12, 37, 16, 15, 17, 24, 41. Den 23 juli: 38, 22, 43, 20, 19, 23, 28, 29, 18, 31, 8, 36. Som vi ser, har Linné företagit en fullständig om-disponering av stoffet.

Linnés strävan att sammanföra dagboksanteckningar, som tillhör samma ämnesområde, har någon gång fått till följd, att en beskriven företeelse har blivit fellokaliserad i trycket. Ett par exempel: Sälffångst har Linné i sin Öländska och Gothländska Resa beskrivit på s. 184 ff.: »Skiälar fångas här [dvs. i Hangvars socken på norra Gotland] wid Hafsstranden förnemligast på 2 sätt...» Uppgiften om sälstenar (»skiälstenar») i detta avsnitt, dels naturliga sådana, dels av bönderna utlagda att locka sälar med, härrör i själva verket från norra Öland. I dagboken (s. 215) beskrivs de från Böda, Högby och Föra socknar rätt utförligt och omnämns även, ehuru mycket kort, i trycket (s. 156). — Då man läser om hur Linné tillbringade en söndag i socknen När på södra Gotland, får man lätt ett intryck av att han den dagen intensivt ägnade sig åt att studera bygdens folkliga växtnamn. Han publicerar en lista på 24 namn och omtalar ibland namnens sakliga bakgrund. Av dagboken framgår emellertid, att över hälften av dessa växtnamn är insamlade i andra gotländska socknar, från Martebo i norr till Vamlingbo i söder.¹ Linné har helt enkelt i trycket fört växtnamn, antecknade på andra platser, till de namn som han skrev upp i När, då han »tog en beskedelig Bonde med ... ut på Ängen». En praktisk åtgärd — men något verklighetsförfalskande.

Skillnader i språk och stil

Linnés dagböcker har många inslag av talspråk och dialekt. Jöran Sahlgren har behandlat dessa språkdrags förekomst i Iter Lapponicum, den enda resedagbok, som Linné egenhändigt har fört.² Några dialektinslag i dagböckerna över resorna i Västergötland och Skåne har påpekats i det föregående (s. 31 f.). Att dagböckernas dialektala eller allmänt talspråkliga ord och former i tryckmanuskriptet har fått vika för vanligare, med det gängse skriftspråket mera överensstämmande språkods förvånar inte.

Här följer en samling exempel på språkformer i dagböckerna som alltför mycket har avvikit från den dåtida skriftspråksnormen och som därför har utmönstrats. Helt naturligt är det i de flesta fallen sydliga (götiska och sydsvenska) språkformer som har ersatts med de i skriftspråket vanligare, nordligare formerna (sveamålsformerna). (Beläggen i dagböckerna följs av mot-

¹ Se Öländska och Gothländska Resan, s. 237 f. — Min karakteristik av Linnés uppteckningsarbete i När (SLÅ 1962, s. 39) skrev jag, innan jag började studera dagböckerna. — Det bör nämnas, att dagboken även innehåller några namn från När, som inte har kommit med i trycket.

² J. Sahlgren, Linnés talspråk. (SLÅ 1920, s. 25–35.)

svarigheterna i trycken. De tre resorna förkortas: ÖGR = Öländska och gotländska resan, VR = Västgötaresan, SR = Skånska resan.)

ÖGR *Bek* (s. 452) — *Beck* (s. 321), ÖGR *wekan* (s. 208) — *weckan* (s. 152), ÖGR *sundag* (s. 119) — *Söndag* (s. 83), ÖGR *spryngorne* (s. 71) — *springorna* (s. 44), ÖGR *farstugan*, *fårstugan* (s. 111) — *Förstugan* (s. 76), ÖGR *kiörkan*, *kiörkedären* (s. 112) — *kyrkan*, *kyrko-dörren* (s. 77), ÖGR *drefwor af sand* (s. 193) — *sanddrifwor* (s. 138), ÖGR *uti en Rinnel* (s. 102) — *i Rennelen* (s. 69), ÖGR *wisslor* (s. 100) — *Weslor* (s. 66), ÖGR *öfwer hele sweriget* (s. 119) — *i Sverige* (s. 83), ÖGR *kårstenarne* (s. 72) — *Skorstenarna* (s. 44), SR *10 par necker* (ark 115, s. 1) — *16 a 20 par nekar* (s. 431; exemplet från annat textparti med lakun i dagboken; jfr nedan), SR *Dike woro här lagde* (ark 63, s. 2) — *Diken woro här lagde* (s. 247), SR *Äple hade conserweradts* (ark 103, s. 4) — *Äplen hade blifwit bewarade* (s. 389), SR *hel jemn* (ark 113, s. 3) — *helt jämn* (s. 423). I det sista exemplet har den i äldre tid inte ovanliga formen *hel* som förstärkande adverb (se SAOB H sp. 645) utbytt mot *helt*.

Även åtskilliga ord och ordformer i dagböckerna har känts främmande och ersatts av sådana med svagare dialektfärg. Några exempel: ÖGR *oändligt mycket Gnett* (s. 101) — *Knott ... af en oändelig myckenhet* (s. 68), ÖGR *ihola* (s. 208) — *iholige* (s. 152), ÖGR *korukor* (s. 141) — *Kodyngia* (s. 97), SR *10 par necker* (ark 115, s. 1) — *10 par band* (s. 428; s. 431 använder Linné *nekar* — angående formväxlingen se ovan — då han behandlar småländska och dalsländska förhållanden, *band* och *kärffwar*, då han behandlar nordligare förhållanden), ÖGR *Näbben* (s. 108) — *Näfwet* (s. 73; bytet överraskar, men *näf* är det vanligare ordet i Linnés tryckta resor), ÖGR *Torndyfflar* (s. 66 f.) — *Torbaggar* (s. 41). I dagböckerna förekommer ofta *åt* i betydelsen 'till' i rumsadverbial. Dessa *åt* har i regel ersatts med *til*, t. ex. ÖGR *läto wj sätta oss öfwer med stora färgan åt Calmar* (s. 434) — *til Callmare* (s. 160), VR *Om mårgonen reste wi åt W:giötland* (s. 8) — *til Westergöthland* (s. 12). Någon gång har Linné inte funnit någon lämplig ersättning för dagbokens småländska dialektord. Han omskriver då i trycket, t. ex. ÖGR *Rudor kunde intet fås på något ställe; man förstod dock af beskrifningen at de ej woro annat än Åhlkusor* (s. 159) — *utaf beskrifningen tycktes han wara en med Smålenningarnas Åhlekusor* (s. 111).

Många ortnamn är i dagböckerna återgivna i den form resenärerna lärde känna dem på platsen, dvs. i en uttalsform, som kunde ligga ganska långt från skriftens traditionsbundna eller etymologiserande stavning. Några exempel: VR *Fälsbro* (s. 6) — *Fällingsbro* (s. 9), SR *Råble gods och sätesgård* (ark 15, s. 4) — *Råbelöf Gods och Sätess-gård* (s. 83), SR *Sanneke* (ark 1, s. 2) — *Salnäcke* (s. 5), VR *Tifwen* (s. 11) — *Tifweden* (s. 15). Av landskapsnamn och liknande finner man i dagböckerna ibland former, som säkert återger det dåtida gängse uttalet. Sådana namnformer har inte godtagits i de tryckta reseberättelserna. T. ex. ÖGR *Småln* (s. 177) — *Småland* (s. 124), ÖGR *Östergöln* (s. 187) — *Östergöthland* (s. 134).

Det naturliga språket för Linné och hans samtida i vetenskapligt arbete var latinet. Inslaget av latin i dagböckerna är därför mycket starkt. Det är framför allt i växt- och djurbeskrivningar som detta språk används. Men även i helt andra sammanhang kan Linné skjuta in några ord eller en mening på latin. (Se t. ex. citatet ovan, s. 38.) En god bild av latinets roll i dagböckerna får man, om man går till utgåvorna av Lapplandsresan eller Dalaresan, som ju återger texten i de obearbetade dagböckerna.

Även i de tryckta reseberättelserna förekommer latin, men alls inte i samma utsträckning. Stora partier på latin, särskilt bestående av artbeskrivningar, har översatts till svenska i trycken.

I bruket av främmande ord råder en påfallande skillnad mellan dagböckerna och trycken. I dagböckerna är särskilt franska och latinska lånord vanliga.¹ Men i de tryckta reseberättelserna har dessa i stor utsträckning bytts ut mot svenska ord. Ibland har Linné gjort utbytet redan i dagböckerna. Några exempel från resan till Öland och Gotland. Den 18 maj: Wintersäden stod något tun, bäst på convexiteter (s. 13). Här har Linné strukit *convexiteter* och skrivit *högderne* ovanför. Längre fram samma dag: Här växte Måbär ymnogt, som differera ifrån röda wjnbären ... (s. 15). Linné har ändrat *differera* till *skillias*. Under den 25 maj: På tillfrågan om quantiteten af studerande (s. 42) — *quantiteten* av Linné utbytt mot *antalet*. Men vanligen finner man de svenska orden först i trycken. Här följer några exempel på lånord i dagböckerna och deras svenska motsvarigheter i de tryckta reseskildringarna.

ÖGR i största *abundance*² (s. 165) — i största myckenhet (s. 116), ÖGR at de och kyrkorne altid äro *conjungerade* (s. 369) — desse stå altid jämte Kyrkorne (s. 264), SR Äple hade *conserweradts* (ark 103, s. 4) — Äplen hade blifwit bevarade (s. 389), ÖGR Tiäruweden upfylde henne och gjorde en *convexitet* (s. 195) — Tiäre-weden upfyller denna grop med råga (s. 140), VR men de woro redan *distraherade* (s. 15; om benpipor i en grav) — men de funnos icke mer (s. 19), ÖGR Thetta (Borgholms slott) sades *funderats* af *Carolo X* (s. 89) — Detta Slott sades wara anlagt af (s. 57), ÖGR här finnas ... i stor *qvantitet* Tranor (s. 79) — Tranor i myckenhet (s. 49), VR Landzwägen war nyligen *reparerad* (s. 13) — omlagad (s. 17), ÖGR en *Abies* af *singulair structur* (s. 457) — en Gran af underlig skapnad (s. 324), ÖGR Gotlands kyrkor woro *splendida* (s. 431) — präktige (s. 157), VR Ekarne stodo *spolierade* ifrån löfwen (s. 9) — Ekarne stodo bladlöse (s. 14).

På fem trycksidor i Öländska och Gothländska Resan (s. 109–113) förekommer 5 lånord av denna under 1700-talet vanliga typ, nämligen *tingerar* (s. 110; se dock härom nedan), »denna naturens *operation*» (s. 110), »han (holmen) är

¹ Jag skiljer inte mellan ord som lånats direkt från latinet och sådana — de utgör flertalet — som inkommit via franskan.

² De som har nedskrivit dagboken har stundom haft bekymmer med de främmande ordens stavning. Detta ord tycks först vara skrivet *abbundanse* och sedan ändrat till *abundance*. — I dagboken står *storsta*.

låg til *situationen*» (s. 111), »*fatal* för många siöfarande» och »han kallades matkroken af sin *figur*» (de båda senare s. 113 och avseende en revel). Av dessa fem ord saknas *operation* i dagboken och har alltså tillkommit i trycket. Men i motsvarande parti av dagboken finns 3 — om man så vill 4 — ytterligare lånord, som har försvenskats i trycket, nämligen »Befallningsmannen *convoyerade* oss» (dagboken, s. 156) — »giorde ... oss följe» (trycket, s. 109), »Linnekläder *tingerade* hon intet men om hon *tingerar* ull är ey försökt» (s. 158) — »linkläder färgade han intet, men om ... han *tingerar* ullgarn ...» (s. 110), »*profitablare*» (s. 161) — »tienligare» (s. 112) samt »Bönderne wille intet förklara *derivation*» (s. 163) — omskrivet med en hel sats (s. 113).

Förhållandet lånord — svenska utbytesord, sådant det framträder i detta lilla parti, torde vara rätt representativt för alla resorna. Många lånord i dagböckerna har bytts ut mot svenska ord i trycken, men kanske hälften av dem har oförändrade förts över till de tryckta reseberättelserna.¹

Denna försvenskning av ordförrådet i de tryckta reseberättelserna kan sättas i samband med det språkliga program som omfattades av den nystiftade Vetenskapsakademien, vars förste preses Linné var. Man ägnade stor omsorg åt språkformen i akademiens tryckta skrifter. En granskare tillsattes, som »skulle igenomlöpa de skrifter, som komma under Academiens namn at tryckas». Språkets vård och »upodlande» diskuterade man ofta under de första åren, och man riktade kritik framför allt mot de latinska och franska lånorden. Akademiens sekreterare, J. A. von Höpken, uttalar sig härom i det första häftet av dess Handlingar och säger det vara »en anständig omsorg, för et frit Folck», att »ränsa våra Fäders Språk, ifrån alla främmande tilsatzer, och återkalla det til sin första renhet».²

Men Vetenskapsakademiens språkliga program var endast en yttring bland många av tankar, som omfattades av olika kretsar under denna tid. En utrensning av främmande ord, liknande Linnés, företog t. ex. Dalin, innan han gav ut Argus i en andra upplaga 1754.³

Det kan synas egendomligt, att dagböckerna med sitt spontana språk innehåller så många främmande ord. Men dessa främmande ord tillhörde i själva verket det bildade samtalsspråket under 1700-talet, och ingick säkert i Linnés eget vardagliga ordförråd. Om de talrika lånorden i första upplagan av Argus och utgallringen av dem i andra upplagan säger Ruth Wikander: »Vi kunna betrakta det utländska inslaget i första upplagans ordförråd såsom ett tecken

¹ Jag kan därför inte instämma i Rolf Hillmans ord om Linné: »Han saknar Dalins puristiska intresse.» R. Hillman, Svensk prosastil under 1700-talet, s. 52. (Historiska och litteraturhistoriska studier, 41, Helsingfors 1966.)

² E. Wellander, Svensk akademisk språkvård, s. 437, 430. (Septentrionalia et orientalia studia Bernhardo Karlgren ... dedicata, 1959.)

³ Ruth Wikander, Studier över stil och språk i Dalins Argus, 1924, s. 7 ff. — Jämför även Lars Salvius' verksamhet, behandlad av Ture Johannisson i efterordet till utgåvan av Nils Matson Kiöping's Resa, s. 127 ff. (Svenska texter, 6, 1961.)

på den talspråksstil, vilken är karakteristisk för denna upplaga. Först genom en medveten strävan efter en litterär svensk stil var det möjligt att frigöra sig från de många främmande ord, som gjort sig så hemmastadda i språket.»¹

Ett mycket iögonenfallande drag i Linnés tryckta reseberättelser är, att innehållsligt viktiga ord eller ordgrupper har ställts främst i styckena och vanligen tryckts med en fetare stilsort eller satts med versaler i antikva. Dessa styckenas små rubriker kan i satsen vara subjekt eller objekt, någon gång även adverbial, t. ex. ur Öländska och Gothländska Resan (s. 190):

HWETE växer det bästa och härligaste, icke allenast öfwer Öland utan snart sagt öfwer hela Swerige ...

LANDTBORGEN kunde man hela denna dagen knapt märka: ty landet slätade af ...

BREDSÄTTRA KYRKA kommo wi änteligen til ...

Denna ordföljd, betingad av omtanke om läsarens möjligheter att lätt orientera sig i boken, har åtminstone i huvudsak kommit till, då tryckmanuskriptet utredigerades. Karakteristiskt nog finner man inte lika ofta denna rubrikordställning i Lapplandsresan och Dalaresan, som Linné aldrig utarbetade för tryckning. Linné arbetade sig alltmera fram till denna rubrikordställning. I den mera genomarbetade dagboken över Skåneresan (jfr ovan, s. 32) är den betydligt vanligare än i dagboken över resan på Öland och Gotland. De tre citaten ur Öländska och Gothländska Resan ovan har följande motsvarigheter i dagboken (s. 157):

Ifrån Gärdslösa (som är berömd för sitt härliga hwete, icke allenast öfwer Öland utan ock hela Swerige, ty det gifwer det whitaste hwetet) hade wij ...

Hela dagen i dag kunde wij näppeligen märkia Landtborgen, ty landet sluttade af ... Wij anlände til Brädsätra Kyrka ...

I många fall står emellertid det viktigaste ordet främst redan i dagböckerna. Men det kan helt enkelt bero på att detta är den naturliga ordföljden. Två exempel ur dagboken från Öland (s. 177; jfr trycket, s. 124) samt ett ur Lapplandsresan (s. 164):

Bj har funnits här på ön på de mäste ställen ...

Oxel växer här både stor och ömnog ...

Biörniagt anställes ofta af en enda karl ... (varpå följer en lång beskrivning av hur en sådan björnjakt går till).

Även uppräknings av innehållsligt samhörande företeelser inbjuder till denna rubrikordställning. Ett exempel ur Lapplandsresan (s. 149 f.; jag citerar endast början av varje stycke och tar inte med alla stycken):

¹ Anf. arb., s. 8. — Jfr även vad Rolf Hillman säger om språkbruket under slutet av 1700-talet hos Svenska akademins ledamöter: »Samma författare, som späckade sin privata korrespondens med franska ord, visste att vid sina framträdanden i akademien ersätta de främmande elementen med inhemska uttryck. Det är ett vackert utslag av svensk språkvård och en alltför litet beaktad insats i den svenska purismens historia.» (Gustaviansk retorik, 1962, s. 80.)

Swulnad i halsen hafwa de ...
 Hosta sällan, fast än de dricka alltid snö- och iswatn ...
 Lungsot då och då ...
 Näsblood, de som hafwa klumpoga fötter ...
 Golsoot har jag ej hört ...

Det finns alltså en naturlig rubrikordställning i dagböckerna, men Linné har i de tryckta reseberättelserna utvidgat bruket av denna till att bli nära nog ett fast ordföljdsschema.¹ Detta schema har framhållits som typiskt för Linnés stil av Margit Abenius.² Efter att ha citerat ett längre parti ur Skånska Resan och ett ur *Deliciæ Naturæ* säger hon: »Som synes består kompositionen av en systematisk katalog av sinsemellan likvärdiga stycken, som alla äro byggda på samma sätt efter schemat: subjektet, det som skall beskrivas, först, ofta typografiskt utmärkt; därefter predikat och bestämningar. Varje stycke fogar till något nytt utan förmedlande övergångar. Sten fogas till sten. På detta sätt äro Linnés resebeskrivningar komponerade, men dispositionen går igen i hela hans författarskap.» Arrangemanget med det som skall beskrivas placerat allra först är emellertid, som vi har sett, inte alltid spontant utan stundom resultatet av en medveten bearbetning.

En huvudsakligen genom diktamen tillkommen dagbokstext bör uppvisa en tämligen enkel meningsbyggnad. De gjorda iakttagelserna meddelas naturligtvis i tidsföljd antingen i sidoordnade huvudsatser eller i huvudsatser med tillfogade, men inte gärna i varandra inkapslade, bisatser. Så är i regel dagböckernas meningar byggda. Men så är i mycket stor utsträckning meningarna byggda även i de tryckta reseberättelserna. Margit Abenius har visat detta i den nyss citerade, ypperliga studien av en stiltendens hos Linné.³ Redan tidigare hade hon formulerat sin iakttagelse så: »Linné ger ofta prov på en icke periodiskt uppdelad meningsbildning där de anknyttande motoriska konjunktionerna föra meningen vidare. Linné hakar vid satserna allteftersom iakttagelserna följa.»⁴

Ibland har emellertid dagbokens huvudsatsrika stil, där nära nog varje moment i händelseförloppet har fått sin egen huvudsats, förändrats något i trycket. Ett par exempel från resan på Öland visar detta. Först dagbokens text, sedan den tryckta reseberättelsens:

Wj woro i Solgången uppe, och reste kl. 4. ända åt Blåkulla ... Wj woro innan en handvändning wid wästra hafs stranden en half mihl ifrån vårt nattläger. Wj stodo

¹ Att detta inte alltid gagnat stilen visas av att följande mening i dagboken över västgötaresan (s. 228) »Här stodo taken hwita af Sedo petreo» i trycket (s. 231) har fått följande lydelse: »*Sedum petreum* 387. gjorde taken i Lund helt hwita, med sina hwita blommor.»

² Margit Abenius, Allt är viktigt. En stiltendens hos Linné. (SLÅ 1935, s. 95–108. Det följande citatet återfinns s. 102.)

³ Jfr även Jan Johansson, Stilistiska drag i Linnés Tal om märkvärdigheter uti insecterna, s. 23 ff. (SLÅ 1961.)

⁴ Margit Abenius, Stilstudier i Kellgrens prosa, 1931, s. 128.

thär, båten låg på landz, ådrorne woro borta, Böndrene woro contraira och alt i olag. (Dagboken, s. 177.)

Kl. 4 om morgonen woro wi til häst, ställandes resan åt Blåkulla ... När wi kommo til wästra sidan, låg båten på landet och ådrorna woro borta, Rodarne contraire och alt i olag. (Trycket, s. 125.)

Någon gång har raden av anknyttande, vidhakande bisatser i dagboken brutits i trycket genom att någon bisats infogats i en annan eller genom andra ombildningar, t. ex. till participialkonstruktioner eller substantiveringar. Ett exempel från Ölandsresan:

Men då wij kommo ut stupade hästarna för sombliga, at wij alla måste wända tillbaka utom en som war så långt kommen uti hopdrefne Tången at hästen ey kunde sig expediera utan lade sig aldeles neder, då wår Camerat måste helt wåt och ey utan möda wada inpå udden eller holmen, och hästen ändtligen med stor möda kom tillbaka til sällskapet. (Dagboken, s. 189.)

då wi kommo ut, at Hästarna snart skulle simma, måste wi wända tillbakas för deras stupande, men en af sällskapet, hwars häst fastnade i den ihopdrefna tången måste begifwa sig i Siön och kom med mycken möda på Holmen. (Trycket, s. 136.)

Om vi bortser från det starka inslaget av främmande ord, framstår dagbokens version i följande avsnitt från resan på Öland som den avgjort mera lätt-tillgängliga:

Solen sken hett, wij swettade, men så snart wij kommo in i Granskogen, kom en härlig swalka; ty alla trä som wäxa sidlänt consumera större qvantitet watn, altså ock det sedermera i luften evaporera och dispergera, emedan ingen circulatio humorum är hos växterna. (Dagboken, s. 204.)

Granskogen gaf oss en härlig swalka, som woro flytande af swett i solskenet, så snart wi kommo in uti honom: ty alla träd, som wäxa i sidlent jordmohn, upsupa större qvantitet af watn, hwilket watn, som det ei kan gå tillbakars uti roten måste utflyga genom porerna, utspridas i luften och honom kyla. (Trycket, s. 148.)

En jämförelse mellan de citerade avsnitten ur dagboken och ur den tryckta reseberättelsen visar, att den tryckta versionen ofta är den kortare. Partier som innehåller sakuppgifter eller vetenskapliga resonemang får gärna större utrymme i trycket än i dagboken, men mindre allmännyttiga iakttagelser eller beskrivningar av vardagsepisoder har ofta förkortats, då tryckmanuskriptet utarbetades.

Ibland har en sådan förkortning eller koncentration i tryckmanuskriptet gagnat stilen. I dagboken från färden på Öland läser man (s. 158):

Här på holmen såg man 2^{ne} storckar flyga up wid wår ankomst.

Öster från Capellet in på Kyrkogården, stod en brunn med friskt watn.

Wij lemnade Udden med sina gropar, små Skantzar, Stads-rudera, och såsom en blixst woro tillbaka wid Bredsättra därest hästar ömsades sedan wij desse haft 1. Muhl.

I den tryckta reseberättelsen (s. 110) omtalas först bl. a. brunnen och »små gropar, små skantzar och rudera efter stad» men inte storkarna. Sedan avslutas

stycket sålunda: »Wi reste härifrån, Storkarna flögo up och wi kommo tillbaka til Bredsättra.» Storkarna omtalas i dagboken i ett särskilt stycke. I trycket har deras roll reducerats till att, mycket effektivt, ge färg åt den triviala uppgiften om avfärden från udden till Bredsättra.

Det kan vara av intresse att iaktta de visserligen rätt obetydliga skillnaderna mellan dagbokens och tryckets versioner av den praktfulla skildringen av avfärden från Visby.

Dagboken (s. 422): Wj stegom om bord kl. $\frac{1}{2}$ 6, med största fara kommo utur hamnen, för en brännande siö, hyssade Segel, wännerna stodo på landet med hwiiftande hattar, in til thes the förswunno utur wår åsyn. Wisby förswan, Carlsöarna stego fram, nordan wädret begynte skrämma oss, wågorna blefwo rasande, fartyget kastades emellan the brusande wågor, Gotland förswan, kammeraterne blefwo siuka, taklen begynte springa, desperation intog allas hiertan ...

Trycket (s. 302): Kl. half 6 om morgonen stego wi om Bord, med Lifsfara kommo wi utur Hamnen för en brännande Siö, Wännerne och Wisby förswunno, Carlsöarne stego fram, Nordan wädret begynte pipa, Wågorna blefwo rasande, Fartyget kastades emellan de brusande Böljor, Gothland förswan, Cameraderne blefwo siö-siuke, Taklen begynte springa, förtwiflan intog wåra hiertan, och wi befalte wår sak i Guds händer...

Genom förkortningar i tryckmanuskriptet har Linné givit skildringen ett raskare tempo. Men samtidigt har något av åskådligheten försvunnit: den länge kvardröjande bilden av vännerna på stranden med viftande hattar.

Då Linné förkortade — eller ibland bara förändrade — dagbokens text, var emellertid hans syfte oftare att ge denna en korrektare, mindre talspråksfärgad prägel än att nå fram till en knappare, mera koncentrerad stil. Denna strävan efter ett korrektare språk har ofta i hög grad minskat skildringens åskådlighet.

I ordvalet finner man exempel härpå. I dagbokens »Så snart wj woro upståndne af Loppfulla sängen, gingo wij ...» (ÖGR, s. 138) har adjektivet utelämnats i trycket (s. 95), vilket väl knappast är ägnat att förvåna. (Att bisatsen ersatts av en participialkonstruktion: »Upståndne af sängen, gingo wi» (trycket, s. 95) kan däremot synas onödigt.) — Mindre livfull blir skildringen genom verbbytet i följande fall. Dagboken: »På andra ställen såg man Hiortar springa hoptals ...» (ÖGR, s. 97). Trycket: »Hiortar såg man här och där gå hopetals ...» (s. 65). — I dagbokens »Så föra oss åren genom lek, kjättja, efftertanka till eländet!» (VR, s. 247) har tydligen ett par av orden förefallit Linné för starka. I trycket heter det nämligen: »Så föra oss åren alle genom lek, kitslighet¹ och efftertanka til skröpligheten» (s. 250).

Man kan ibland iaktta en strävan att begränsa det personliga inslaget i trycket, att »avpersonifiera» skildringen. Visserligen använder Linné i regel *vi*-form i de tryckta reseberättelserna, men någon gång ersätter han dagbokens rättframma *vi*-sats med en ganska tung omskrivning. I dagboken står, skrivet med Linnés egen hand: »I dag hade wj skolat rest, men regnade hela dagen ...»

¹ Ordet har här som ofta i äldre tid betydelsen 'lystnad, lusta'.

(ÖGR, s. 444). I trycket heter det: »Resan war nu föresatt men...» (s. 319). Denna »avpersonifiering» av skildringen var delvis ett utslag av Linnés strävan efter korrektare uttryckssätt. Men genom att byta ut ett personligt subjekt mot ett opersonligt ger Linné i trycket dessutom en viss allmängiltighet åt uppgiften, som denna saknar i dagboken. Detta sker dock på åskådlighetens bekostnad. Ett exempel. Dagboken: »I Engen togo wij fatt en hop andungar...» — här följer en beskrivning av dem (ÖGR, s. 97). Trycket: »And-Ungarna, ... (här kommer beskrivningen) sprungo här i lundarna, at man kunde taga dem med händerna» (s. 65).

Den språkliga och stilistiska lekfullheten i dagböckerna dämpar Linné gärna, då han utarbetar tryckmanuskriptet, liksom han ofta försvagar ett och annat färgstarkt inslag i dagbokstexten.

En ordvits, av visserligen rätt enkelt slag, har gått förlorad, men framför allt har livfullheten mattats, då följande mening i dagboken: »På vänstra handen låg hela alwarn full med Tokuge tufwor, eller rättare af tufwer med tokar ut-sirade» (ÖGR, s. 135) för trycket har omarbetats till: »Token växte här på alla tufwar, af hwilka Allwarden här på orten war full ...» (s. 95). En sakuppgift, meddelad i en korrekt utformad sats, har blivit resultatet.

Ibland har ett adverbial eller liknande, som mera tillkommit för att ge färg åt beskrivningen än för att meddela en sakuppgift, utelämnats i trycket. Hänsyn till läsarens eventuella prydhets ligger väl bakom följande exempel på uteslutning. Av dagbokens »Flickor och Pigor gingo i husen ofwan median till kiortelen¹ endast klädde med särk med sine puffande store bröst pyste til älskog» (ÖGR, s. 111) med sitt av Stiernhielms Hercules påverkade ordval har i trycket blivit: »Pigorna gingo i husen klädde ofwan bältet med särk, och nedan med en tunn kiortell» (s. 75 f.).

I följande mening har adverbialet »i små hwita öfwerlif», en impressionistisk detalj i dagbokens tavla, inte överförts till tryckmanuskriptet.

Dagboken: Wj sågom fierdingsmannen Comendera hela Corporalskapet Pigor, pare-rande [ståtande, stoltserande] i små hwita öfwerlif, the thär 4 daar i thenna wekan måst släpa med wägen, som neppeligen 50 resa om året. (ÖGR, s. 171.)

Trycket: En stor hop pigor, commenderade af Fiärdingsmannen, hade i 4 dagar, och ännu höllo på laga en wäg, som få reste, och knapt kunde blifwa bättre (s. 119).

Linné har här dessutom avstått från sitt lekfulla försök i dagboken att fram-ställa scenen som ett militärt företag genom att skildra den med militära termer. Linné använde gärna bilder från militärlivet.² Den onekligen originella idén att i militära ordalag skildra en kyrktagningsceremoni som en slags parad över-gav Linné, då han utarbetade tryckmanuskriptet. I dagboken (ÖGR, s. 174 f.)

¹ till *kiortelen* är tillskrivet över raden av Linné, som i hastigheten har fört in det efter *endast* i stället för före detta ord.

² Se härom J. Sahlgren, Linnés bildspråk, s. 131 ff. (Vetenskaps-societetens i Lund årsbok, 1924) och Jan Johansson, a. a., s. 30.

heter det: »All denna trop slutade 9 par hustrur. Änteligen kommo 1 halft dusin Bonddrängar, som trafwade fram ... under hwilken tid den följande troppen skiöldrade¹ på gången. Straxt detta war bestält begyntes marchen² af förridarne eller fäntorne genom Altaret ... Allas gewär bestod af några löfqwistar i handen utom de 3^{ne} [dvs. kyrkogångshustrurna] som boro barnen, them the brukade i stället för solfiädrar. Deras mundur war följande.» (Jfr trycket s. 122 f.)

»En plats för sig i Linnés svenska produktion intar de bilder ur djurlivet han meddelade i Vetenskapsakademien», säger Arvid Hj. Uggla.³ Med en drastisk humor och en skarp blick för likheter med människan har Linné tecknat djur av olika slag, från apor till insekter. En dylik liten djurbild finns i Öländska och Gothländska Resan (s. 84):

Acarus, som annars kallas Scorpio Araneus [nu Chelifer cancroides, bokskorpion], gick på bordet baklänges, at han ei skulle stupa på näsan, fast han hade de störste händer at taga mot med: ty hans framklor sågo ut såsom på en Scorpion. — I dagboken (s. 121) innehöll teckningen flera detaljer: Straxt effter måltiden då duken togs af bord kom en Scorpio araneus fram på sielfwa bordet som gjorde såsom en bonde sin reverence, stigande baklängs at han tumblat af bordet om man det ey förekommit; tyktes dock hafwa händer stora nog at taga emot, at han ey skulle stupa på näsa.

Här ett sista exempel på hur en livfull beskrivning i dagboken — i detta fall framkallad av en för Linnés språk typisk adjektivanhopning (se Johansson, a. a., s. 27) — har mist sin färg i trycket och fått ett tungt språkligt uttryck. Det gäller skildringen av Karlsöarna vid Gotland.

I dagboken (s. 393 f.) jämför Linné Stora Karlsön med Torsburgen och Hoburgen, »som fordom koksat up ur hafwet, då thet betäckte hela Gotland, ty med tiden lära ock begge Carlsöarna ligga på Gotland, såsom Hoborgar. Så brandt, så hög, så afskuren på alla sidor, så på sten funderad sågs sielfwa Carlsöen, war dock många gånger större, ojemnare, med flera buckter och wicar försedd.»

Trycket (s. 278): »Carlsöarne, den stora och lilla, ligga ej 1/4 mihl ifrån hwarandra, och näppligen 1/2 mihl från Landet, bägge äro de mycket höga, på alla sidor brant afskurne, på Hälleberg funderade och på Hafwet belägne, lik som Thorsburg och Hoburg på Gothland, hwilka Berg eller Bugar ofelbart, den tiden hela Gothland stod under Hafwet, liknadt dessa två Carlsöar.»

Vad som här sagts om Linnés strävan efter korrekthet i uttryck och innehåll i de tryckta reseberättelserna kan synas strida mot det resultat Sixten Belfrage kom till, då han undersökte de olika versionerna av dedikationen i Skånska Resan. Belfrage visar i sin undersökning, hur Linné har arbetat sig fram till

¹ 'skyldrade'. I handskriften står *skiöldrade* med troligen bortglömda ö-prickar.

² Sekreteraren har skrivit *margen*(!), av Linné rättat till *marchen*.

³ a. a., s. 230. Jämför även Oscar Levertin, Carl von Linné, 1906, s. 44 ff., och Jan Johansson, a. a., s. 31 f.

alltmer expressiva uttryck.¹ Av första utkastets »Landtmannen fägnar sig åt sitt lilla hemman / Sielfwa apan älskar sine barn / Authores tycka om sine egne arbeten»² har blivit »Torparen gläder sig åt sin gröna Wret, / Hottentotten fägnar sig åt sina lika barn, / Auctoren smickrar sig af sina sjelfkloka Arbeten». Även i den geografiska översikten över Skåne, som inleder Skånska Resan och som likaledes föreligger i flera versioner, har Belfrage påvisat samma stilten-dens. I det första utkastet står t. ex.: »Starar ... uppehålla sig på sena wintren i Skåne.» I trycket lyder detta: »Stararne ... uppehålla sig här nedre emot slätten och skrika i träden till sena hösten.»

Belfrage kommer också in på förhållandet mellan själva resedagboken eller protokollet och den bearbetade text som föreligger i den tryckta Skånska Resan. Han har jämfört de första sidorna i dagboken med motsvarande avsnitt i den tryckta boken och funnit (s. 21), att trycket »gör, som säkert avsett är, ett mera soignerat intryck än protokollet. Meningarna ha blivit längre och konstfullare — mera utarbetade.» Men Belfrage finner också i trycket »spår av den vilja till pittoresk uttrycksfullhet» som han exemplifierat i dedikationen och i den geografiska översikten över Skåne. Detta kan verka överraskande och tycks stämma illa med det material som jag har lagt fram i det föregående. Men Belfrage har rätt. Det är nämligen inte svårt att ur de tryckta reseberättelserna dra fram exempel på pregnanta ord eller uttryck som antingen tillfogats eller tillspetsats, då tryckmanuskriptet utarbetades.

Uttrycksfullare predikat i trycket finner man t. ex. i följande fall:

Dagboken: Wid pass 1/2 fiärdingsväg förn wij kommo til wårt Nattläger, stego wij up för den alra brantaste Landtborgen. (ÖGR, s. 98.) Trycket: klängde wi oss up för (s. 65). — Dagboken: flädermössen flyga i lufften såsom foglar. (ÖGR, s. 188.) Trycket: flädermössen kasta sig i luften såsom foglar (s. 134). — Dagboken: men swalorna som pläga fiska insecter högdt up i luften fölgde nu jorden, så att de nästan rörde henne, med sine wingar. (VR, s. 222.) Trycket: men Swalorna, som pläga fiska mygg högt up i luften, höllo sig nu wid jorden, så at de nästan slogo henne med sina wingar (s. 223).

Ibland har Linné i trycket överarbetat ett motiv och därvid åskådliggjort det med en bild. Skogen på Blå Jungfrun beskrivs på följande sätt.

Dagboken: These lundar woro så hopwuxne, at näppligen någon menniska utan yx kunde them penetrera. Men inuti sågo wi åtskilliga växter; ty här fants Hedera arborea öfweralt löpande. (ÖGR, s. 182.) — Trycket: Desse Lundar woro så ihopwuxne, at näppligen någon menniskia utan yx kunde penitrera, och det som sälsamt är, ofta af sielfwa Hedera arborea, som här öfwer alt löper, så ihopflätade, som ärtor af Snargräs (s. 129).

I dagboken över resan i Västergötland (s. 5) prisar Linné det västmanländska bruket att plantera lövträd vid gårdarna. Detsamma säger han i trycket (s. 7)

¹ S. Belfrage, Dedikationen i Linnés Skånska resa. (SLÅ 1944, s. 1–28.) De följande citaten återfinns s. 5 ff. och 19.

² Några skrivfel av Linné o. dyl. har rättats.

men gör där ett tillägg: »ty en gård utan trä, är som et skalligt hufwud utan Perouque.»

Det kan av allt detta synas, som om Linné, då han bearbetade dagbokens text för tryckmanuskriptet, arbetade inkonsekvent och utan någon klar stilvilja. Det gjorde han emellertid inte. Hans medvetna strävan var säkerligen att stöpa om dagbokstexten i en mera korrekt form. Denna strävan tvang honom att gruppera om och smälta samman dagbokens notiser i större enheter, vilket invercade på meningsbyggnaden, att välja ord och former, som bättre överensstämde med gängse språkbruk och att undvika en alltför djärv stilistisk utformning. Särskilt detta senare har i våra ögon vanligen inneburit en försämring. Men även omgrupperingen och sammanfogandet av materialet kan ha haft till följd, att den omedelbara friskheten, det direktupplevda i dagbokstexten ibland förlorades i trycket. Karlsö-skildringen är ett exempel härpå. Men som Sixten Belfrage beträffande dedikationen i Skånska Resan har visat, arbetade Linné energiskt med sin stil och strävade efter koncentration och pregnans. Naturligtvis var hans arbetssätt detsamma, då han skrev ut tryckmanuskripten till reseberättelserna, även om textomfånget förbjöd honom att lägga ned lika mycket detaljarbete på reseberättelserna som på kortare litterära alster. Linné kunde mycket väl behålla dagböckernas pregnanta uttryck eller tillfoga nya sådana blott de inte hade den karaktären, att de stötte läsaren. Jag har redan förut haft anledning att citera hans yttrande i företalet till Skånska Resan: »Jag har flytt alt, som jag sett på något sätt kunna stöta min nästa.»

Sixten Belfrage har rätt, då han säger (SLÅ 1949, s. 51), att »överarbetningen av protokollet (dvs. dagboken) kunde resultera i rent litterära vinster». Men jag har i denna undersökning sett som den viktigaste uppgiften att påvisa, i vilken utsträckning överarbetningen har inneburit litterära förluster. Att försöka göra upp ett vinst- och förlustkonto avstår jag helt från.

Då Natanael Beckman 1928 gav ut Linnés Wästgöta-Resa, skrev han i sitt eget förord: »Den tryckta resebeskrivningen är ett utdrag ur det 'protokoll', som fördes under själva färden, och det hade utan tvivel varit särdeles lockande att få utgiva själva detta protokoll.» Efter att ha förklarat, varför han måst avstå från detta, tillade han: »Det får höra framtiden till att utge antingen protokollen i deras helhet eller åtminstone de delar därav, som icke medtagits i de tryckta berättelserna.»

Ur ett brev av Arvid Hj. Uggla till K. Rob. V. Wikman 1960 citerar Wikman några rader i sin förutnämnda uppsats (s. 24). Uggla säger sig tack vare en fråga av Wikman ha fått anledning att söka bilda sig »en klarare uppfattning om förhållandet mellan L:s dagböcker och hans resor» än han tidigare hade haft, och han tillägger: »Det är ju något jag alltid haft på känn, att vi till sist måste få en edition af det som L. gått förbi i de förra, och upplysningar om hvad som tillagts vid redigeringen av Resorna.»

De ovan givna proven på skillnader i innehållet mellan dagböckerna och de tryckta reseberättelserna visar, att man egentligen alltid borde gå till dagboken, om man vill vara säker på att den sakuppgift man hämtat ur någon av reseberättelserna är fullständig och i alla detaljer rätt uppfattad. Men dagbokstexterna är både svåråtkomliga och ganska svårlästa.

I fråga om den stilistiska utformningen är, som vi har sett, de tryckta reseberättelserna ingalunda alltid överlägsna dagböckerna. Tvärtom har dagböckerna ofta en friskhet och omedelbarhet i stilen, som har gått förlorad vid bearbetningen till trycket.

Det finns alltså goda skäl för Beckmans och Ugglas mening, att dagböckerna borde göras lättare tillgängliga för forskare och allmänhet. Men hur skall det ske?

Av Linnés fem reseberättelser är endast Dalaresan utgiven med texten oförändrad och med en kommentar, som fyller alla rimliga krav på utförlighet. Det finns visserligen goda kommentarer i flera andra utgåvor av Resorna — det kan räcka med att nämna Beckmans utgåva av Wästgöta-Resan (1928), och von Sydows av Öländska och gotländska resan (1962) och av Skånska resan (1959). Men dessa kommentarer är endast avsedda att göra texten tillgänglig för en vid läsekrets och är av naturliga skäl kortfattade. Av dem återger endast Beckmans utgåva texten med oförändrad stavning. Det gör dessutom givetvis Jöran Sahlgrens faksimiledition av Skånska Resan (1920) liksom Johan Kroons faksimilutgåvor av de tre resorna (1940, andra tryckningen 1956–57), men alla dessa saknar löpande kommentar. Sahlgrens utgåva innehåller dock av fackmän utarbetade person- och litteraturförteckningar liksom olika förteckningar över växtnamn och djurarter.

Det är alltså i högsta grad angeläget, att vi åstadkommer texttrogna utgåvor av Resorna — utom av Dalaresan — försedda med en bred och utförlig kommentar. Man kunde då tänka sig, att dagböckerna över de tre senare resorna gjordes i någon mån tillgängliga genom att man i kommentaren publicerade partier härur, som kompletterade eller klargjorde ställen i de tryckta reseberättelserna. Men om dagböckerna på detta sätt endast skulle tjäna kommentaren till de tryckta reseberättelserna, skulle åtskilligt i dem, framför allt mycket av intresse i den stilistiska utformningen, förbli opublicerat.

En annan möjlighet vore att ägna en särskild avdelning av dessa utgåvor av Resorna åt dagböckernas text, dit sedan kommentaren kunde hänvisa. Man skulle där publicera alla partier av dagböckerna, som i något väsentligt avseende avvek — innehållsligt eller stilistiskt — från trycken. Att utforma detta kan möjligen bli svårt, eftersom Linné ibland, som vi har sett, har hämtat notiser från skilda håll i dagböckerna och i trycken smält samman dem på ett ganska fritt sätt.

Redbarast och kanske också enklast vore att publicera hela dagböckerna, sådana de föreligger. Då kan var och en i framtiden leta upp den notis som intresserar honom, själv läsa den i dess ursprungliga sammanhang och därefter

bedöma den. Och då kan man hänvisa till dessa dagboksutgåvor från de vetenskapliga editioner, som måste komma, av Linnés Öländska och Gothländska Resa, hans Wästgöta-Resa och hans Skånska Resa.

Bilaga

BESKRIVNING AV DAGBOKSHANDSKRIFTERNA

I maj 1741 »i den behageligaste Wärtiden» reste Linné och hans följeslagare landvägen från Stockholm till Kalmar. Från Kalmar skeppades de över till Öland och färdades sedan i tre veckors tid på denna ö. Från norra Öland seglade de till Visby och vistades därefter på Gotland en dryg månad. Från Visby återvände de till norra Öland, fortsatte sedan söderut under ett par dagar och blev från Färjestaden överskeppade till Kalmar. Under hemfärden från Kalmar, som tog en knapp månad, besökte Linné Växjö och Stenbrohult.

Då Linné 1745 gav ut sin Öländska och Gothländska Resa, disponerade han skildringen genom följande huvudrubriker: *Resan til Öland* (s. 1–38), *Öland* (s. 39–160), *Gulland* (dvs. *Gotland*, s. 163–302) och *Resan från Gottland* (s. 303–344). De båda första avdelningarna (s. 1–160) sammanhåller han under en särskild titel, *Carl Linnæi Öländska Resa förrättad 1741* och de båda senare (s. 163–344) under titeln *Carl Linnæi Gothländska Resa Förrättad Åhr 1741*. En omredigering av stoffet har skett. För att få allt öländskt samlat under rubriken *Öland* behandlar han där även sin korta Ölandsvistelse på hemvägen från Gotland, vilket får till följd, att avdelningen *Resan från Gottland* börjar med en skildring av vistelsen i Kalmar. Denna disposition, som beror på Linnés önskan att se sina färder på de båda Östersjö-öarna som två skilda företag, är en smula förvillande för den läsare som betraktar boken som en enhet.

Dagboken över resan på Öland och Gotland börjar den 15 maj — dagen för avresan från Stockholm — och slutar den 28 augusti, då man var tillbaka i huvudstaden. Denna dagbok föreligger nu inbunden i två folioband, försedda med styva pärmar överdragna med rödblått kam-marmorerat papper. På pärmarna står textat *Iter Oelandicum 1741* resp. *Iter Gotlandicum 1741*. Banden innehåller även en del anteckningar och utkast. Dessa pappband har i Linnean Society försetts med gröna chagrinband. *Iter Lapponicum* och *Iter Dalekarlicum* är bundna i samma slags pappband — som likaledes senare försetts med gröna chagrinband — och innehåller på samma sätt anteckningar och utkast av olika slag. Förmodligen har Linné själv låtit göra dessa band någon gång före 1746. Dagboken över västgötaresan har nämligen förblivit oinbunden, liksom dagboken över Skåneresan.¹

¹ Uppgiften i inledningen till Linnés *Dalaresa* (1953), s. XI, är alltså inte helt korrekt.

Hur dagboksbladen fördelades på de båda banden *Iter Oelandicum* och *Iter Gotlandicum*, synes mig vara av ringa intresse. (Dispositionen är inte riktigt densamma som i trycket. Felbindning på grund av omkastning av blad förekommer.) Viktigare bör vara att söka beskriva dagboken, sådan den förelåg vid resans slut, innan den hunnit omredigeras.

Denna dagbok är skriven på folioblad, paginerade 2–478. I marginalen till s. 329, där bl. a. huskurer omtalas, är siffran 340 skriven. På s. 340 finner man likaledes huskurer omnämnda. I trycket har detta material sammanförts och behandlats på ett och samma ställe (s. 243). Detta visar, att sidnumreringen måste ha varit gjord, då Linné utarbetade tryckmanuskriptet. Eftersom samma hand har numrerat dagbokssidorna även i *Iter Lapponicum* och *Iter Dalekarlicum*, bör det vara Linné själv som har skött sidnumreringen. Sidsiffrorna liknar siffror, som Linné bevisligen själv har skrivit.

Vissa sidnummer förefaller att vara överhoppade, nämligen: 1, 8–9, 218–221, 246–247, 256–257, 276–277, 330–339, 346–347, 366–367, 408–409, 424–429 — summa 35 sidnummer. Då emellertid med säkerhet ingenting av dagbokens text fattas, kan detta att sidsiffror saknas bero antingen på slarv vid själva sidnumreringen eller på att blad utan text har avlägsnats. Den förra förklaringen kan väl gälla enstaka överhoppningar. Påfallande ofta saknas sidnummer som slutar på 6. (De udda numren — på bladens andra sida — är aldrig utskrivna.) På sidan 356 har först skrivits 358, varefter åttan ändrats till en sexa. Det verkar faktiskt som om sidnumreraren Linné lätt har råkat räkna — och skriva — 2, 4, 8 ..., t. ex. 362, 364, 368 ... Emellertid har säkerligen en del av de blad med teckningar eller olika slags notiser, som nu har sin plats i slutet av de båda dagboksbanden — om dem se strax nedan — legat inne i dagboken och fyllt ut flera av de större luckorna. Ibland är dessa blad försedda med sidnummer, som klart visar, att så har varit fallet. Några av de felande siffrorna 218–221, som borde följa direkt efter skildringen av avfärden från Öland till Gotland, återfinns sålunda på några av de blad med listor över öländska växter och över kyrksocknar och präster på Öland som avslutar bandet *Iter Oelandicum*.

Ibland har bläcket varit mycket tunt, vilket gör att delar av dagboken är ganska svårlästa.

Själva dagboken över hela resan omfattar 442 i regel fullskrivna sidor. Skildringen av resan till och på Öland upptar 214 sidor, skildringen av vistelsen på Gotland 179 sidor och skildringen av resan hem från Gotland, över Öland, genom Småland osv. 49 sidor.

Åtminstone tre personer — utom Linné — har fört pennan i dagboken. Vi kan kalla dem A, B och C.¹ A har en jämn, lutande stil. Som diakritiska tecken till *ä* och *ö* använder han ofta två parallella streck. Pronomenet *vi* skriver han

¹ Det förefaller, som om en fjärde, nästan textande hand har skrivit ett kort stycke, huvudsakligen på latin i dagboken (s. 109) under vistelsen på Öland.

i regel *wj*. B:s stil är kraftfullare, bokstäverna bredare och mindre lutande. Han skriver *wi*. Även C skriver kraftfullt. Hans stil är tämligen spaciös med stundom mycket färre rader per sida än A och B. C skriver *wij*. I dagboken över resan på Öland har A skrivit på 120 sidor, B på 40 och C på 75. På Gotland och under hemresan har A:s roll som huvudskrivare varit ännu mer framträdande. Han har skrivit på 175, B på 25 och C på 55 sidor i dagboken över resan på Gotland.¹

Tre av Linnés sex följeslagare har alltså tjänstgjort som skrivare. Vi vet inte genom direkta uppgifter, vilka dessa tre har varit. Ett förhållande kunde tyda på att huvudskrivaren A vore Fredrik Ziervogel. Efter återkomsten till Kalmar har Linné själv skrivit fyra sidor i dagboken, omfattande tiden 27 juli — 4 augusti. På den första av dessa sidor (s. 436) står: »Här lämnade jag mina rese Camerader, herr Adlerheim ärnade sig åht Norrige, Went till Stockholm; Moræus, Gahn och Dubois till Bleking och Skåne, men Ziervogel gjorde mig sällskap åht Småland och Wexiö.» Efter dessa fyra sidor, skrivna av Linné, fortsätter (s. 440) hand A den 5 augusti. Den 11 augusti skriver A (s. 443): »J dag kommo mine kammerater herrar Gahn, Moræus och Dubois till mig ifrån Blekinge och Skåne (herr Ziervogel war förut hos mig).» Eftersom Linné mellan den 27 juli och den 11 augusti endast hade Ziervogel som följeslagare och då dagboken för tiden 5–11 augusti är förd av A, kan Ziervogel tyckas ha varit huvudskrivaren A.² Detta kan synas överraskande, eftersom Ziervogel var född 1727 och i så fall måste ha varit en mycket ung sekreterare, och då A har en ganska driven handstil.

Det finns emellertid en annan dagbok från denna resa, skriven — tydligen helt för egen räkning — av Hans Jacob Gahn.³ Handstilen i denna dagbok överensstämmer med den skrivares som vi kallar A.⁴ Att Gahn kan ha skrivit i dagboken om tiden 5–11 augusti, trots att han då inte befann sig i Linnés sällskap, måste bero på att dagboken skrevs i efterhand. (Jfr ovan, s. 30.)

I de båda band, i vilka dagboken över resan på Öland och Gotland numera är bundna, ingår även åtskilligt utöver den egentliga dagboken. Somligt av detta har nära anknytning till dagboken. Det utgörs av notiser och teckningar, tydligen gjorda under själva resan. En del av dessa blad har kanske, som redan nämnts, i själva verket ingått i den egentliga dagboken. Annat är skrivet först senare, i samband med att Linné utarbetade tryckmanuskriptet.

¹ Talen är avrundade till närmaste femtal. Eftersom skrivarna ofta har avlöst varandra mitt på en sida, säger jag t. ex., att »A har skrivit på 120 sidor», vilket alltså inte betyder, att han har skrivit 120 hela sidor.

² K. Rob. V. Wikman betraktar (a. a. s. 16) Ziervogel som skrivare av de delar av dagboken som han har undersökt. Dvs. Ziervogel skulle vara hand A. Wikman tycks därvid stödja sig på en brevpuppgift av Arvid Hj. Uggla, som han citerar s. 23. Troligen har Uggla nått fram till denna uppfattning genom att resonera på ovan antytt sätt.

³ Se Th. M. Fries i *Bref och skrivelser*, 1: 6, s. 176.

⁴ Enligt uppgift, som jag med tacksamhet fått av prof. Olof H. Selling, som arbetar med denna dagbok och andra arkivalier rörande släkten Gahn.

Följande anteckningar och utkast ingår i bandet *Iter Oelandicum*: 1. De ovan (s. 29) omtalade »lagarna», gällande för resan, skrivna av Linné och under-tecknade av honom och hans följeslagare (3 sidor). 2. Kort anteckning av Linné på en i övrigt blank sida. 3. Utkast till företal med rubriken »Lectori» (2 sidor). 4. En sammanställning av vägsträckan och av utgifter under resan med rubriken »Om kostning på Ölands och Gottlands resan som förrättades 1741 på Riksens högloflige Ständers befallning» (3 sidor). 5. Växtlista med rubriken »Plantæ Rariores Oelandicæ» (1 sida). 6. Förteckning i två versioner över öländska socknar och prästerna i dessa (1 sida). 7. Anteckningar av olika slag (1 sida). 8. Förteckningen över kyrkor och präster på Öland i en tredje version (1 sida). Allt detta utom nr 8 är skrivet av Linné själv. Nr 1–4 är bundna främst i bandet, nr 5–8 sist.

Sist i bandet *Iter Gotlandicum* ingår följande anteckningar, utkast m. m.: 1. »Kort berättelse om en Lefwande Groda som funnits på Gotland och Burswijk wid stenbrytningen uti fasta och täta stenen, samt huru Grodan sedt ut, huru strata wid brottet varit, och om det där befindtelige Becket» av J. M. Gråbergh (6 sidor). 2. En växtförteckning med rubriken »Plantæ rariores in Gotlandia primum observatæ» (1 sida). 3. Teckning av sälnät m. m. (1 foliosida). 4. Förteckning över vägsträckor under resan med rubriken »Mihltalet på Ölands och Gotlands resan» (3 sidor). 5. Kladdsida med siffräkningar (1 sida). 6. Ingressen till en skrivelse ställd till »Herrar Fullmäktige uti Riksens Höglofl. Ständers Manufactur Contoir» (1 sida). 7. Utkast till register (15 sidor, bland vilka finns 5 blanka). 8. »Kort Relation om Wisby stad och däss af och tilltagande» av Henrich Schacht (8 kvartosidor). 9. Utkast till företal med rubriken »Min läsare» (7 sidor). Nr 2, 4, 5 och 7 är skrivna av Linné. I nr 9 finns flera rättelser och tillägg av Linnés hand.

Mellan sidorna 411 och 412 är i bandet *Iter Gotlandicum* inklistrat ett blad i oktavformat med anteckningar av Linné. Bladet kan upplysa oss om hur dagböckerna utarbetades. Det har behandlats i det föregående, då dagböckernas tillkomst diskuterades.

Ytterligare några anteckningar, sammanhängande med resan på Öland och Gotland finns bevarade i Linnean Society (i kapsel *Linn. Pat. Travels 2*): 1. »Extract af Protocollet, som hållits Öfwer Ölands och Gotlands resan.» Ut-draget handlar om behovet av läkare och surbrunnar (3 sidor). 2. Utkast till sammanfattning av resans resultat (5 sidor). 3. Utkast till Index för trycket (4 sidor). Nr 2 och 3 är skrivna av Linné, nr 1 av annan hand.

Dagboken över västgötaresan, sådan den nu föreligger, är en bunt ark i folio på 214 sidor. Dessa ark, som med ett omslag ligger lösa i en kapsel (samma som nyss nämnda), är fördelade på sju lägg. Läggindelningen är följande. *Lägg 1.* 9 ark med 34 skrivna sidor (ett uppslag oskrivet och onummerat) och numrer-ingen 1–35 (sidsiffran 32 är överhoppad). — *Lägg 2.* 8 ark med 32 skrivna

sidor och numreringen 36–67. — *Lägg 3*. 5 ark med 20 skrivna sidor och numreringen 68–87. — *Lägg 4*. 5 ark med 20 skrivna sidor och numreringen 88–107. — *Lägg 5*. 8 ark med 32 skrivna sidor och numreringen 108–139. — *Lägg 6*. 10 ark med 40 skrivna sidor och numreringen 140–179. — *Lägg 7* (ursprungligen sannolikt = *lägg 8*). 9 ark med 36 skrivna sidor och sidnumreringen 220–255 (sidsiffrorna 252–254 är ej utskrivna).

Sidorna 180–219 saknas sålunda. Dessa 40 sidor bör ha utgjort ett lägg på 10 ark och ha varit det sjunde lägget. Det därpå följande åttonde lägget var i så fall det lägg som nu är nummer 7. Lakunen börjar i skildringen av Marstrand och slutar i skildringen av Vänersborg och omfattar alltså i huvudsak resan i Bohuslän. — Efter s. 255 saknas ett okänt antal blad, ungefär motsvarande slutet av den tryckta reseberättelsen fr. o. m. s. 258.

Under resan i Västergötland hade Linné endast en följeslagare. I företalet till sin Västgöta-Resa säger han: »Resan hade ännu blifwit odrägligare, om ej Philosophiæ Candidaten Eric Gustaf Liidbeck, Wermelandus, (som i flere år wid Upsala Academie warit min beständige och idoge Åmneswän) af kärlek för Wetenskapen, och at ännu göra sig vidare fullkomlig, hade på egen kostnad gjort mig et nöjsamt sällskap, och därtill lättat min möda wid Protocollets förande och renskrifwande.» Tydligt har Lidbeck med ett par undantag fört pennan i hela dagboken. Ibland är stilen visserligen större och spaciösare, men det behöver inte betyda, att det har varit flera skrivare. Skiftningarna kan bero på skrivdonen, brådska vid skrivandet el. dyl. Sidorna 15 (så när som på de första raderna), 16 och 17, som behandlar händelserna den 19 juni, måste emellertid vara skrivna av någon annan. På kvällen den 19 kom man till »Hellekis, ett Säterier, Bar. Mauritz Posse tillhörigt». Måne någon son till baron Posse eller någon informator på Hällekis den kvällen avlöste Lidbeck som skrivare? Vidare har Linné här och där själv fört pennan. Sålunda har han skrivit om vistelsen i Åmål den 26 och 27 juli. Kanske lämnade Lidbeck här Linné några dagar för att besöka sin närbelägna hemsocken Edsleskog.

Även till dagboken över västgötaresan har en del anteckningar blivit bevarade. Då dagboken förblivit oinbunden, har dessa anteckningar inte direkt kommit att fogas till denna. De utgörs av: 1. Förteckning över gästgivaregårdar som passerats under resan (2 sidor folio). 2. Av Linné egenhändigt gjorda anteckningar, huvudsakligen om växter i Bohuslän. (Vikt kvartoblad. Texten fyller 2 1/2 oktavsida.)

Dagboken över Skåneresan består av en samling oinbundna folioark (i kapsel *Linn. Pat. Travels* 3). Dessa fyrasidiga ark är numrerade i löpande följd. Av följande 77 ark består nu dagboken: 1–19, 21–26, 29–30, 32–63, 80, 96–100, 102–106, 108, 110–115. Detta utgör 308 sidor text. Dessutom har på sex olika ställen blad eller ark med text eller teckningar skjutits in mellan eller inuti

dess 77 ark.¹ De icke uppräknade arken (20, 27–28, 31, 64–79, 81–95, 101, 107, 109, ev. 116 f.) saknas, dvs. minst 38 st. (= 152 sidor). Möjligen saknas ytterligare något ark allra sist. Dagboken är nämligen inte förd helt fram till dagen för ankomsten till Uppsala. I allmänhet är det inga större, sammanhängande luckor, utan det är på varje ställe endast ett eller ett par ark som fattas. Men i ett fall är många ark i följd försvunna. Av de 32 arken nr 64–95 finns bara ett kvar, nämligen nr 80. Denna stora lucka — jag bortser från ark 80 — motsvarar i trycket ungefär sidorna 251–360 eller tiden 26 juni — 20 juli. Ingenting är känt om hur dessa luckor har uppstått.

Det var meningen att Lidbeck skulle följa Linné även under resan i Skåne och tjänstgöra som sekreterare, men vid tiden för avfärden blev han sjuk. Till ersättare valde Linné, förmodligen på Lidbecks rekommendation, en landsman till denne, dalslänningen Olof Söderberg.² »Studiosus Olof Söderberg Dalia Vermelandus blef utwald till Secreter för dess angenäma lefnads art och stora chenie, hwarigenom man fick på dubbelt sätt af en och samma betjening», står det i resedagboken (ark 1, s. 1). Dagboken över Skåneresan tycks, bortsett från Linnés egenhändiga inskott, vara skriven av en och samma hand, alltså Olof Söderbergs. Det är dock inte helt uteslutet, att enstaka partier kan vara skrivna av någon annan med snarlik handstil.

Tillsammans med dagboken ligger en del anteckningar och utkast av samma slag som har bevarats från de tidigare resorna, nämligen följande: 1. Utkast till företal av Linnés egen hand (4 sidor). 2. Utkast till företal av annan hand samt första utkast till dedikationen av Linnés egen hand (2 sidor). 3. Geografisk beskrivning av Skåne, första versionen, av Linnés egen hand (11 sidor). 4. Dito, andra versionen, av Linnés egen hand (8 sidor). 5. Dito, tredje versionen, av annan hand samt en variant ur dedikationen av Linnés egen hand (7 sidor). 6. Geografisk beskrivning av Skåne, fjärde versionen, av annan hand (5 sidor). 7. Utkast till företal av annan hand (2 sidor). 8. Ett par spalter växtnamn, hastigt nedtecknade av Linné själv (1 sida). 9. Anteckningar av flera händer, bl. a. av Linnés egen, under rubriken »Appendix», behandlande Maltesholm, Hälsingborg m. m. (3 sidor). 10. Lista över tryckfel i utgåvan av Skåneresan av Linnés egen hand (1 sida). 11. Avsnittet om gödsel, som Linné i de flesta exemplar av Skånska Resan lät föra in på sidan 26 i stället för ett stycke om svedjor, som ursprungligen stod där men som Linné tog bort, när hans gynnare och vän, baron C. Hårleman, som ogillade svedjebruk, yrkade därpå. (Av Linné själv skrivet upp och ned på 1 sida.) 12. Brevkoncept och anteckningar

¹ Ett enstaka folioblad har skjutits in mellan arken 12 och 13 och mellan arken 58 och 59. In i arken 4, 15 och 106 har ett enstaka folioblad lagts, ett av dem dubbelvikt. Ett folioark har lagts in i ark 48. — Man kan inte alltid med säkerhet veta, om de inskjutna arkens nuvarande placering är den ursprungliga.

² Se Th. M. Fries, Linné, 2, s. 77, och S. Belfrage, Linnés resällskap under den skånska resan, s. 44 ff. (SLÅ 1949.) Linné hade även andra följeslagare under sin resa i Skåne, men ingen av dem tycks ha varit med om hela resan.

av olika slag, bl. a. en version av dedikationen, allt av Linnés egen hand (4 sidor). 13. Frågor, notiser och teckningar rörande skånsk lanthushållning under rubriken »Pro Memoria», numrerade 1–34 och 1–19. Skrivet av sekreteraren Söderberg, teckningarna troligen av Linné. (7 sidor text, 3 sidor teckningar.) 14. Anteckningar om skånsk lanthushållning troligen av en »Camrer Grise» enligt anteckning av Linné under texten (9 sidor). 15. Svar på J. Th. Kleins anmärkningar mot Linnés Skånska resa av P. Löflings hand (4 sidor).

Summary

LINNAEUS'S TRAVEL DIARIES

By

SIGURD FRIES

During his five great journeys in Sweden—in Lappland 1732, in Dalarna 1734, in Öland and Gotland 1741, in Västergötland 1746 and in Skåne 1749—Linnaeus kept diaries. On the basis of the diaries of the latter three journeys he compiled the manuscript of the printed accounts of his travels, his Journey in Öland and Gotland 1745, his Journey in Västergötland 1747 and his Journey in Skåne 1751. (Linnaeus himself never gave the descriptions of his travels in Lappland and Dalarna.) These diaries belong to the Linnean Society in London. Photostat copies of them are kept in Uppsala university library. These diaries and the relation between them and the printed travel accounts are the subject for this examination.

The Compilation of the Diaries

During his travels in Öland and Gotland, Linnaeus had six companions; during his travels in Västergötland and Skåne only one. On the basis of the notes on observations and experiences of the day, Linnaeus dictated the text of the diary to the secretary in employment, usually in the evenings. Three of the companions served as secretary during the journey in Öland and Gotland. The one who did the largest share in the writing of the diary was Hans Jacob Gahn. However, it is possible that the secretary on the Västergötland journey, Lidbeck, and that of the Skåne journey, Söderberg, had a somewhat more independent position than that of those who wrote the diary during the journey in Öland and Gotland. Maybe they were themselves sometimes allowed to edit—in some cases perhaps quite simply make a fair copy of—somewhat more carefully compiled sections from the notes of the day. If the later diaries, which on the surface give the impression of being dealt with more thoroughly than the earlier diary, have not appeared through dictation, the notes upon which the diaries were constructed must have been. In actual fact an examination of the forms of language in the diaries shows that Linnaeus also left his mark on the text of the Västergötland and Skåne diaries.

Nothing is preserved of the notes which Linnaeus's fellow-travellers made during the days and which were later revised and taken down in dictation. However, a couple of pages in octavo format exist in Linnaeus's hand with notes which are believed to have been made during a journey and then exploited for the diary. One of them is pictured on p. 31.

*A Comparison between the Diaries and the Printed Accounts of the Travels
Differences in the Content*

Here and there the printed travel accounts contain descriptions and information which do not appear in the diaries. However, it is more usual that Linnaeus, when he revised the printed manuscript of his travel accounts, left out parts of the diaries. He did not include information which he considered uninteresting or much too personal. It is often noticeable that he by-passed what the diaries contained of the strongly critical, sometimes derogatory descriptions of persons he met. He also left out or toned down criticism—sometimes directed at the authorities—for the conditions in those areas he visited. Amidst the information which in Linnaeus's eyes was uninteresting and consequently missing in the travel accounts, there is some which is possibly of interest to us, especially notes of an ethnological or folklore type. The rune-inscriptions noted in Gotland, together with a number of drawings for the diaries, do not appear in the accounts of his travels.

The differences in the disposition between the diaries and the travel accounts are sometimes rather large. In one part of the diary of his travels in Skåne, Linnaeus numbered the paragraphs from 1 to 48. 6 of them have been omitted in the printed manuscript. The remainder have been rearranged considerably. See the numbers on p. 43.

A number of errors in the printed accounts can be corrected with the help of the diaries.

Differences in Language and Style

A number of dialectal or generally colloquial words and word-forms have been replaced by more correct equivalents. Examples to be found on p. 44. The spoken language amongst educated circles during the 18th century contained many French loan-words. This is reflected in the diaries. In the printed accounts, however, the loan-words of the diaries have to a large extent been replaced by equivalent Swedish words. The Latin element is also less in the accounts. Hence an expression of the purism that was not unusual in scientific circles during the 18th century.

The text of the diaries that has chiefly come into existence by means of dictation shows a moderately simple sentence construction characterized by main clauses placed laterally or main clauses with additional, but hardly ever in intertwining subordinate clauses. This stylistic feature is rather well preserved in the travel accounts. But sometimes the lines of connecting, adherent clauses in the diary have been broken up in the printed account by means of some clause being inserted into another or by other reconstructions, e.g. to participial construction or conversions into nouns.

In his travel accounts Linnaeus has obviously struggled for a more correct, less colloquial style than that of the diaries. This struggle has to a high degree often lessened the clarity of the description. In revising the printed manuscript, Linnaeus preferred to moderate the linguistic and stylistic playfulness in the diaries. An example: in the travel accounts Linnaeus has abandoned his attempt in the diary to liken a church ceremony to a military operation by describing it with military terms (a stylistic technique Lin-

naeus liked to use). However, examples exist in that the text of the travel accounts has become more full of expression than that of the diaries, mainly through greater concentration.

Description of the Manuscripts

A description of the manuscripts is to be found in a supplement. — *The Diary of the journey in Öland and Gotland* is divided into a two-volume folio, *Iter Oelandicum* and *Iter Gotlandicum*. It is, however, written consecutively and must be considered as a whole. It embraces 442 pages with text. The description of the journey to and in Öland occupies 214, that of the stay in Gotland 179 pages and the description of the journey home from Gotland, via Öland, through Småland, etc. 49 pages. No lacunas appear. *The Diary of the journey in Västergötland* consists of 214 pages folio with page numbering 1–255. Pages 180–219 are missing. The lacuna begins with a description of Marstrand and finishes with a description of Vänersborg and therefore chiefly contains the journey in Bohuslän. An unknown number of pages is missing after p. 255, roughly corresponding to the printed travel account from and including p. 258. — *The Diary of the journey in Skåne* consists of 77 folio sheets (= 308 pages). (In addition a number of leaves with text and notes can be found inserted here and there.) Furthermore at least 38 sheets (= 152 pages) have been discovered. It is quite possible that some sheet is missing at the very end. The largest lacuna corresponds roughly to pages 251–360 in the printed account. At the end of all the manuscripts there is a number of leaves with notes of different types in connection with the travels.

HEINZ GOERKE

LINNÉ UND
JOHANN ANDREAS MURRAY

Wer sich etwas näher mit Linné und seinem Werk beschäftigt, wird bald feststellen, welche große Bedeutung seine Schüler für ihn selbst gehabt haben. Gewiß ist es immer so gewesen, daß sich um hervorragende Gelehrte Schüler gesammelt haben. Das, was man als Schulbildung bezeichnet, gehört von Anfang an zur Entwicklung der Wissenschaften. Die Schüler haben jedoch während des 18. Jahrhunderts in besonders starkem Maße die Rolle von Kontaktpersonen für ihre Lehrer im Ausland gespielt, wofür die große Schar der Linnéschüler besonders gute Beispiele bietet. Heutzutage, wo Kongresse und Studienreisen zu immer engeren Verbindungen der Wissenschaftler untereinander führen, ist diese Situation erheblich verändert. Wohl ist auch Linné außer Landes gewesen auf seiner berühmten Reise zum Kontinent in den Jahren 1735 bis 1738, hat sich in Norddeutschland und Holland aufgehalten, Frankreich und England besucht und wertvolle persönliche Verbindungen angeknüpft. Aber die sogenannte Peregrinatio academica galt noch als Teil und in der Regel der Höhepunkt der akademischen Ausbildung, meist verbunden mit der Promotion an einer berühmten Universität. Auch Linné hat ja seine Doktorwürde während dieser Reise erworben. Obwohl Harderwijk nicht zu den Spitzenuniversitäten gehörte, war es doch eine anerkannte und beliebte Lehrstätte, wo im übrigen die Promotionskosten in erträglichen Grenzen lagen. Die einzige Reise zum Kontinent, die einzige Auslandsreise überhaupt, war im übrigen nicht der Anfang von Linnés Bemühungen, in Verbindung mit ausländischen Wissenschaftlern zu kommen. Bereits früher hatte er briefliche Kontakte mit bekannten Ärzten und Naturwissenschaftlern angeknüpft, am meisten Beachtung gefunden haben die mit Christian Nettelbladt, Professor in Greifswald, und dem in Hamburg tätigen Johann Peter Kohl, früher Professor für Kirchengeschichte in Petersburg, von wo er wegen intimer Beziehungen zur russischen Kaiserin Elisabeth ausgewiesen worden war. Beide Gelehrte haben dafür gesorgt, daß Nachrichten über Linnés wissenschaftliche Arbeiten seit 1734 in Deutschland veröffentlicht wurden. Später hat

Deutsche Fassung eines am 5. Juni 1966 in schwedischer Sprache gehaltenen Vortrages auf der Sitzung von Svenska Linné-Sällskapet in Lund.

Svenska Linné-Sällskapetets Årsskrift, 1966

Johann Andreas Murray. Aqvatinta von A. U. Berndes in der Universitätsbibliothek, Uppsala.

Linné in immer größerem Ausmaß seine Schüler die Verbindungen zum Ausland wahrnehmen lassen, selbst die Auseinandersetzungen mit gelehrten Kollegen. Auch die Beschaffung von Pflanzen, Mineralien und anderen Naturalien sowie der Einkauf von Literatur geschah mit ihrer Unterstützung und die Mitteilungen über neuerschienene Bücher und Dissertationen gelangten auf diesem Wege an ihn. Daß Linné seine treuesten Schüler, unter ihnen besonders diejenigen, die große Auslandsreisen unternommen haben, als „Apostel“ bezeichnet hat, ist charakteristisch für die Art, in der er ihre Aufgaben sah. Es drückt sich darin sein persönliches Missionierungsbedürfnis als Registrator und Systembildner der Natur aus, ein aber für die akademischen Verhältnisse des 18. Jahrhunderts auch sonst keineswegs fremder Zug.

Unter den LinnéSchülern hat uns aus verschiedenen Gründen Johann Andreas Murray besonders interessiert. Er war derjenige, der für seinen Lehrer die Verbindungen nach Deutschland mit größter Ergebnisheit und über viele Jahre hinaus wahrgenommen hat, ein echter Gesandter Linnés an der Göttinger Universität, damals wie heute eine akademische Ausbildungsstätte von hohem Ansehen. Bei näherer Betrachtung von Murrays Lebenslauf ist man keineswegs überrascht, daß er eine solche Bedeutung für seinen Lehrer gewinnen konnte, darüber hinaus aber auch für die Verbindungen der schwedischen Medizin und Naturwissenschaften zum Kontinent überhaupt. Johann Andreas Murray gehörte einer schottischen Familie an, die während des 17. Jahrhunderts nach Preußen ausgewandert war. Der Stammvater Johann Murray (1665–1721)

hatte ein Gut in der Nähe von Memel erworben. Einer seiner Söhne, der 1695 geborene Andreas Murray (1695–1771), wurde Theologe. Nach Studien in Königsberg und Jena erhielt er eine Pfarrstelle in Holstein. Von dort ging er nach Stockholm und übernahm die Stelle des Zweiten Pastors an der Deutschen Kirche. Sein 1726 in Schleswig geborener Sohn in erster Ehe, Johann Philipp Murray, begründete die Verbindung der Familie mit Göttingen, nachdem er 1755 Professor der Philosophie an der 1737 gegründeten Georg-August-Universität geworden war. Pfarrer Murray in Stockholm heiratete in zweiter Ehe Johanna Christina Golitz, die Tochter von Johann Golitz, des Pfarrers der Deutschen Gemeinde. Mit ihr hatte er drei Söhne, von denen der älteste, geboren 1740, den Namen Johann Andreas bekam. Der zweite Sohn, Gustaf, geboren 1747, wurde Geistlicher und später Bischof in Västerås, der dritte Sohn, Adolph Murray, geboren 1751, war der bekannte Professor der Anatomie und Chirurgie in Uppsala.

Johann Andreas Murray kam nach Vorbereitung durch den Unterricht von Hauslehrern mit 16 Jahren als Student an die Universität Uppsala und wurde dort Schüler Linnés. Aber auch bei Nils Rosén von Rosenstein und dessen Schwiegersohn Samuel Aurivillius hat er Unterricht genossen. Im Jahre 1760 ging er, um seine Studien fortzusetzen, nach Göttingen. Vorher aber hatte er noch eine Reise durch Mittelschweden unternommen und Kopenhagen besucht. Durch seinen Bruder, den Professor der Philosophie Johann Philipp Murray, kam er in Göttingen bald zu beruflichen Erfolgen. Nicht weniger bedeutsam für seine guten Fortschritte im akademischen Leben ist seine botanische Vorbildung bei Linné gewesen. Bereits 1763 erhielt Johann Andreas Murray eine Dozentur für Botanik, im gleichen Jahr promovierte er zum Doktor der Medizin¹. Bereits im Jahre darauf wurde er außerordentlicher Professor in der medizinischen Fakultät. Nach dem Vorbild seines Lehrers Linné zeigte er großes Interesse an dem Ausbau des Botanischen Gartens, den er erweiterte und durch neue Anlagen ergänzte. Im Jahre 1765 erhielt er einen Ruf auf einen Lehrstuhl in der medizinischen Fakultät in Altdorf, wo es eine alte und bekannte, zur Freien Reichsstadt Nürnberg gehörige Universität gab². Murray blieb jedoch in Göttingen, ohne daß er durch Ablehnung dieses Rufes eine nennenswerte Verbesserung seiner Einnahmen erlangte, wie aus den Akten des Göttinger Universitätsarchivs hervorgeht. Mit 29 Jahren wurde er im Jahre 1769 ordentlicher Professor. Im Jahre darauf erhielt Johann Beckmann in Göttingen seine Professur für Ökonomie, der gleiche Beckmann, der 1765–66 in Schweden gewesen und mehrere Male mit Linné zusammengetroffen war³.

¹ Die auf akademische Laufbahn bezüglichen Angaben sind entnommen der Personalakte Johann Andreas Murray 1763–1791, Archiv der Georg-August-Universität in Göttingen (4 IV 613, med. Fak. 2a).

² Das in dem seit 1503 zur Freien Reichsstadt Nürnberg gehörigen Altdorf (Altorf) 1515 gegründete akademische Gymnasium wurde 1623 Universität, die 1809 aufgehoben wurde.

³ Vgl. J. Beckmann, Schwedische Reise in den Jahren 1765–1766. Hrsg. v. Th. M. Fries, Uppsala 1911.

Murray hatte im übrigen eine zur philosophischen Fakultät gehörende Professur der Botanik bekommen, die dann bald darauf der medizinischen Fakultät zugewiesen wurde. Nach eigenen Angaben hat Murray auch mit Erfolg ärztliche Praxis in der Stadt Göttingen ausgeübt. Im Jahre 1782 wurde er zum Hofrat ernannt, zweimal hat er das Amt des Prorektors der Universität bekleidet, das der Stellung des Rektors entsprach, die dem Landesherrn als Ehrenstellung vorbehalten war.

Als Botaniker ist Johann Andreas Murray unter den Linné-Schülern derjenige gewesen, der unbekümmert und ohne jede kritische Stellungnahme an den Auffassungen seines Lehrers für dessen Sexualsystem eingetreten ist¹. Seine eigenen botanischen Schriften sind im Grunde unbedeutend und er hat sich durch seine pharmakologische Arbeiten Verdienste erworben, die in gewissem Zusammenhang mit seinen botanischen Interessen zu sehen sind, aber ihn doch bereits als Repräsentanten einer neuen Arbeitsrichtung anzusehen berechtigen. Es ist in erster Linie sein *Apparatus medicaminum*, eine Sammlung von pharmakologischen und pharmakognostischen Angaben mit sorgfältigen Literaturnachweisen, eigenen kritischen Anmerkungen und einer großen Zahl von therapeutisch-klinischen Hinweisen. Dieses Werk kam in 6 Bänden in lateinischer Sprache heraus. Eine zweite Auflage ist von seinem Schüler Ludwig Christoph Althof (1758–1832) begonnen, aber nicht vollendet worden². Diese pharmakologischen Arbeiten Murrays sind bisher bei der Behandlung der Geschichte der medikamentösen Therapie sicher nicht in gebührendem Umfang berücksichtigt worden. Es gibt jedoch kaum eine Schrift, die sorgfältiger die therapeutischen Arbeiten nachweist, die im 18. Jahrhundert erschienen sind, als Murrays *Apparatus medicaminum*.

Die Verbindungen Murrays zu Linné werden am besten durch deren Briefwechsel beleuchtet. Als Murray 1769 zum ordentlichen Professor ernannt wurde, war das für Linné ein Ereignis von großer Wichtigkeit. In einem Brief, den er am 4. Oktober 1769 an Murray schrieb, beglückwünschte er seinen Schüler dazu »Præfectus Horti ditissimi in climate felicissimo« geworden zu sein und bekundete seine eigene Befriedigung darüber mit den Worten »Was kann für mich eine größere Genugtuung sein, als meine ehemaligen Kameraden sich über Europa verbreiten zu sehen und die Generale zu werden, die

¹ Vgl. K. Wein, F. Ehrhart und J. A. Murray. Zwei Typen der Botaniker der Aufklärungszeit. (SLÄ 1931, S. 72–84.)

² *Apparatus medicaminum tam simplicium quam præparatorum et compositorum in praxeos adjumentum consideratus*. Göttingen 1776–1792, letzter Band nach dem Tode J. A. Murrays hrsg. von seinem Schüler L. Chr. Althof. Deutsche Übersetzung unter dem Titel „Arzneivorath oder Anleitung zur praktischen Kenntniss der einfachen, zubereiteten und gemischten Heilmittel“ von L. C. Seger (Bd. 1–5; 1782–91) u. L. Chr. Althof (Bd. 6; 1792). Eine 2. deutsche Ausgabe hat Althof begonnen, nur Bd. 1 u. 2 erschienen 1793 u. 1794 unter dem Titel „Johann Andreas Murrays Vorrath von einfachen, zubereiteten und gemischten Heilmitteln zum Gebrauche practischer Ärzte“.

Floræ Armee kommandieren»¹. Dies war die Antwort auf einen Brief Murrays vom 21. September 1769, in dem dieser von der Berufung auf den botanischen Lehrstuhl und die Ernennung zum Direktor des Botanischen Gartens Mitteilung gemacht und gleichzeitig das Versprechen gegeben hatte, auch in Zukunft die Ansichten seines Lehrers zu verfechten und dessen Verdienste herauszustellen. Die Briefe, die Murray nach Uppsala geschrieben hat, enthalten viele Bemerkungen über neue Beobachtungen aus allen Gebieten der Naturwissenschaften, aber auch einen erheblichen Teil Personalnachrichten. Außerdem jedoch findet man zuweilen auch ganz private Mitteilungen. Als solche darf jedoch nicht eine Anfrage Murrays bei seinem Lehrer angesehen werden, ob er nicht eine Pflanze nach ihm benennen könne. Dies hat Linné mit höflichen Worten in einem Schreiben vom 14. Februar 1770 abgelehnt, da er meinte, »daß Sie Herr Professor erst der Öffentlichkeit eine botanische Schrift vorlegen sollten, damit man mir nicht Begünstigung vorhalten könne«, und dann fügte er etwas mehr tröstend hinzu: »Wir werden schon noch eine Pflanze für Sie, Herr Professor, finden.« Schon in einem früheren Brief hatte er sich erkundigt, ob nicht Murray eine Pflanze aus seinem Garten dafür selbst vorschlagen möchte. Murray folgte den Empfehlungen seines Lehrers, zumindest zeigt seine Bibliographie, daß im demselben Jahr ein von ihm verfaßter Aufsatz *Beskrifning på en rar ört Aletris Capensis* in den Verhandlungen der Schwedischen Akademie der Wissenschaften veröffentlicht wurde und eine *Commentatio naturam foliorum de arboribus cadentium expendens* im Jahre 1771 in den Verhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Im selben Jahr wurde die Pflanzengattung »Murraya« von Linné in die Nomenklatur eingeführt. Aber nicht allein die Korrespondenz mit Linné hat Murray als Quelle für die von ihm in Deutschland publizierten Berichte über Neuheiten auf dem Gebiete der Medizin und Naturwissenschaft in Schweden verwandt. Die Familie Murray, vor allem der Vater und der Bruder Adolph Murray standen in lebhaftem Briefwechsel mit den beiden Brüdern in Göttingen. Wer die von Johann Andreas Murray in drei Bänden von 1774–1781 herausgegebene *Medizinisch-praktische Bibliothek* durchsieht, wird dort eine große Zahl von Referaten über schwedische Veröffentlichungen aus der Feder Murrays finden und viele Personalnachrichten. Es gibt kaum eine literarische Quelle, wo solche Mitteilungen aus dem schwedischen akademischen Leben für den genannten Zeitraum leichter zugänglich sind als in diesem Werk von Murray.

Bereits 1770 hatte Murray, wie aus den Akten des Göttinger Universitätsarchivs hervorgeht, den Plan, nach Schweden zu reisen. Warum er damals seine Absicht nicht verwirklicht hat, geht aus diesen Unterlagen nicht hervor. Die Regierung in Hannover hatte ihm die Genehmigung zu dieser Reise jedenfalls unter dem 4. Oktober 1770 erteilt. Gegen Ende August 1771 beantragte Mur-

¹ Dieser Brief wie auch die unten zitierten Briefe liegen in der Universitätsbibliothek Uppsala unter der Signatur G 152.

ray bei der Regierung in Hannover erneut eine Reiseerlaubnis und Befreiung von den Vorlesungsverpflichtungen für das Wintersemester, die ihm bewilligt wurden. Murray versprach, um seine Vertretung für die Zeit seiner Abwesenheit zu sorgen:

Ich habe meine Vorlesungen so eingerichtet, daß ich ohne Nachtheil der Zuhörer dieses Jahr zeitiger schließen kan, und zur Sicherheit des Gartens werde ich alle möglichen Maasregeln nehmen. Hochdieselben gaben im vorigen Jahr meinem unterthänigen Vorschlag, dem Herrn Leibmedicus Vogel und dem Herrn Professor Claproth während meiner Abwesenheit die Aufsicht darüber zu überlaßen, gnädigen Beyfall: ich vermurthe daher, daß Eure Excellenzen gegenwärtig kein Bedenken dabey tragen werden. Mein Bruder wird danebst als Promotor und aus Liebe zu mir auf denselben aufs sorgfältigste aufmerksam seyn. Die Versorgung kleinerer Geschäfte werde ich einem Studenten, dessen Geschicklichkeit mir bekannt ist, auftragen.

Den Garten kan ich jetzt mit so viel größerer Zufriedenheit verlaßen, da ich diesen Sommer die Entwürfe, die ich zu seiner Aufnahme gemacht, fast völlig ausgeführt habe. Doch sein gegenwärtiges und künftiges Ansehen ist vielmehr ganz eine Frucht von Eurer Excellenzen auf ihn verwandten Freygebigkeit und der Huld, die Hochdieselben seinem Aufseher angedeihen lassen. Meine Reise wird nicht allein auf dessen Verreichung abzielen, sondern da sie nach einem Lande geschiehet, wo die Medicin so vorzüglich herrscht: so hoffe ich daß überhaupt meine Profeßion dadurch gewinnen werde. Zudem werden Eure Excellenzen es nach einem 12jährigen fast ganz im Dienste der Academie zugebrachten Aufenthalte in Göttingen nicht misbilligen, wenn ich mich sehne, meinen alten 77jährigen Vater noch einmahl zu umarmen, und durch den Anblick eines Ortes, wo ich die angenehmste Zeit meines Lebens zurückgelegt, neue Kräfte zu sammeln.

Die Rückreise werde ich so einzurichten suchen, daß ich zu rechter Zeit im Frühling, wenn die Gartenarbeiten und die Sommervorlesungen ihren Anfang nehmen, in Göttingen wieder eintreffe¹.

Auf jeden Fall war Murray im Oktober in Stockholm und es ist ein Brief von Linné an ihn vorhanden (vom 29. Okt. 1771), der zeigt, wie stolz sein Lehrer darüber war, bald seinen früheren Schüler empfangen zu können, den ersten Professor der Botanik, der ihn aufsuchte. Dieser Besuch in Uppsala führte dazu, daß sich Murray dann in Deutschland um einen Verleger für Linnés im Manuskript vorliegende Neuauflage des botanischen Teils von *Systema naturæ* bemüht hat. Der Briefwechsel zwischen den beiden Gelehrten in der Zeit von 1771 bis 1774 enthält vorwiegend Mitteilungen über die Verhandlungen mit dem Verlag zur Frage der Drucklegung, über Korrekturen und viele Einzelfragen. Man erfährt sogar, daß das von Murray unterzeichnete Vorwort dieser Schrift von Linné selbst verfaßt worden ist. Im Jahre 1774 erschien dann *Systema vegetabilium* als 13. Auflage des *Systema naturæ*. Linné hat mit großer Dankbarkeit die Verdienste seines Schülers anerkannt, besonders herzlich, als er mitteilen konnte, daß auch das Honorar in seine Hand gekommen

¹ Gesuch vom 22. August 1771 an die Geheimen Räte in Hannover, die Treuhänder des Königs in seinem Stammland. — Der Vater Andreas Murray starb übrigens wenige Wochen nach dem Eintreffen des Sohnes am 26. Nov. 1771.

sei. Es handelte sich um einen Betrag von 2460 Schwedischen Kupfertalern, deren Empfang Linné am 16. September 1774 bestätigt hat. Das Geld war an ihn durch den Großkaufmann David Müller in Stockholm gelangt, der ein Schwager von Johann Andreas Murray durch die Ehe mit dessen Halbschwester Margareta Dorothea war. Müller, der in Hamburg ein Kontor unterhielt, hat seine Dienste auch zur Versendung von Literatur zur Verfügung gestellt, insbesondere von und an Linné und Haller. Dabei bestand offensichtlich die Absicht, die Transportkosten für Empfänger und Absender möglichst niedrig zu halten.

In der Geschichte der schwedischen Chirurgie und Anatomie nimmt Adolph Murray, der jüngere Bruder von Johann Andreas Murray, einen bevorzugten Platz ein. Er hat von 1772 bis 1776 eine ausgedehnte Studienreise auf dem Kontinent unternommen, die ganze Zeit gefolgt von der Sorge seines Lehrers Linné, wie auch deutlich aus dem Briefwechsel zwischen Johann Andreas Murray und Linné hervorgeht. Am 17. Juni 1774 schrieb Linné nach Göttingen und teilte Johann Andreas Murray, mit der Bitte um Weitergabe dieser Nachricht, mit, daß sein Bruder in Uppsala zum Professor der Anatomie und Chirurgie ernannt worden sei.

Die Beziehungen zwischen Carl von Linné und Albrecht von Haller sind wiederholt Gegenstand analytischer Untersuchungen gewesen. In diesem Zusammenhang ist die Tatsache erwähnenswert, daß Haller, der 1753 Göttingen für immer verlassen hatte, um in die Schweiz zurückzukehren, auf Lebenszeit zum Präsidenten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen ernannt worden war. Dadurch behielt er einen nicht geringen Einfluß auf die Göttinger akademischen Kreise. Haller schätzte Johann Andreas Murray als Botaniker keineswegs, was zum nicht geringen Teil auf dessen Verbindung mit Linné zurückgeführt werden darf. Dennoch bestand eine Korrespondenz zwischen beiden Gelehrten, von der 51 Briefe, die Johann Andreas Murray an Haller geschrieben hat, noch heute erhalten sind¹. Einige dieser Briefe enthalten Mitteilungen über den Bruder Adolph und dessen Studienreise und dort findet sich die Bestätigung dafür, daß Adolph Murray Haller in der Schweiz aufgesucht hat. In einem Brief an Haller findet sich auch die Krankengeschichte Johann Philipp Murrays, die Johann Andreas nach dem Tode des Bruders am 12. Januar 1776 niedergeschrieben hat. Johann Philipp Murray, der eine so große Bedeutung für Johann Andreas gehabt hatte, ist, wie aus dieser einprägsamen Beschreibung eindeutig hervorgeht, an einer fortgeschrittenen Lungentuberkulose verstorben. Wer diesen Brief gelesen hat, zweifelt nicht daran, daß Johann Andreas Murray ein für seine Zeit tüchtiger, gut beobachtender und kritischer Arzt gewesen ist und daß seine Angaben in Briefen und Gesuchen

¹ Burgerbibliothek Bern (Stadt- und Hochschulbibliothek), Briefsammlung Haller. — Vgl. H. Goerke, Om Uppsalaprofessorn Adolph Murrays kontakter med von Haller. (Svenska läkartidningen, 1955, S. 986-994.)

an die Regierung über die Ausübung eigener Praxis wohl berechtigt waren. In brieflicher Verbindung stand Johann Andreas Murray auch mit Nils Rosén von Rosenstein, dessen Buch über Kinderkrankheiten er ins Deutsche übersetzt hat¹. Von dieser deutschen Übersetzung des klassischen pädiatrischen Lehrbuches sind nicht weniger als sechs Auflagen erschienen, die sehr wesentlich dazu beigetragen haben, daß Roséns Ruf als Kinderarzt im deutschen Sprachbereich anerkannt wurde. Aber auch dessen *Hus och Rese-Apoteque*² und David Schultz von Schultzenheims *Berättelse om Koppors Ympande*³ und Olof af Acrels *Kirurgiske Händelser*⁴ hat Johann Andreas Murray ins Deutsche übersetzt.

In der Reihe der von Murray veröffentlichten Übersetzungen schwedischer Arbeiten ins Deutsche darf nicht der amerikanische Reisebericht des Linnéschülers Pehr Kalm vergessen werden. Die bekannte *Resa til Norra America* wurde in mehreren Bänden veröffentlicht. Der erste erschien im Jahre 1753 und wurde vom Professor der Philosophie Johann Philipp Murray übersetzt, ebenso auch der zweite Teil, der in schwedischer Sprache 1756 erschien. Beide deutsche Übersetzungen kamen schon ein Jahr nach der Originalauflage auf den Markt. Der dritte Teil, den Kalm erst im Jahre 1761 vorlegen konnte, ist von Johann Andreas Murray übersetzt worden und im Jahre 1764 erschienen.

Johann Andreas Murray muß fraglos als der weitaus wichtigste Verbindungsmann zwischen der schwedischen und der deutschen Medizin im 18. Jahrhundert angesehen werden. Als Linnéschüler hat er, neben Johann Christian Daniel Schreber, Johann Beckmann und Johann Gottlieb Gleditsch, aber weitaus am meisten dazu beigetragen, das Wissen um die Verdienste seines Lehrers im deutschen Sprachgebiet zu vermehren. Daß er eine solche Bedeutung erhalten hat, lag nicht zuletzt daran, daß für ihn Schweden zeit seines Lebens sein eigentliches Vaterland gewesen ist, er Schwedisch und Deutsch gleich gut beherrschte und die Familie selbst eine wichtige Rolle im kulturellen Leben Stockholms gespielt hat. So war es daher auch kein Wunder, daß Johann Andreas Murray nach dem Tode von Carl von Linné d. J. im Jahre 1783 eine Anfrage erhielt, ob er nicht als dessen Nachfolger die Professur in Uppsala übernehmen wollte. Murray blieb jedoch in Göttingen. Welche die Gründe dafür gewesen sind, ist nicht geklärt, vielleicht fühlte er sich schon gesundheitlich dieser Aufgabe nicht mehr gewachsen. Auf sein Gesuch bewilligte ihm König Georg III., der aufgrund der seit 1714 herrschenden Personalunion

¹ Unter dem Titel „Anweisung zur Kenntniß und Cur der Kinderkrankheiten“, Göttingen und Gotha 1766.

² „Haus- und Reise-Apothek“, Leipzig 1781.

³ „Unterricht von der Einpfropfung der Pocken“, Göttingen und Gotha 1769.

⁴ „Olof Acrels Chirurgische Vorfälle im Königl. Lazaret und außerhalb demselben angemerkt“, Göttingen 1777.

zwischen Hannover und England zugleich englischer König war, eine Gehaltszulage von 100 Reichstalern als Anerkennung seines Verbleibens in Göttingen¹.

Am 22. Mai 1791 ist Johann Andreas Murray im Alter von 51 Jahren in Göttingen gestorben. Seine Schriften haben ihm zu Lebzeiten Anerkennung über seinen engeren Wirkungskreis hinaus eingebracht, nicht zuletzt auch seine Tätigkeit als Übersetzer schwedischer Arbeiten. Er war ein fleißiger und ehrgeiziger Gelehrter, der bis in seine letzten Tage ein treuer Verehrer seines großen Lehrers Linné gewesen ist und gläubig für ihn eingetreten ist und seine Interessen im deutschen Sprachraum gewahrt hat. Ein echter Nachruhm wurde ihm nicht zuteil, im Hinblick auf einige seiner Arbeiten gewiß zu Unrecht.

¹ Gesuch der Geheimen Räte vom 2. Januar 1784, vom König genehmigt am 20. Januar 1784.

S. PETER DANCE

ERIK BRANDER, THE LOGIES AND LINNAEUS

To most modern systematists the important editions of the *Systema Naturae* are the tenth and twelfth; the tenth because it was adopted later as the birth-place of the binominal system of zoological nomenclature, the twelfth because it is an expanded version of the tenth. To Linnaeus's contemporaries, however, the earlier editions, now the playthings of book collectors and bibliographers, were important too — after all it was no more usual then than now to produce several editions of a work unless it was in demand. Despite their nomenclatural shortcomings the early editions enabled enthusiasts to name and arrange their collections of natural objects in a satisfactory manner; for these reasons, if for no other, they stimulated a wider interest in natural history. Inevitably the more discerning enthusiasts discovered creatures which Linnaeus had not included in the latest edition to hand; and if they had the inclination and the foresight to send their specimens to him at Uppsala he would be sure to augment the next edition correspondingly. Erik Brander and, to a lesser extent, his brothers-in-law Fredrik and Alexander Logie were among those who had the inclination and the foresight.

In a recent publication I gave a brief account of Brander's life and his activities in Algiers as a shell collector.¹ Previous to the appearance of that account the only information about Brander readily available to naturalists without reading knowledge of Swedish indicated merely that he was 'the Swedish consul at Algiers'. His activities as a naturalist and his relationship with Linnaeus merit closer attention. Erik Brander (1722–1814) had been a student at Uppsala in 1733, had entered public service in 1747 in the Bank of Sweden and had served as a clerk in the Government Office in 1748. On 16 May 1753 he was appointed Secretary to George Logie, the Swedish Consul at Algiers, Acting Consul in 1756, and Consul in 1758; he held that post until 1766 and throughout seems to have served with distinction. He was ennobled (as Skjöldebrand) in 1767 and became Chancery Counsellor in 1769.

He appears to have been on good terms with George Logie, indeed with the entire Logie family, and in 1756 he married Johanna (1740–1780), the Con-

¹ S. P. Dance, 1967, *Report on the Linnaean shell collection*, Proc. Linn. Soc. Lond. Vol. 178, p. 16.

sul's daughter; Erik was then 33, she not yet 16. George Logie had at least two other children, Fredrik (1739–1785) and Alexander, both of whom took an interest in natural history and, like Brander, gave information and material to Linnaeus. Fredrik entered Uppsala University in 1756 but he did not complete his studies and by 1762 he had become an army officer; he is known to have served in the garrison at Göteborg in 1764 and 1766. Little is known about Alexander Logie. In 1754 he was nominated student research fellow of the Swedish Academy of Science. He is said to have been lost about 1768 while in the service of the English East India Company.¹ Of the two brothers he seems to have been held in greater esteem by Linnaeus to whom he wrote on 15 October 1758. In the letter he says: 'I have written to Brander about the plants on Mount Atlas. These are necessary for me in considering a project I have about [? the cultivation of them in] Lapland. . . . To encourage him I have promised him a collection of Swedish insects with all accessories, that is, our Bible [probably the *Fauna Suecica*], tweezers and butterfly net'.² Apparently both Fredrik and Alexander had hoped to become Secretary to Brander after he was made Consul; and in 1760 Alexander was appointed. Why Brander preferred him to Fredrik is not clear, but Fredrik's failure to complete his studies would hardly recommend him as a reliable and responsible person. Writing to Brander on 6 February 1761 Linnaeus says: 'Send Mr Alexander Logie my regards. Beg him to pay his honour to me, now when he is on a place where both Flora and Fauna present the rarest jewels. . . . Mr Fridr. Logie is in town. He is well and sends greetings.'³ It is unfair to draw conclusions from this passage out of context but it does suggest that Linnaeus too was more interested in Alexander than in Fredrik. Assuming, therefore, that it was Alexander and not Fredrik who collected around Algiers one is puzzled by Linnaeus's frequent citation of 'F. Logie' in the *Systema*. Presumably Fredrik received specimens from his brother (possibly from Brander too) and passed them on to Linnaeus. Where the citation is merely 'Logie' one supposes Alexander was the collector.

Long before Alexander became his secretary, however, Brander was in communication with Linnaeus his first letter being written at Algiers on 24 April 1754; this was a year after his arrival there. Apart from showing us his enthusiasm for natural history it also indicates the usefulness of Linnaeus's writings to contemporary naturalists:

Here you have a letter from an unknown person who, nevertheless, has to thank you for the fact that, in a remote and in some ways boring country, he can spend his days pleasantly occupied. I will tell you briefly how, by chance, I met with a happy fortune *outside* my native country that I never met *in* it. Appointed secretary in Algiers to look

¹ C. A. Brolén, *Om Alströmerska Brefsamlingen i Uppsala Universitets Bibliotek*, 1917, pp. 25–26.

² Original letter preserved in the Linnaean Correspondence, Vol. 9, Linnean Society of London.

³ *Bref och Skrivelser af och till Carl von Linné*, 1: 3, 1909, p. 314.

after Swedish affairs during the Consul's old age, I came . . . to stay nearly 3 months in Marseille. During that time I had the daily company of a former pupil of yours, Med. Doctor Mr Koehler¹ who, at my request, gave me good instruction in natural history. We went through your *Systema naturae*² and *Phil. botanica*³ and for many days made investigations in the three kingdoms of nature. Consequently I can help myself fairly well in the collections which I have already begun to make of specimens in this country. . . . The mentioned books of yours I was so happy to buy in Marseille. To arrange shells I have the work of Argenville⁴ to help me. In the kingdom of minerals the Mineralogy of prof. Wallerius,⁵ which I also bought in Marseille, translated into French after a German copy. In the insects I have Reaumur.⁶ What I lack are your *Genera* and *Species plantarum*⁷ and the *Ichthyology* of Artedi.⁸ However I have already asked the consul for Holland in this country to order them for me from Amsterdam.

In regno vegetabile I collect everything that I can find. Through Doct. Koeler I know a lot of plants but hope that I will make further progress when I get your mentioned books. If you want some specimens from this country I will send them to you. . . .

Here are many and strange fishes, but lacking Artedi's *Ichthyology* I can't say whether they are new species. I preserve the rarest ones in spiritu vini. Of petrificata I have not found more than some Testacea, such as Bucarditi, Pectinita, Ostraciti etc., but I have good reason to believe that I shall find more important ones.

I have ordered the Swedish translator and several Turks that they shall order the Moors whom they know and who live up in the country to bring me all kinds of snakes, lizards, scorpions etc., which they may find. I have promised to pay for such animals and hope to get some of them this summer.

In collecting insects I can do fairly well, especially as I have 2 good microscopes, one English and one from Venice. But it is difficult to preserve the insects. Dr Koeler has advised me to put them in boxes smeared with camphor. But nevertheless legs and wings and antennae, their distinctive features, fall off when they become old. Please tell me how to preserve them.

I hope and think that my investigations in this country will be successful. Very few people have yet been able to examine the countryside, because of the savage Moors and Arabs. But I think I can travel with Turks whom I know. I will be happy if I can find something that will suit Her Majesty's museum.⁹ Please tell me if you want something special. (*Bref och Skrifvelser*, 1: 3, pp. 300-302.)

This was the kind of letter Linnaeus loved to receive. It was flattering to read about the stimulating effect of his books; delightful to have news of a pupil; gratifying to learn that he could anticipate collections of plants and animals from a little-explored region. Subsequently Brander showed that he

¹ Mårten Kähler (1728-1773), a pupil of Linnaeus who travelled in France and Italy from 1753 to 1757.

² Presumably the sixth edition of *Systema Naturae*, 1748.

³ *Philosophia Botanica*, first edition 1751.

⁴ A. J. D. d'Argenville, *La Conchyliologie*, 1742; Linnaeus at one time arranged his own shells according to this book (see Dance, *Report on the Linnaean shell collection*, p. 13).

⁵ J. G. Wallerius, *Mineralogia, eller Mineral-Riket*, 1747.

⁶ R. A. F. de Réaumur, *Mémoires pour servir à l'Histoire des Insectes*, 1734-42.

⁷ *Genera Plantarum*, fourth edition 1752; *Species Plantarum*, first edition 1753.

⁸ P. Artedi, *Ichthyologia*, 1738; edited by Linnaeus.

⁹ The museum of Queen Louisa Ulrica (1720-1782) at Drottningholm, famous for its collections of insects and shells.

Erik Brander, nob. Skjöldebrand. Oilpainting by L. Pasch the younger. (Photo SPA.)

meant to persevere with his collecting activities and until he assumed the consulship he devoted much of his leisure to the 'three kingdoms of nature'. On 23 August 1756 he was able to say to Linnaeus:

I have spent all my leisure time studying natural history. I have bought the best authors in all branches of it. With their help I have overcome the most difficult, so that I now begin to become acquainted with Nature and its products, and consequently taste the sweets of Natural Science. I also collect in all kingdoms of Nature and have several Moors and slaves engaged to collect curiosities from all parts of the country where I can't go myself. Consequently I have already got fairly beautiful collections of shells, insects, fossils, plants, etc. I only lack the opportunity to send them home. No Swedish ship has yet sailed from here to Sweden, and it would be too risky to send such things with foreign ships to careless officials in foreign harbours, whence they have to be unpacked and examined in customs houses and bonded warehouses, be subject to quarantine etc. We now wait for a Swedish ship from Constantinople. I hope by that opportunity to be able to send His Majesty fishes and Her Majesty shells and insects. Also a part for you. I have already got together 2 collections of insects, one for the Queen and one for you. You shall also have all plants which I have collected. I don't know if you collect shells. If so I will gladly send you shells. Besides this ship from Constantinople I will soon have an opportunity to send home specimens with Consul Logie my father-in-law who will soon depart from here.

I now take the opportunity to send you the attached extracts from my annotations book. I leave it to you whether they are worthy to be communicated to the Academy of Science.¹ Nothing shall prevent me from continuing my explorations in natural history. If my observations are approved by the Academy, that will be the greatest encouragement for me to continue my work. (*Ib.* pp. 303–305.)

Soon afterwards a ship arrived and on 8 November 1756 Brander sent off another letter:

Some time ago I had the honour to send a long letter. Attached was an extract from my journal in natural history, which I will continue when opportunity allows. ... Enclosed is a note on items which Captain Backman (ship Count Tessin, belonging to Mr Dassau of Stockholm) has received from me and which he shall deliver free of charges, bring to Stockholm and deliver to you. That is the beginning of fulfilling my promise.

The plants are for you as well as the duplicates of the insects which are pretty numerous. I have not got far in collecting shells. The reason is that I have little or no liberty to visit the shores and still less to lay out implements to fish for shells. Anyhow I have sent you the little I have got. Please retain the duplicates which are not needed at the Royal Museum. I have also got some fishes and snakes. ... I am quite sure that you, as you have promised, will present these small things [to the Royal Society of Sciences] so that notice will be taken more of my diligence and good intentions than of the results. This will be a strong encouragement for me to continue my investigations. (*Ib.* pp. 305–306.)

Brander continued to write to Linnaeus about his activities in and around Algiers, and as the frequent citations of his name in the *Systema* show, collected

¹ These manuscript notes, entitled *Utdrag af min Annotationsbok i naturalhistorien* (pp. 8), are now preserved in the library of the Linnean Society of London. They comprise miscellaneous observations on animals and fossils none of which, taken singly, could be considered 'worthy to be communicated'; but they do show that Brander was an observant naturalist. (See Appendix 1.)

and despatched many species which were previously unknown to him. Rather than dissipate his leisure hours with the usual occupations common to men in his situation he chose to busy himself with the harmless and disinterested study of natural history, and by sending many plants, animals and fossils to Linnaeus enlarged man's knowledge of 'the three kingdoms'. That, at least, is how Brander might be seen to us now; and there can be little doubt that that is the impression he hoped to convey to his contemporaries. But is this the whole story? Might there be an ulterior motive behind his enthusiasm for natural history, for his cultivating a friendship with the most outstanding scientific personality in Sweden, for sending to him and to the King and Queen of Sweden natural objects gathered with difficulty in an inhospitable country? If so what was the motive? A re-examination of his correspondence suggests that all may not be what it seems.

In his first letter Brander says: 'I will be happy if I can find something that will suit Her Majesty's museum.' Nothing suspicious about that one would think. But in his letter of 23 August 1756 he says: 'I hope ... to be able to send His Majesty fishes and Her Majesty shells and insects. Also a part for you. I have already got together 2 collections of insects, one for the Queen and one for you.' And on 8 November 1756 he writes: 'Please retain the duplicates which are not needed at the Royal Museum.' Why so keen to enrich the collection of his King and Queen, why offer the cream of his material to them and not to Linnaeus? Why, indeed, if not to curry favour? Was not this an ingenious, if laborious way to ingratiate himself with them? Whether or not they could or would secure him preferment on the strength of his presents it was worth a try. It may seem far-fetched to suppose that, merely through presents of natural objects, a man could gain influence with persons in high places; but, in the eighteenth century at least, this seems to have been a recognised practice. Recently I showed that similar methods were employed by Dutchmen abroad and quoted the French naturalist Jacques Julien de Labillardière (1755-1834) as saying: 'a taste for procuring objects of natural history is very much diffused among the Dutch, who find it a powerful means of obtaining them preferment, when they know how to address their acquisitions, properly, to persons possessing influence with the Council at Batavia, or in Europe.' That comment was made after Labillardière had observed the Secretary of the Council at Amboina present Captain Huon Kermadec (the leader of the French expedition which went in search of La Pérouse) with a shell of the mollusc *Carinaria cristata* (L.); this was then (i.e. in 1792) one of the most coveted and costly natural objects known.¹

Assuming that Brander did attempt to gain the Royal favour in this way we should have more evidence before we conclude that his natural-history activities were a means to a professional end. Again his letters seem to provide that

¹ See S. P. Dance, *Shell Collecting: an illustrated history*, 1966, p. 86.

evidence. On 23 August 1756 he refers to the extracts from his 'annotations book' and says: 'I leave it to you whether they are worthy to be communicated to the Academy of Science. ... If my observations are approved by the Academy, that will be the greatest encouragement for me to continue my work.' In the letter of 8 November 1756 he asks Linnaeus to bring his labours to the attention of the Royal Society of Sciences 'so that notice will be taken more of my diligence and good intentions than of the results. This will be a strong encouragement for me to continue my investigations.' Again why so anxious to be noticed by the Royal Society of Sciences? Was it just to encourage him in his studies? The following extract from a letter he wrote to Linnaeus on 26 February 1757 suggests that he had another object in mind: 'I can't neglect to thank you that through your recommendation I have been elected a member of the universally esteemed society. My letter of thanks is attached. Please forward it to the Society and also explain verbally how much I esteem this token of favour.' (*Ib.* p. 307.)

To do Brander justice he did not drop nature study from then on, though his consular duties prevented him, so he said, from being as active as before. In fact he even found time to write a paper on the hyena, a creature about which little was known at that time, and sent it to Linnaeus; it was published eventually in the journal of the Royal Society of Sciences.¹ In his letter of 6 February 1761 Linnaeus says:

'The beautiful description of the Hyaena I read for the Society of Science, where all listened to it with pleasure.' In the same letter Linnaeus says: 'I swear that if I get anything, I will never mention it without remembering the finder.' This referred to a passage in a letter from Brander dated 3 January 1760 in which he says: 'Through my brother-in-law, Mr Alexander Logie, I have now got the last [i.e. tenth] edition of your *Systema naturae*. ... I thank you for the honour you have shown me by citing my name in many passages in this learned and excellent work.' (*Ib.* p. 312.) Once again Linnaeus was helping to bring Brander's name before the public but this time he knew what he was doing; he knew that by so doing he was likely to retain Brander's assistance in the future — Brander is not the only man to be delighted at seeing his name in print — and so it is not surprising that his name is cited many more times in the twelfth edition.

Whether or not Brander's studies in natural history were motivated by the prospect of personal gain (and the evidence for this, admittedly, is slender), whether or not he used a gullible Linnaeus to bring himself to the notice of his King and Queen and to obtain membership of a distinguished academic

¹ *De Hyaena, narratio missa Algeria, ab Erico Skiöldebrand*, *Nova Acta Reg. Soc. Scient. Upsal.*, I, 1773, pp. 77–80. Brander's account of this animal makes interesting reading even now and as it was published in Latin in a relatively obscure journal I take this opportunity to give an English translation — see Appendix 2.

institution, he made a worthy contribution to contemporary knowledge of the north African fauna and flora. Before he went to Algiers little was known about the animals and plants of that region; before he left there Linnaeus was able to include in the tenth and twelfth editions of the *Systema Naturae* the descriptions of 76 creatures new to science discovered by him (I have found no indication that Brander sent Linnaeus any plants described as new). As might be expected most of the creatures he discovered were invertebrates, the majority of them, 45 in all, belonging to the insect kingdom; he is credited also with the discovery of 15 molluscan species (only Johan Zoëga (1742-1788) with 11 approaches this number), 6 crustaceans, one coral, and one siphonophore. The vertebrates he discovered comprise 3 amphibians, 2 fishes and one mouse.

Linnaeus recognised Brander's help in typical fashion by naming two insects in his honour — *Phalaena branderiana* and *Cimex branderi*. Perhaps the Consul was flattered to be honoured thus, perhaps not; he may have been disconcerted to see that Linnaeus had chosen a flea to perpetuate his name in the twelfth edition of the *Systema*. As the two men did not correspond together after that work was published we can only conclude that they had no further use for each other.

I should like to conclude by expressing my gratitude to the Editor of this Annual Dr Carl-Otto von Sydow of Uppsala University for his great kindness in providing me with English translations of the entire Brander-Linnaeus correspondence; to Mr T. F. Higham of Oxford for his extremely readable translation of Brander's account of the hyena; and to the Council of the Linnean Society of London for allowing me to reproduce the last page of Brander's 'annotations book'.

Appendix 1

In 1756 Brander sent Linnaeus 8 pages of extracts from his 'Annotations book' and these are now preserved in the library of the Linnean Society of London. The last page, signed by Brander, is reproduced here. The entry for April 1755, apparently of a fossil sea urchin, runs as follows:

'From a small town on the plain in the interior of the country, Bellida by name, did I get a petrification, beautiful and well preserved. I think it must be an Echinitus although I have not seen the species cited by any author, neither as petrification, nor as living animal. Its shape is like a clock, but it is not open at its mouth but has a flat bottom. Its shell is hard and thick, although its surface reminds one of the finest and thinnest Echiniti as *Pas des Poules* by Argenville or *Echiniti Cordiformes* by Mr Wallerius or the peel of a lemon. If it has pins, *pointes* as all other Echiniti, these must be very fine. Else it is bigger than the biggest of other ordinary Echiniti both in height and circumference. I keep it among my Fossils.'

Appendix 2

The following is a translation from the Latin of Brander's paper, entitled 'De Hyaena', by Mr T. F. Higham of Oxford. It was published, twelve years after it had been received by Linnaeus, in *Nova Acta Regiae Societatis Scientiarum Upsaliensis*, Vol. I, pp. 77-80, 1773.

*Of the Hyaena, an Account sent from Algiers by Erik Skiöldebrand,
H. M. Chancellery Counsellor, while serving in Algiers as Consular
Representative of H. M. the King of Sweden*

Some days ago I went out from Algiers with some companions on a partridge shoot. We had come to a lonely spot about two miles from the city when to our surprise there darted out a creature which at first sight we thought to be a boar; but it was much taller than those one usually meets. We attacked it at once with a hail of lead from 4 guns. Wounded, it made off, wet with the effusion of its blood. One of the hunt's dogs gave chase and seized it, thus giving me time to load up with a single ball and to run up to where the noise of their combat guided me. Hot-foot I caught up with the quarry and from short range shot it again, putting a ball just above the eye. Even this shot did not stop the creature from keeping to its feet and fighting for life against the snapping dog. So I shot it again, this time right through the head, and forward to earth it fell. It was no mean weight for the two servants who had to carry it back to our original meeting-place; and no guesses at its species came easily until we chanced to fall in with some Moors who said that the Arab name for it was *dubah* — i.e. it was the same animal which the famous writer Shaw¹ and others have shown to be identical with the hyaena of the ancients. I cannot describe it better than by saying it has partial resemblances both to a wolf and a boar. Its head is not unlike a wolf's, but with an aspect more forbidding and wild. It has six front teeth in both upper and lower jaws. The laniary or canine teeth are single and large. There are sixteen molars on the same large scale, i.e. four on either side above and below. Combined total: 32. The ears have so thin and sparse a covering of hair that one could call them half-bare. The neck is thick-set and tough, like a boar's. Its bodily habit has not the fine-drawn, raking look of a wolf's; its bulk is nearer to that of a boar; and, like the boar, it has tall standing bristles on its back. These are not very stiff; and they extend to the tail, which is half a cubit in length. The feet are strongly built and stand high. They are like a wolf's and similarly furnished with claws, four to each foot, that are good for digging but not for laceration. A most singular feature, peculiar to the hyaena, is that one of its hind legs is shorter than the other, which

¹ Thomas Shaw (1694-1751), English traveller and author of *Travels or Observations relating to several parts of Barbary and the Levant etc.*, 1738. (Note by S.P.D.)

Jordt tulob om en, som har besatt Liden, of en Tarantule,
 och att som gift i feber dör i 24 timmar just en
 minut mer eller mindre. Men som gift kommer in
 i kroppen?
 1755
 1756
 1757
 1758
 1759
 1760
 1761
 1762
 1763
 1764
 1765
 1766
 1767
 1768
 1769
 1770
 1771
 1772
 1773
 1774
 1775
 1776
 1777
 1778
 1779
 1780
 1781
 1782
 1783
 1784
 1785
 1786
 1787
 1788
 1789
 1790
 1791
 1792
 1793
 1794
 1795
 1796
 1797
 1798
 1799
 1800
 1801
 1802
 1803
 1804
 1805
 1806
 1807
 1808
 1809
 1810
 1811
 1812
 1813
 1814
 1815
 1816
 1817
 1818
 1819
 1820
 1821
 1822
 1823
 1824
 1825
 1826
 1827
 1828
 1829
 1830
 1831
 1832
 1833
 1834
 1835
 1836
 1837
 1838
 1839
 1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248
 2249
 2250
 2251
 2252
 2253
 2254
 2255
 2256
 2257
 2258
 2259
 2260
 2261
 2262
 2263
 2264
 2265
 2266
 2267
 2268
 2269
 2270
 2271
 2272
 2273
 2274
 2275
 2276
 2277
 2278
 2279
 2280
 2281
 2282
 2283
 2284
 2285
 2286
 2287
 2288
 2289
 2290
 2291
 2292
 2293
 2294
 2295
 2296
 2297
 2298
 2299
 2300
 2301
 2302
 2303
 2304
 2305
 2306
 2307
 2308
 2309
 2310
 2311
 2312
 2313
 2314
 2315
 2316
 2317
 2318
 2319
 2320
 2321
 2322
 2323
 2324
 2325
 2326
 2327
 2328
 2329
 2330
 2331
 2332
 2333
 2334
 2335
 2336
 2337
 2338
 2339
 2340
 2341
 2342
 2343
 2344
 2345
 2346
 2347
 2348
 2349
 2350
 2351
 2352
 2353
 2354
 2355
 2356
 2357
 2358
 2359
 2360
 2361
 2362
 2363
 2364
 2365
 2366
 2367
 2368
 2369
 2370
 2371
 2372
 2373
 2374
 2375
 2376
 2377
 2378
 2379
 2380
 2381
 2382
 2383
 2384
 2385
 2386
 2387
 2388
 2389
 2390
 2391
 2392
 2393
 2394
 2395
 2396
 2397
 2398
 2399
 2400
 2401
 2402
 2403
 2404
 2405
 2406
 2407
 2408
 2409
 2410
 2411
 2412
 2413
 2414
 2415
 2416
 2417
 2418
 2419
 2420
 2421
 2422
 2423
 2424
 2425
 2426
 2427
 2428
 2429
 2430
 2431
 2432
 2433
 2434
 2435
 2436
 2437
 2438
 2439
 2440
 2441
 2442
 2443
 2444
 2445
 2446
 2447
 2448
 2449
 2450
 2451
 2452
 2453
 2454
 2455
 2456
 2457
 2458
 2459
 2460
 2461
 2462
 2463
 2464
 2465
 2466
 2467
 2468
 2469
 2470
 2471
 2472
 2473
 2474
 2475
 2476
 2477
 2478
 2479
 2480
 2481
 2482
 2483
 2484
 2485
 2486
 2487
 2488
 2489
 2490
 2491
 2492
 2493
 2494
 2495
 2496
 2497
 2498
 2499
 2500
 2501
 2502
 2503
 2504
 2505
 2506
 2507
 2508
 2509
 2510
 2511
 2512
 2513
 2514
 2515
 2516
 2517
 2518
 2519
 2520
 2521
 2522
 2523
 2524
 2525
 2526
 2527
 2528
 2529
 2530
 2531
 2532
 2533
 2534
 2535
 2536
 2537
 2538
 2539
 2540
 2541
 2542
 2543
 2544
 2545
 2546
 2547
 2548
 2549
 2550
 2551
 2552
 2553
 2554
 2555
 2556
 2557
 2558
 2559
 2560
 2561
 2562
 2563
 2564
 2565
 2566
 2567
 2568
 2569
 2570
 2571
 2572
 2573
 2574
 2575
 2576
 2577
 2578
 2579
 2580
 2581
 2582
 2583
 2584
 2585
 2586
 2587
 2588
 2589
 2590
 2591
 2592
 2593
 2594
 2595
 2596
 2597
 2598
 2599
 2600
 2601
 2602
 2603
 2604
 2605
 2606
 2607
 2608
 2609
 2610
 2611
 2612
 2613
 2614
 2615
 2616
 2617
 2618
 2619
 2620
 2621
 2622
 2623
 2624
 2625
 2626
 2627
 2628
 2629
 2630
 2631
 2632
 2633
 2634
 2635
 2636
 2637
 2638
 2639
 2640
 2641
 2642
 2643
 2644
 2645
 2646
 2647
 2648
 2649
 2650
 2651
 2652
 2653
 2654
 2655
 2656
 2657
 2658
 2659
 2660
 2661
 2662
 2663
 2664
 2665
 2666
 2667
 2668
 2669
 2670
 2671
 2672
 2673
 2674
 2675
 2676
 2677
 2678
 2679
 2680
 2681
 2682
 2683
 2684
 2685
 2686
 2687
 2688
 2689
 2690
 2691
 2692
 2693
 2694
 2695
 2696
 2697
 2698
 2699
 2700
 2701
 2702
 2703
 2704
 2705
 2706
 2707
 2708
 2709
 2710
 2711
 2712
 2713
 2714
 2715
 2716
 2717
 2718
 2719
 2720
 2721
 2722
 2723
 2724
 2725
 2726
 2727
 2728
 2729
 2730
 2731
 2732
 2733
 2734
 2735
 2736
 2737
 2738
 2739
 2740
 2741
 2742
 2743
 2744
 2745
 2746
 2747
 2748
 2749
 2750
 2751
 2752
 2753
 2754
 2755
 2756
 2757
 2758
 2759
 2760
 2761
 2762
 2763
 2764
 2765
 2766
 2767
 2768
 2769
 2770
 2771
 2772
 2773
 2774
 2775
 2776
 2777
 2778
 2779
 2780
 2781
 2782
 2783
 2784
 2785
 2786
 2787
 2788
 2789
 2790
 2791
 2792
 2793
 2794
 2795
 2796
 2797
 2798
 2799
 2800
 2801
 2802
 2803
 2804
 2805
 2806
 2807
 2808
 2809
 2810
 2811
 2812
 2813
 2814
 2815
 2816
 2817
 2818
 2819
 2820
 2821
 2822
 2823
 2824
 2825
 2826
 2827
 2828
 2829
 2830
 2831
 2832
 2833
 2834
 2835
 2836
 2837
 2838
 2839
 2840
 2841
 2842
 2843
 2844
 2845
 2846
 2847
 2848
 2849
 2850
 2851
 2852
 2853
 2854
 2855
 2856
 2857
 2858
 2859
 2860
 2861
 2862
 2863
 2864
 2865
 2866
 2867
 2868
 2869
 2870
 2871
 2872
 2873
 2874
 2875
 2876
 2877
 2878
 2879
 2880
 2881
 2882
 2883
 2884
 2885
 2886
 2887
 2888
 2889
 2890
 2891
 2892
 2893
 2894
 2895
 2896
 2897
 2898
 2899
 2900
 2901
 2902
 2903
 2904
 2905
 2906
 2907
 2908
 2909
 2910
 2911
 2912
 2913
 2914
 2915
 2916
 2917
 2918
 2919
 2920
 2921
 2922
 2923
 2924
 2925
 2926
 2927
 2928
 2929
 2930
 2931
 2932
 2933
 2934
 2935
 2936
 2937
 2938
 2939
 2940
 2941
 2942
 2943
 2944
 2945
 2946
 2947
 2948
 2949
 2950
 2951
 2952
 2953
 2954
 2955
 2956
 2957
 2958
 2959
 2960
 2961
 2962
 2963
 2964
 2965
 2966
 2967
 2968
 2969
 2970
 2971
 2972
 2973
 2974
 2975
 2976
 2977
 2978
 2979
 2980
 2981
 2982
 2983
 2984
 2985
 2986
 2987
 2988
 2989
 2990
 2991
 2992
 2993
 2994
 2995
 2996
 2997
 2998
 2999
 3000
 3001
 3002
 3003
 3004
 3005
 3006
 3007
 3008
 3009
 3010
 3011
 3012
 3013
 3014
 3015
 3016
 3017
 3018
 3019
 3020
 3021
 3022
 3023
 3024
 3025
 3026
 3027
 3028
 3029
 3030
 3031
 3032
 3033
 3034
 3035
 3036
 3037
 3038
 3039
 3040
 3041
 3042
 3043
 3044
 3045
 3046
 3047
 3048
 3049
 3050
 3051
 3052
 3053
 3054
 3055
 3056
 3057
 3058
 3059
 3060
 3061
 3062
 3063
 3064
 3065
 3066
 3067
 3068
 3069
 3070
 3071
 3072
 3073
 3074
 3075
 3076
 3077
 3078
 3079
 3080
 3081
 3082
 3083
 3084
 3085
 3086
 3087
 3088
 3089
 3090
 3091
 3092
 3093
 3094
 3095
 3096
 3097
 3098
 3099
 3100
 3101
 3102
 3103
 3104
 3105
 3106
 3107
 3108
 3109
 3110
 3111

makes it appear to be limping when it runs.¹ I myself observed this when the creature got away from me at a run, but at the time I put it down to the shot-gun wounds it had received. Its colour is rather paler than that of most lions, with long, black, transverse stripes on flanks and legs; but none, and no black, on the tail. Among the features I have recounted there may be some that differ a bit in the males of the species; for our capture was a female. It had teats on its belly to the number of four.

D. Shaw records that on the Mediterranean coasts of Africa the hyaena comes next after lion and tiger in its savagery; and he adds (among other things) that it digs up and devours dead bodies. Later on I heard the same from the Moors, whose evidence is not to be gainsaid. Further, they told me that often smaller animals such as sheep and goats and indeed asses are mangled and killed by the hyaena, but that it rarely attacks men, except under stress of some sudden encounter, when fear of danger or some mad frenzy has spurred it on. On such occasions if it has fixed its teeth in anything its hold is life-long; and this tenacity is turned to account by the Moors in taking it alive. They are clever in throwing a sack or the garment they call a 'burnous' into the jaws of the creature, which allows itself, once its bite has fastened on, to be dragged wherever they please. A hundred blows can be rained upon it; at no point will it release the object on which its teeth have once closed. Hard luck indeed if by arm or leg one were seized by so pertinacious an assailant!

The Moors, too, are convinced that the hyaena's brain can be an instrument of witchcraft. They take care for this reason that all hyaena heads are buried in the presence of trustworthy witnesses and this precaution has almost statutory force. When I asked who had most to fear from the malign use of the hyaena's brain they replied that anyone who ate of it went mad, rushed round in a frenzy and soon died a cruel death. I should have liked permission to try the experiment on a dog or a cat; but all my friends were against this for fear of giving offence to the highly superstitious Moors. Thus it was that under the eyes of a good number of bystanders I had my hyaena buried underground, having first stripped its hide, which I shall be sending home properly cured at the first opportunity. However, I must not forbear to mention that the dog which had seized the creature in its flight and licked up some of its blood when killed and perhaps also some of its brain (for this could have flowed out from the wounds of its perforated skull) died three or four days later, no certain cause of so sudden a decease being known. The only observable symptom was a pronounced swelling on the hinder parts. There's a Moorish phrase used of a man so self-willed and opinionated that he won't suffer correction or be over-persuaded by anyone: 'He's hyaena-headed' they say.

This, then, is all I have been able to learn about a creature that today is only very rarely seen in Algerian territory.

¹ Only a malformed hyena would have hind legs of unequal length. (Note by S.P.D.)

BIRGER STRANDELL

LINNÉ OCH AMERIKA

Linné kom som bekant aldrig till Amerika. Under utlandsresan i ungdomsåren (1735–1738) fick han av holländarna genom Herman Boerhaave ett generöst erbjudande »att gå öfver till Caput Bonæ spei och derifrån till Colonierna i America, på publique depece att skaffa till Holländska Trädgårdarne allehanda rara och sällsamme växter, då han ville så begå, att Linnæus icke alenast skulle få Resepenningar, utan ock vid hemkomsten värlig Professors fullmagt, men Linnæus försakade detta tillbod, under sken att han icke tolde de värma Climater, som uppfödd i det kalla, fast han hade andra resoner neml. att han var engagerad hemma.» Så på sin utlandsresa kom Linné inte längre västerut än till England.

I stället kunde Linné redan 1747, endast några år efter tillträddandet av professuren i Uppsala, sända ut en av sina egna lovande lärjungar, Pehr Kalm, till det avlägsna landet i väster, för att erhålla alla de uppgifter han önskade om växt- och djurliv och annat av värde. Kalm vistades i Amerika åren 1748–1751, och sin resa har han skildrat i det berömda och numera mycket eftersökta verket *En resa til Norra America*. Tre delar trycktes hos Lars Salvius i Stockholm 1753–1761, manuskriptet till en fjärde del förblev otryckt och gick till spillo vid Åbo brand 1827. Samtidens intresse för reseskildringar var mycket stort, och Kalms resa översattes och utkom på tyska, engelska och holländska. Den amerikanska delen av arbetet översattes av John Reinhold Forster och publicerades 1770, numera en stor sällsynthet. Av stor betydelse har det därför varit att svenskättlingen Adolph B. Benson, professor i tyska och skandinaviska språk vid Yale universitetet, år 1937 gav ut en ny upplaga av Forsters version med en kompletterande översättning av det nytillkomna material som sammanställt av Fredr. Elfving och 1929 publicerats som tilläggsband till Svenska Litteratursällskapets i Finland utgåva av Kalms resa.

Det är inte en tillfällighet att Benson överst på titelsidan till den nya utgåvan har satt »The America of 1750». Kalm hade lärt av Linné. Han antecknade inte bara det mer eller mindre sensationella som kom i hans väg utan också det vardagliga som annars ingen bryr sig om att skriva ned, och hans reseskildring har därför blivit en guldgruva för dem som vill studera levnadsförhållandena i Amerika vid mitten av 1700-talet.

Kanske det också förtjänar att fästa uppmärksamheten vid en detalj från resan som vanligen förbises. Under en av sina utflykter från Philadelphia kom Kalm till Niagarafallen, vilka han beskrev i brev till sin vän Benjamin Franklin, som tog in beskrivningen i sin tidning *Pennsylvanian Gazette*. Och så kom det sig att den första beskrivningen på engelska av de ryktbara fallen blev gjord av en Linnélärjunge.

Linnés rykte i Amerika var i stigande. Han invaldes som ledamot i vetenskapsakademien i Philadelphia. Och till den kosmopolitiska skaran av lärjungar sällade sig också en långväga gäst från Amerika, Adam Kuhn (1741–1817), som vistades i Uppsala åren 1761–1765. Det behövdes en professor av Linnés dragningskraft för att på den tiden locka en lärjunge från ett så avlägset land till ultima Thule. Kuhn blev senare professor i Philadelphia.

I Amerika har Linnéminnet sedan hållits levande genom en hel del samman slutningar i Boston, Gettysburg, Lancaster, New York och på andra håll. I Chicago, svenskstaden, är det inte förvånande att finna inte mindre än tre större avbildningar av Linné. I Lincoln Park står en replik av Kjellbergs staty i Humlegården i Stockholm, i Art Institute of Chicago återfinns en replik av Christian Erikssons relief i Nationalmuseum och i Linnaeus-School en staty, där Kraffts porträtt har varit förebilden. Också i New York har Linné satt sina spår. Där finns en Linnéträdgård och där invigdes en Linnaeus Bridge i samband med jubileet 1907.

Med dessa elementära kunskaper som bakgrund företog jag förra våren tillsammans med min hustru en resa i U.S.A. Avsikten var bl. a. att återgälda visiter, som amerikanska chefsbibliotekarier hade gjort hos oss för att taga del av Linnésamlingen i vårt hem i Stockholm. I National Medical Library i Bethesda utanför Washington, D.C., och i Pittsburgh höll jag därvid ett par anföranden om glimtar från mitt Linnésamlande och om rariteter i samlingen. I Rochester, Minnesota, höll jag ett föredrag om Linné som en upptakt till The American Association for the History of Medicine's årsmöte. I Minneapolis höll jag liknande föredrag, dels vid universitetssjukhuset, dels vid The American-Swedish Institute. Jag hade också tillfälle att ur Linnésynpunkt gå igenom några av biblioteken och kom sålunda att få en (om ock ganska flyktig och ofullständig) uppfattning om Linné i dagens Amerika. Det är en kortfattad redogörelse för vad jag därvid inhämtade, som jag här skall lämna.

De bibliotek som vi hade tillfälle att besöka har vackra medicinhistoriska samlingar, däribland en del linneana, mest i form av bibliografier och senare editioner av Linnés egna verk, tal och föredrag, som på olika platser hade hållits i anslutning till något Linnéjubileum. Här och var, i Huntington, Cal., Rochester och Minneapolis, Minnesota, Kansas City, Kansas, och Bethesda påträffades en eller annan förstaupplaga av något Linnéverk eller någon mera ovanlig variant.

Tyvärr blev vi inte i tillfälle att besöka de berömda biblioteken i Philadelphia, Boston eller vid Yale universitetet i New Haven, Connecticut. Vi fick i stället koncentrera oss på biblioteken i Lawrence och Pittsburgh.

University of Kansas Library, Lawrence, Kansas

Vi kom till Lawrence just till universitetets hundraårsjubileum, som firades med akademisk procession, föreläsningar och festbanketter. Varje föreläsning utsattes omedelbart för kritisk granskning av några särskilt utsedda opponenter, varefter föreläsaren fick tillfälle till slutreplik. Ett huvudtema var utvecklingen under de kommande hundra åren, och man ifrågasatte därvid om det inte hade varit klokare att satsa på havsdjupen i stället för på rymden. Ur havet skulle man möjligen kunna utvinna de stora äggvitämängder som mänskligheten snart kommer att behöva.

Chef för biblioteket är Thomas R. Buckman, som tillbringat fem år i Sverige, är gift med en svenska och talar svenska flytande. Bibliotekets Linnésamling är den största i U.S.A. Den härrör framförallt ur två stora bibliotek, som en bloc och mer eller mindre av en slump kommit att införlivas med biblioteket under de senare åren. Bägge har hopbragts av samlare som utgör typiska exempel på »classical cases of galloping bibliomania».¹

Ralph N. Ellis, Jr. (1908–1945) var en orolig ande som kort tid före sin bortgång hade drabbats av en svår blodsjukdom. Han sände sitt stora bibliotek på 65 000 nummer från Berkeley i Californien till New York i början av mars 1945, men genom ett telegram till Lawrence stoppade han vagnarna i sista minuten och biblioteket kom på så sätt att slutgiltigt hamna där. Ellis' bibliotek omfattade bl. a. 25 000 böcker och artiklar i ornitologi, mammalogi, naturalhistoria, resor och bibliografi.

Professor Thomas Jefferson Fitzpatrick (1868–1952), vars bibliotek efter hans död förvärvades av hans sterbhus, hade hela sitt hem om tretton rum packat med böcker från golv till tak, under borden, i sängen, längs väggarna, så att man knappast kunde komma fram, t. o. m. i badrummet, och dessutom hade han ett »storage library» i en särskild byggnad. Den enda plats som var ledig var två militära hängkojer i köket. I den ena av dem påträffades professor Fitzpatrick död på morgonen den 28 mars 1952. Han var tydligen den fulländade bokvurmen. I denna enorma boksamling fanns omkring 8 000 arbeten i botanik och amerikansk naturvetenskap, och en samling pre-linneanska och linneanska verk om sammanlagt 321 nummer.

Vid Linnéjubileet 1957 kunde man således i Lawrence utan någon svårighet ordna en fyllig Linnéutställning, till vilken Thomas Buckman skrev en värdefull och vacker katalog. (Se SLÅ 1958, s. 112.)

¹ Den intresserade hänvisas till Robert Vosper, *A Pair of Bibliomanes for Kansas: Ralph Ellis and Thomas Jefferson Fitzpatrick*. (Papers of the Bibliographical Society of America, 55: 3, 1961.)

För ett par år sedan kunde också Terrence Williams sammanställa *A Checklist of Linneana 1735-1835 in the University of Kansas Libraries*, omfattande 74 tryckta sidor (University of Kansas Publications, Library Series, 20). Under årens lopp har sedan Sverigevännen Buckman utökat Linnésamlingen så att den nu omfattar 1 500 nummer.

Pärlan i samlingen utgöres av ett exemplar av första editionen av *Systema naturæ*, Leiden 1735, som för några år sedan förvärvades från universitetsbiblioteket i Helsingfors (dublettexemplar) i utbyte mot ett antal inkunabler.

Som en komplettering av de uppgifter om förekomsten av detta verk, som jag lämnat i en uppsats i den av tidskriften Bokvännen utgivna samlingsvolymen *Berömda böcker*, 2, 1958, hade Thomas Buckman varit vänlig att göra en motsvarande utredning i U.S.A. Han hade därvid kommit fram till att det för tillfället finns åtminstone sex exemplar där, ett vid vardera av följande institutioner:

Missouri Botanical Garden, St. Louis, Miss.

Yale University (Medical Library), New Haven, Conn.

U.S. Department of Agriculture Library, Washington, D.C.

New York Public Library, N.Y.

Harvard University, Boston, Mass.

University of Kansas, Lawrence, Kansas.

I nr 2, 3 och 6 finns *Methodus* inbundet, i de tre övriga saknas det.

Under vår vistelse i Lawrence hade jag tillfälle att i lugn och ro på egen hand gå igenom hela Linnésamlingen och hade varje nummer i min hand utom dissertationerna, av vilka det enligt uppgift föreligger en komplett samling, en av de få i världen.

Det går inte att här lämna någon mera utförlig redogörelse för vad som finns i detta fina bibliotek, jag får inskränka mig till att nämna några av de mera sällsynta verken.

Av Linnés tidigaste produktion, från Hollandstiden, finns, förutom den nyssnämnda dyrgripen också ett exemplar av *Bibliotheca botanica* och *Fundamenta botanica*, ed. 1, Amsterdam 1736, oskuret men uppskuret och bundet. Något annat oskuret exemplar av detta verk känner jag inte till. Där finns också ett exemplar av Linnés försvarsskrift vid sökandet av professuren i Uppsala, *Orbis eruditi judicium*, Stockholm 1741, vilken som bekant är en stor sällsynthet.

Av *Philosophia botanica*, ed. 1, 1751, finns ett exemplar, som genast tilldrog sig min uppmärksamhet. Det är oskuret men uppskuret och bundet med omslaget. Jag blev mycket glad, när jag fann att det rörde sig om Stockholm som utgivningsort och inte om Stockholm och Amsterdam, varav jag själv har ett exemplar, som är oskuret och ouppskuret och som hittills visat sig vara unikt. Det här föreliggande exemplaret torde också kunna betecknas som unikt, i varje fall känner jag inte till något ytterligare exemplar av detta slag.

Men en ändå större överraskning skulle snart visa sig: ett exemplar av *Species*

plantarum, ed. 1, Stockholm 1753, oskuret men uppskuret, obundet i pappomslag och med alla tre originalbladen, 75/76, 89/90 och 259/260! De tre originalbladen, som i nästan alla andra exemplar har ersatts av korrigerade blad, hade här såsom var brukligt erhållit ett klipp med en sax, men de fanns kvar. Detta var den verkliga rariteten! Inköpt hos Björck & Börjesson i Stockholm i augusti 1939! Den finns medtagen i Buckmans utställningskatalog från 1957 men hade alldeles fallit mig ur minnet vid min konferens med Rolf Du Rietz i samband med hans arbete på uppsatsen om *Species plantarum* i förra årgången av denna årsskrift. Ett meddelande om rariteten avsändes därför omedelbart till Uppsala så att den kunde omnämnas i uppsatsen.

Jag förstår Ralph Ellis' glädje, då han hade gjort detta förvärv. Han skrev genast till bibliotekarien vid Linnean Society i London, Spencer Savage, och när han hade fått svar från denne kunde han förtjust meddela en vän: »Harry! This is the rarest item secured this year. Ellis.» Vilket inte ville säga litet, då det gällde en storsamlare som Ellis.

Det förtjänar också att nämnas, att originalbladet med sidorna 75/76 är till ytterlighet sällsynt. Såvitt jag vet är endast tre exemplar kända, dels det i vilket den kände antikvariatbokhandlaren Wilhelm Junk i Berlin år 1907 upptäckte denna variant, dels ett exemplar som jag 1946 förvärvade från ett antikvariat i London och som nu ingår i samlingen i vårt hem i Stockholm och slutligen detta exemplar i Lawrence.

Detta är endast några exempel på de rariteter som finns i detta fina bibliotek, men givetvis de allra bästa enligt min mening. Det var ett stort nöje att få gå igenom samlingen.

I Linda Hall Library i Kansas City, som hör ihop med biblioteket i Lawrence, finns också en vacker samling med bl. a. ett ovanligt exemplar av Thorntons *Temple of Flora*. Fyndet här utgjordes av kollegieanteckningar efter Adam Kuhns föreläsningar i Philadelphia. Jag höll exemplaret i min hand bara en kort minut, men det var ingen svårighet att omedelbart lägga märke till att föreläsningarna var direkt inspirerade av Linné. Överallt förekom det t. ex. hänvisningar till lapparna och deras livsföring.

I detta sammanhang kan också att nämnas, att Thomas R. Buckman gjorde mig uppmärksam på att en dissertation om Linné nyligen sett dagens ljus i Amerika. Vid det inte minst i vårt land välkända University of California i Berkeley (med de många Nobelpristagarna!) disputerade 1965 James Larson för doktorsgraden på en avhandling med titeln *Speculation and Experience: An Inquiry into Systematic Description in the Work of Carl von Linné*. En utgåva på svenska av denna dissertation är snart att förvänta på den svenska bokmarknaden efter vad jag fått höra.

The Hunt Botanical Library, Pittsburgh, Penn.

Skaparen av detta i sitt slag unika bibliotek, Rachel McMasters Miller Hunt, var en högst ovanlig person, liten till växten men stor i anden. Hon föddes 1882 i Turtle Creek och flyttade sedan till det närbelägna Pittsburgh, där hon gick i skola. Hennes fader var jurist och det hade inte varit några svårigheter för henne att få en ordentlig utbildning, men någon sådan blev inte av. Rachel Miller kände sig emellertid inte tillfredsställd att gå sysslolös såsom dåtidens unga fröknar hade för sed. Hon fick tillfälle att gå igenom en kurs i bokbinderi i hemstaden och fortsatte sedan sin utbildning i London och Paris och nådde sedan högt mästerskap inom sitt fack. Under vårt besök fanns några av hennes bokband utställda i en särskild monter i biblioteket såsom vackra bevis på hennes utsökta konst.

Intresset för blommor, som hon haft sedan flickåren, och arbetet med böcker ledde snart till samlandet av gamla botaniska verk och utvecklades senare till att omfatta inte bara böcker utan också brev, manuskript, bilder och porträtt av botanister. Under mer än femtio års intensivt samlande hopbragte fru Hunt en enastående samling, och för familjen uppstod ett stort problem vad man till slut skulle göra med den. Lösningen blev den i alla avseenden bästa tänkbara.

Maken, en välkänd aluminiummagnat, Roy A. Hunt, lät bygga ett bibliotek i sex våningar, Hunt Library Building, som makarna sedan, i oktober 1961, skänkte till Carnegie Institute of Technology. Den översta våningen upptages av Hunt Botanical Library, det ståtliga resultatet av fru Hunts mångåriga och framgångsrika samlariver, som samtidigt överlämnades som gåva. Varje nummer där har fru Hunt efter moget övervägande förvärvat, utom Adansons samling, som förvärvats en bloc och som förvaras som en separat samling i biblioteket.

Jag har aldrig sett ett bibliotek liknande detta, så väl omhändertaget och så väl vårdat. Temperatur och fuktighet hålls vid lämplig konstant nivå, som dagligen kontrolleras. Den värdefullaste delen av bokbeståndet förvaras i ett särskilt biblioteksrum, Rare Book Lounge, vars inredning och utformning i alla detaljer har angivits av fru Hunt själv. Hon har således själv komponerat mönstren till mattorna med blommor från trakten. Bibliotekets porslin var svenskt med linneamönster, skedarna från Uppsala också med linneablommor.

Men fru Hunt syftade högre än att bara skapa ett enastående vackert bibliotek. Det skulle också tjäna vetenskapen. Sedan fru Hunt år 1963 gått bort, har hennes make och fyra söner helt och fullt anslutit sig till denna idé och genom skapandet av en särskild fond säkerställt bibliotekets framtid och kommande verksamhet.

Chef för biblioteket är George H. M. Lawrence, som tidigare var professor i botanik. Till sitt förfogande har han en rutinerad stab av olika medhjälpare. För arbetets rätta bedrivande finns en Advisory Committee, som sammanträder en gång om året, då verksamheten för det kommande året läggs upp. Kom-

Hunt Library Building, Carnegie Institute of Technology, Pittsburgh, med Hunt Botanical Library.

Rare Book Lounge, Hunt Botanical Library. På väggen till höger hänger en oljemålning av Mrs. Hunt. I förgrunden strax till vänster om mitten ses Voltaires lästol.

mittén har bestått av tretton medlemmar, fem från familjen Hunt (av vilka Roy A. Hunt Sr. avlidit hösten 1966), sex framstående botanister från U.S.A. och Europa (f. n. professorer från Berkeley, Berlin, Cambridge, Harvard, Hawaii och Los Angeles), vidare presidenten för Carnegie Institute of Technology och bibliotekets chef. Verksamheten är lagd på rent ideell bas. Medlemmarna erhåller fria resor och fritt vivre men intet traktamente för de dagar på omkring en vecka som sammankomsten brukar taga. Efter avslutad mandatperiod avtackas medlemmen med en enkel minnesgåva i form av en cigarrkopp i glas med ingraverad linnea.

Bibliotekets katalog, varav hittills två volymer utkommit, den första avhandlande litteraturen för perioden 1150–1700 och den andra (Part I och II) 1700-talet, är ett utsökt arbete i elegant typografi, tryckt på specialgjort papper med vattenstämpeln RH. (Se Rolf Du Rietz' stora recension i SLÅ 1964.) För tillfället planerar man att publicera vetenskapliga arbeten efter fyra linjer.

1. *Huntia*. Årsbok ägnad studier i botanisk bibliografi. Två delar har redan kommit ut. Försättningsvis räknar man med en ny del varje vår. Bidrag kan mottagas även från specialister från andra institutioner och inte bara från dem som tillhör biblioteket.

2. *The Hunt Facsimile Series*. Två verk har redan publicerats, dels L'Héritier de Brutelles sällsynta *Sertum anglicum* (1789–92), illustrerad med 38 vackra helsidesplanscher av ingen mindre än Pierre-Joseph Redouté, som gjorde sig världsberömd genom sin eleganta bok om rosor (*Les Roses*, Paris 1817–24), dels Walahfrid Strabos äldsta kända manuskript (ca 840), poemet *Hortulus*, översatt av Raef Payne och med kommentarer av Wilfrid Blunt. Utgivaren, Mr. Lawrence, har inte endast skrivit företalet utan har också lämnat ett par andra bidrag, om tidigare editioner och om blommorna i *Hortulus*.

3. *The Hunt Monograph Series*. Första början av denna serie utgöres av de skrifter som utgavs från biblioteket med anledning av tvåhundraårsjubileet av publiceringen av Michel Adansons *Familles des plantes*. Två delar med titeln *Adanson* har utkommit, 1963 och 1965.

4. *Bibliographia Huntiana*. Man har för avsikt att åstadkomma ingenting mindre än en bibliografisk studie av varje botanisk bok och varje trädgårdsbok, som i huvudsak handlar om växter, för perioden 1730–1840. Det är med särskild avsikt som man avstått från att sätta startåret till 1753, basåret för nomenklaturen, då Linnés *Species plantarum* kom ut. Genom att börja redan med 1730 års litteratur får man med även Linnés tidigare produktion, framförallt den värdefulla och banbrytande delen som publicerades under vistelsen i Holland. Titelsidan av varje bok kommer att reproduceras och för varje verk kommer textgranskning, redovisning av planscher och andra illustrationer, uppgifter om referat, recensioner och liknande, tidpunkt för publicering och för sällsynta verk också om förekomst. Man avser med andra ord att åstadkomma en botanisk encyklopedi, ett gigantiskt verk, omfattande omkring 19 000 boktitlar, för-

Från biblioteket i Mr. och Mrs. Roy A. Hunts hem i Pittsburgh 1961.

delade på 18 volymer, som beräknas taga lika många år för att trycka. Fjorton specialister är redan i full gång med arbetet och den första volymen beräknas bli publicerad 1972. Vi kan här tydligen se fram emot ett enastående förnämligt uppslagsverk.

Vår vistelse i Pittsburgh hade synkroniserats med den årliga sammankomsten av Advisory Committee, varför den blev särskilt givande. Jag blev i tillfälle att med Mr. Lawrence som ciceron gå igenom biblioteket och bese åtskilliga av dess skatter. Där finns t. ex. en gammal botanisk bok som hade ägts av Henrik VIII, som hade skrivit kommentarer i margin, vittnande om hans höga och för den oinvigde överraskande fina bildning, bl. a. i klassiska språk. Här återfann jag också ett komplett kolorerat praktexemplar i alla delar av den danske botanisten Georg Chr. Oeders med fleras *Flora danica*. Jag såg det för ett antal år sedan i en katalog från ett välkänt antikvariat och undrade vart det tog vägen. Min förmodan om antikvariat och inköpspris verifierades omgående av Mr. Lawrence. — De verkliga dyrgriparna i biblioteket utgörs av några av stockarna till träsnitten i Matthiolis Dioskoridesupplaga (1500-talet), som fru Hunt lycka-

des rädda undan förgängelsen just då ägaren hade för avsikt att utnyttja det fina träet för annat ändamål.

Bibliotekets bestånd av verk av Linné är inte särskilt stort om det också är gott nog. Jag fick tillfälle att på egen hand i lugn och ro gå igenom vad som finns. Det rör sig om några hundra nummer.

Det tidigaste av Linnés verk som jag lade märke till var *Bibliotheca botanica* och *Fundamenta botanica*, första upplagan, Amsterdam 1736, dock i ett inte så vackert exemplar. Madridupplagan av *Fundamenta*, som utkom 1788, finns också. Den torde vara rätt sällsynt. Jag känner inte till mer än tre exemplar i vårt land. Av *Critica botanica*, ed. 1, Leiden 1737, har man ett mycket vackert exemplar i pergamentband. En del Linnéböcker hade man på sin tid förvärvat efter Ultunaprofessorn Herman Simmons, däribland ett inte fullt fräscht exemplar av den ovan nämnda *Orbis eruditi judicium*. Av *Genera plantarum* har man fem editioner, däribland den viktigaste femte, 1754. Den sista upplagan som Linné själv gav ut, 1764, förelåg tillsammans med *Mantissa*, 1767, i oskuret skick, vilket torde vara rätt sällsynt. De övriga editionerna är från 1742, 1743 och 1789–91. *Philosophia botanica* var fint representerad med tre exemplar av första upplagan, Stockholm 1751, och dessutom av upplagorna från åren 1755, 1763, 1780, 1787 och 1824. Av *Flora svecica* finns både första (1745) och andra upplagan (1755). Av *Species plantarum* finns de två tidigaste upplagorna (1753 och 1762–63). Av första upplagan har man ytterligare ett exemplar av första volymen, i oskuret skick. Exemplaret av andra upplagan innehåller »allt i ett», där finns såväl kopparsticket som titelsidan i såväl svart som rött, vilket är mycket sällsynt. Av folianterna har biblioteket *Hortus Cliffortianus* och Thorntons *Temple of Flora*. Av *Systema naturæ* har man den viktiga tionde upplagan. Bibliotekets bestånd av dissertationer under Linnés presidium hade strax före vår ankomst dubblerats från ett femtiotal till ett hundratal. *Amoenitates* var representerade genom en kombinerade Leiden-Stockholmsupplaga och en Grazupplaga 1764.

Det kan tilläggas att biblioteket också äger ett par originalbrev av Linné. Det ena, på drygt 2 sidor, daterat Upsal. 1748 d. 13 sept., är adresserat till Albert Haller i Göttingen (se *Huntia* 1, sid. 166). Det förvärvades på sin tid av fru Hunt vid ett kortvarigt besök i Stockholm (Willy Heimann, Sandbergs Bokhandel).

Det andra brevet, på en sida, daterat Upsaliæ 1754 d. 1 octobr., är adresserat till Adanson i Paris, som tillskrivit Linné den 28 juni samma år.

Till slut vill jag också nämna att biblioteket helt nyligen har skaffat sig ett nytt exlibris. Fru Hunt hade själv innan hon gick bort framhållit att det var nödvändigt med ett sådant för att möjliggöra identifiering av sådana verk som förvärvats av biblioteket sedan det blivit en del av Carnegie Institute of Technology. Det kunde därefter naturligtvis inte längre vara riktigt att använda fru Hunts eget exlibris med den vackra kejsarkronan (*Fritillaria imperialis*). Fru

Utställning av Linneana i Hunt Botanical Library.

I centrum Dunkartons kopparstick av Linné i lappdräkt efter Hoffmans målning, nu i Linnémuseet i Uppsala. Vid sidan om Wedgwoodmedaljongen av Linné står det mikroskop, som Linné skall ha skänkt till Bernard de Jussieu i Paris 1738.

Böckerna är *Systema naturæ*, *Materia medica* och *Species plantarum*.

Hunt hade uttryckt en önskan, att bibliotekets nya exlibris skulle baseras på gamla boktryckares märken i böcker från hennes samling och alldeles särskilt i gamla örtaböcker.

Man har nu valt ut ett dussin sådana gamla boktryckaremärken från 1485 och till 1700, de flesta från 1500-talet, och grupperat dem runt »the central monogram embellished with Linnaeus' twin-flower». Det vackra märket är komponerat av en välkänd konstnär från Pittsburgh med det i svenska öron väklingande namnet Norton Peterson.

Linnés blomma i centrum! Det synes mig utgöra ett slående bevis på den centrala ställning som Linné intager i dagens U.S.A. i de kretsar som är intresserade av botanik och naturvetenskaper och deras historia, och det svarar väl mot den uppfattning som jag under vår resa fick vid diskussioner med bibliotekarier, medicinhistoriskt intresserade läkare, antikvariatsbokhandlare och andra i det blomsterälskande Amerika.

Summary

LINNAEUS IN AMERICA

By

BIRGER STRANDELL

First of all the author gives some historical glimpses of Linnaeus and America. Linnaeus himself never came to the New World, although he received an invitation about it during his time in Holland. On the other hand, as is known, one of his disciples, Peter Kalm, undertook a journey in 1748–1751 in the north-eastern parts of North America, and issued a printed description of his travels there. Linnaeus could also count amongst his disciples, an American, Adam Kuhn (1741–1817), afterwards professor in medicine at Philadelphia.

In the spring of 1966, the author undertook a journey in the U.S.A., during which he also had the opportunity of visiting several libraries and studying their Linnaeus collections. Two of these are presented in more detail, the University of Kansas Library and the Hunt Botanical Library. The former library owns at present America's largest Linnaeus collection and can show, amongst other things, a copy of *Systema naturae*, ed. 1, 1735. (Page 88 shows a list made by the director of the library, Thomas Buckman, on known copies of this priceless treasure in America.) Furthermore, a complete series of Linnaeus's theses and a copy of *Species plantarum*, ed. 1, 1753, opened but uncut, in wrappers, with the cancellands 75/76, 89/90, and 259/260. This Linnaeus collection goes back to the devoted labours of two separate book-collectors, Ralph N. Ellis, Jr. and Thomas Jefferson Fitzpatrick.

The second library that the author describes is the well-known botanical library in Pittsburgh, founded by the deceased Mrs. Rachel McMasters Miller Hunt. Following a presentation of the fine localities and wide research programmes of this institution, the author gives an account of some of the more noteworthy Linnaeus items in this collection. Apart from other things, this library owns a very rare work in *Species plantarum*, ed. 2, 1762–63, with the copper engraving and two title-pages, one in black and one in red.

SMÄRRE MEDDELANDEN

Erland Ehnmark död. Erland Ehnmarks bortgång den 6 juni 1966 var för den humanistiska forskningen i vårt land en stor förlust. Han var vid sin bortgång ännu inte fyllda 63 år och hade mänskligt att döma ännu åtskilligt att ge. Hans ämnesområde var religionshistoria med religionspsykologi. Doktorsavhandlingen 1935 behandlade ämnet *The Idea of God in Homer*. Även andra skrifter gav han ut på engelska. En av dem, *Linnaeus and the Problem of Immortality*, 1952, är en väl utförd och genomträngande studie inom en del av Linné-forskningens område, där bestämda resultat har nåtts, som dock hos oss och utomlands är ganska litet kända. Redan tidigare, 1941 och 1944, hade Ehnmark i Svenska Linné-Sällskapets årsskrift publicerat de två mycket betydelsefulla studierna *Linnés Nemesis-tankar och svensk folktro* samt *Dygden och lyckan*. Uppsatser av hans hand inom samma ämnesområde har publicerats i pressen, bl. a. i Svenska Dagbladet.

Ehnmarks utbildning till forskare var grundlig. Han behärskade antikens religionshistoria in i detalj, i detta avseende den man hos oss, som närmast trädde i Martin P. Nilssons fotspår, en norrlänning, som upptog den senares mantel i Lund. Men liksom Martin P. Nilsson var han också en grundlig kännare av folktron, inte minst tack vare en ovanlig förtrogenhet med primärmaterialet. Också religionspsykologin kände han väl. Så låg också bibelns föreställningsvärld för denne kunnige man öppen och klart tillgänglig. Besinnar man detta och minns man också, hur mycket av bildningsliv och intensivt människostudium, som återfinnes i Linnés arbeten *Diæta naturalis*, ungdomsverket, *Lachesis naturalis*, ännu ofullständigt utgivet, flera dissertationer och till sist men ej minst i *Nemesis divina*, bör det utan vidare stå klart, att Ehnmark var sällsynt väl skolad att tränga in i Linnés tankevärld. Han gjorde det också, varom hans skrifter i ämnet bär vittne. Men insatser i andra sammanhang låg honom även om hjärtat och något samlat uttryck för sitt ingående vetande, sin inträngande analys inom området i fråga medhann han ej. Men att få diskutera problemen med honom var alltid något av en högtid. Personligen var Ehnmark öppen, klar och redbar och förenade på ett föredömligt sätt personlig vänskap med den form av uppriktighet, som gagnar och hjälper.

Linné-forskningen har med honom förlorat mer än som torde vara allmänt känt. Tacksamheten dröjer nu vid vad han fick tid att ge.

ELIS MALMESTRÖM

En ny tysk Linnébiografi. Den tyske medicinhistorikern Heinz Goerke, känd bl. a. som en god kännare av de svensk-tyska förbindelserna i 1700-talets medicinska värld (se SLÅ 1958, s. 133 f.), har nyligen utgivit en bok om Linné. Han fullföljer därmed en gammal vacker tysk tradition, ty det är att märka att då England egendomligt nog icke kan peka på mer än någon enstaka självständig levnadsteckning över den store svensken har Tyskland att uppvisa en hel rad sådana; det räcker här att nämna författare sådana som Stoeber, Gistel, Schrank m. fl. Den nya biografien, *Carl von Linné. Arzt, Naturforscher, Systematiker. 1707-1778*, Stuttgart 1966, som ingår i den mycket kända och uppskattade serien Grosse Naturforscher, är ett alldeles utmärkt arbete. Kort och koncist skriven rymmer den på sina drygt 230 sidor i liten oktav en stor mängd fakta om Linné, framställda i en mönstergill klar och logisk ordning. Den sönderfaller i två delar, en första som berättar levnadsloppet och en senare som skildrar verket. Vad den

första delen beträffar är man glad över att författaren, när nu endast ett begränsat utrymme stått honom till buds, avstått från allt vidlyftigt citerande. Han har heller icke i onödan uppehållit sig vid de pittoreska intermezzon som kanta Linnés levnadsbana. Sålunda har förlovningen med Sara Lisa Moræa, som hos mången biograf brukar ge anledning till vidlyftiga utsvävningar, fullt tillräckligt omnämnts i en bisats, och avslöjandet av Sebas hydra, som heller ingen levnadstecknare brukar försumma att dröja vid, har fått vika för viktigare händelser under hollandsåren. Goerkes framställning av Linnés liv är stram och nykter.

Bokens viktiga andra del har delats upp i sex avsnitt: 1) »Guds kansliskrivare» (det av förf:s landsman Koelsch myntade uttrycket för systematikern Linné). 2) Naturens utforskare. 3) Läkaren och hälsoprofeten. 4) Reseskildraren och etnografen. 5) Vänner och motståndare. 6) Apostlarna. I dessa kapitel blir det viktigaste sagt om Linné, och sagt på ett väl avvägt sätt. Visserligen ägnas läkaren Linné oproportionerligt stort utrymme, men det får väl ursäktas med författarens egen studieinriktning. (Liksom utkastet till Linnés egen patografi i den biografiska delen.) Vad man i stället saknar är en sida om lapska resans i olika avseenden så stora betydelse liksom ytterligare några sidor om botanisten Linné. Hans insatser inom systematiken ägnas visserligen tillbörlig uppmärksamhet, men hans övriga mångsidiga botaniska intressen antydas endast (s. 128 f.), och om det av Linné skapade botaniska konstspråket sägs ingenting.

Mycket bra har Goerke lyckats med att trots det begränsade utrymmet flestades, då han har att behandla ett nytt avsnitt, ge historiska tillbakablickar, att helt kort skissera utvecklingen fram till den punkt där Linné tar vid.

Vad som emellertid framförallt gläder en svensk anmälare, och en anmälare i denna årsskrift, är den rika dokumenteringen, de ständiga belägen i svensk litteratur. Författaren, som under en längre tids vistelse i Sverige lärt sig vårt språk, behärskar fullkomligt den svenska Linnélitteraturen, och hänvisningarna till uppsatserna i SLÅ dominera på ett överväldigande sätt den gedigna notapparaten. Vår årsskrift torde väl aldrig så utförligt ha presenterats för utländsk publik. Till förtjänsterna i noterna hör också att författaren kostat på sig att för läsaren förklara specifikt svenska företeelser. För långt har han däremot gått i sina biografiska noter, i vilka även personer av för framställningen mycket perifert intresse få sitt curriculum vitæ avtryckt. Litteraturförteckning (i formellt hänseende ganska ojämn), person-, ort- och sakregister avsluta denna fullmatade bok och göra den till hundra procent användbar.

Stig Rydéns bok om **Pehr Löfling**. Svensk etnografisk forskning gjorde en svår förlust då intendenten vid Statens etnografiska museum Stig Rydén år 1965 avled vid femtiosju års ålder. Även det lärdomshistoriska studiet har anledning att med saknad men också med tacksamhet dröja vid hans minne. Via amerikanistiken hade han länkats in på studiet av Sydamerikas förste botaniske utforskare, Linnélärjungen Pehr Löfling. Kortare och längre uppsatser i detta och angränsande ämnen hade han offentliggjort på olika håll, bl. a. några gånger i vår årsskrift.

Rydéns största företag på detta område torde väl ha varit hans genomgång av Löflings kvarvarande papper i botaniska trädgårdens arkiv i Madrid, och resultatet därav har nu blivit det postumt utgivna arbete vars fulla titel lyder *Pehr Löfling. En linnélärjunge i Spanien och Venezuela 1751-1756*. Stockholm 1965, 242 s., 42 ill. i texten. (Bidrag till Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia, 6.) Rydén's främsta källa har därvid varit Löflings kopior av avsända brev, och hans arbete består också till största delen av långa citat ur dessa och på andra sätt bevarade brev från Löfling. Boken har sålunda karaktären av källpublikation, och däri, skulle man vilja säga, ligger också dess största

värde. Men icke dess enda. Rydén har som hispanist förstått att utnyttja den rika spanska litteraturen i det väldiga ämne som heter Sydamerikas upptäckthistoria, en litteratur som självfallet är ofrånkomlig vid varje djupare studium av Löffling men naturligtvis icke heller tillgänglig för varje svensk forskare. Av kännaren Rydén har däremot Löfflings insats kunnat infogas i sitt spanska sammanhang.

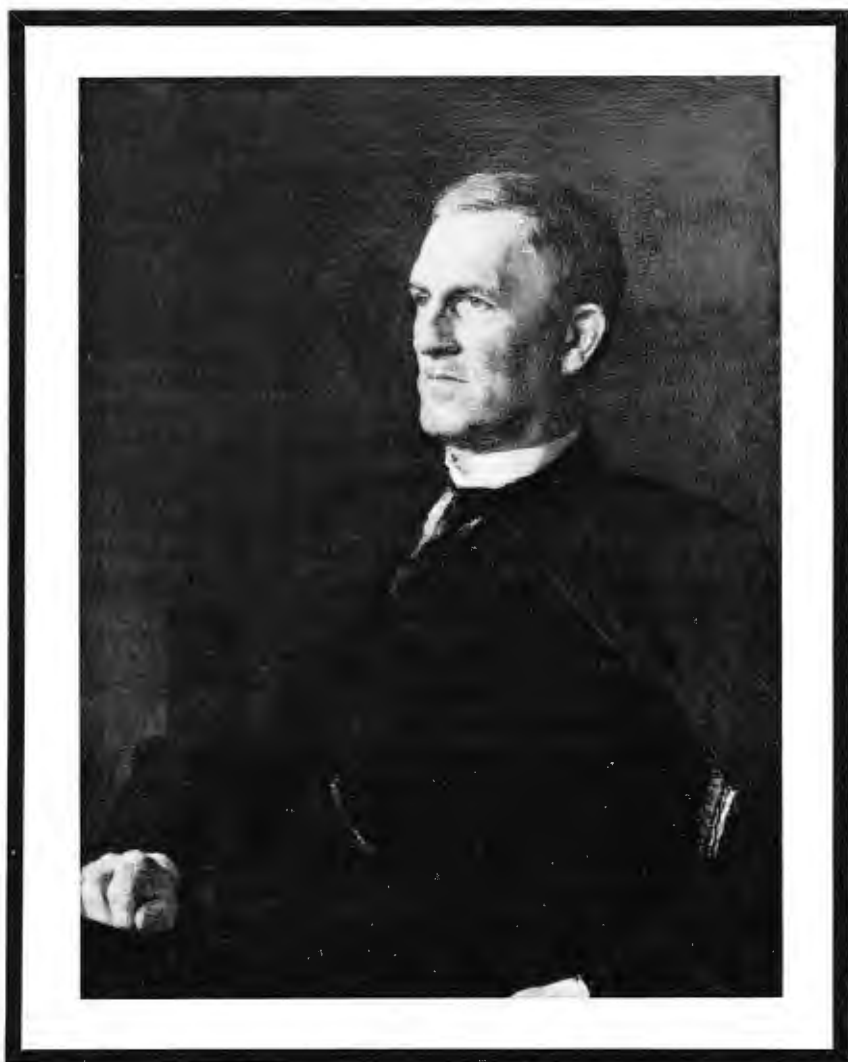
Formella ting i anslutning till utarbetandet av en vetenskaplig uppsats hörde aldrig till Rydéns starka sida. Så ej heller här, där otympligheter av olika slag, trots en av andra händer företagen översyn, kvarstå i texten. Dessa skönhetsfläckar förmå dock ej avgörande påverka det gynnsamma helhetsintrycket av denna väldokumenterade framställning av Löffling i Spanien och Venezuela, som dessutom på ett mycket tilltalande sätt färgas av författarens kärlek till den stora och rika spanska kulturen.

Valda avhandlingar av Carl von Linné. Under år 1965 ha, som vanligt genom med. dr Telemak Fredbärjs försorg, tre nya nummer utkommit i denna serie. Nr 46, *Andningens dietetik (Respiratio diætetica)*, handlar om vikten av ren och frisk luft och avhandlar således samma ämne som dissertationen *Den beboeliga luften* (utg. 1964 som nr 43 i samma serie). Nr 47, *Om ormbett (De morsura serpentum)*, är en intressant framställning av olika ormar, deras gift och botemedlen däremot. Framställningen belyses med ett fall ur Linnés praktik. En uppländsk piga hade gått avsides bakom en buske men därvid råkat bli huggen av en orm på ett ömtåligt ställe. Linné gav henne senegarot och lyckades därmed inom två dagar bota den arma flickan, som helt naturligt först hade visat häftiga symtom och haft fruktansvärda smärtor. Nr 48 slutligen, *Ätliga frukter (Fructus esculenti)*, innehåller beskrivningar av ätliga, i de flesta fall också smakliga och nyttiga bär, stenfrukter, äpplefrukter, skidfrukter, sädeskorn och nötter, för att nu använda Linnés egen indelning. Om kvitten, *Pyrus Cydonia*, heter det exempelvis: »Frukt finhårig, mycket vällyktande, sträv, sur; rå är den hård och osmaklig, men kokad mycket välsmakande och samtidigt magstärkande, kylande, könsretande; dess växtslem är utmärkt, ty det besvärar ej magen. Romarna bevarade dessa äpplen i gästrum för den goda lukts skull. Hos dem var också sed att makan, innan hon gick till sängs, skulle äta ett äpple. Hesperidernas äpplen eller de gamles gyllene äpplen voro just dessa.» Alla skrifter ha förtjänstfullt översatts av fil. lic. Ejnar Haglund, i sista fallet i samarbete med dr Fredbärj, vilken senare också står för upplysande noter. De kosta tre kronor styck och kunna beställas på i detta häfte inlagt beställningskort.

Linné och brödet. Min uppsats med denna titel i föregående årsskrift vill jag komplettera med två uppgifter, vilka vid författandet tyvärr undgick mig. 1) Bröd av kvickrot rekommenderas av Linné redan 1740 i hans *Tanckar om grunden til oeconomien genom naturkunnsgheten och physiquen* (Vetenskapsakademiens handlingar, 1740). 2) Samtidigt med Linnés *Berättelse om the inhemska växter, som i brist af säd kunna användas til bröd- och matredning* inkom till Collegium medicum en anonym skrift om kvickrotens användning i samma syfte. Båda handlingarna föredrogos i kollegiet den 4 april 1757 samt följande dag i Riksrådet, varvid beslöts att på publik bekostnad låta trycka Linnés skrift, medan den anonyma uppsatsens författare ej ansågs böra tilldelas något »præmium för dess således uppgifne påfund om qwickrotens nyttiande, som och det tilförene wore en nogsam bekant sak». Denna trycktes emellertid frampå sommaren 1757, nu med författarens namn Peter Jonas Bergius utsatt, under titeln *Rön om spanne-måls-bristens ärsättjande medelst qwickrot*. (Nils Hylander, Om kvickrotens nytta, s. 51, 54 f. (SLÅ 1947.))

TELEMAK FREDBÄRJ

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS
EGNA ANGELÄGENHETER

Robert E. Fries

11.7.1876–21.1.1966

När professor emeritus Robert Fries avled den 21 januari i år vid nära nittio års ålder, avslutades en epok i Svenska Linné-Sällskapets historia. Efter Olof Hults bortgång våren 1958 var Robert Fries den ende kvarvarande av sällskapets stiftare.

Men Robert Fries var, som vi alla vet, så mycket mer än bara en av stiftarna av vårt sällskap. Redan från första början var han ledamot av styrelsen, och när sällskapets ordförande, professorn vid Karolinska institutet Erik Müller plötsligt rycktes bort efter bara några dagars sjukdom och ny ordförande skulle utses, föll valet på Robert Fries. Vid höstsammankomsten här på Läkaresällskapet den 26 november 1923 valdes han till ordförande och kvarstod sedan på denna post t. o. m. år 1947, då han på egen begäran efter väl förrättat värv avgick vid sjuttioett års ålder. Under hela 24 av sällskapets första 30 år var han således dess ordförande och var därefter vår vördade hedersordförande i inte mindre än 19 år, varunder han i flera år fortfarande deltog i styrelsens och sällskapets verksamhet. Invalet i styrelsen vid sällskapets tillblivelse gällde bara ett mandat på två år, men som vi hört blev detta val upptakten till en nära halvsekelång insats av sällsynt slag. Redan dessa yttre konturer säger oss att Robert Fries har varit en centralgestalt i vårt sällskap, vartill vi aldrig kommer att få någon motsvarighet.

Robert Fries var också på ett alldeles särskilt sätt skickad att leda Linnésällskapets öden. Han hade botaniken och den linneanska traditionen i blodet. Hans farfar var den berömde Elias Fries i Uppsala, som vid vår sammankomst i Lund i våras av en framstående dansk professor i botanik betecknades som Sveriges främste botanist näst Linné, och hans far var den likaledes utmärkte botanisten Thore Magnus Fries, i Linnékretsar framförallt känd som författaren till den ännu i våra dagar oöverträffade standardbiografien över Linné.

Här är inte platsen att redogöra för Robert Fries' egna förnämliga insatser inom botaniken. Därom må fackmännen vittna. Låt mig bara få påminna om att Robert Fries redan som tjugofemåring likt en sentida Linnélärjunge deltog i den svenska expeditionen till Sydamerika, till norra Argentina och Bolivia, och att han senare var med på tvenne expeditioner till Afrika, till Rhodesia och Kongo och till Mount Kenya och Mount Aberdare. De vetenskapliga resultaten av dessa expeditioner var som bekant utomordentliga.

I Linnésällskapets årsskrift finns glädjande nog bevarade åtskilliga minnesrunor och andra anföranden som Robert Fries höll vid sällskapets sammankomster. Jag påminner om föredragen »Linné i Holland», »Linné och hembygden», »Linné-växter i Bergii herbarium», »Tvåhundraårsminnet av utgivningen av Systema Naturæ» och inte minst om »De linneanska 'apostlarnas' resor». Detta senare anförande utgör en kommentar till den utomordentligt upplysande och länge efterlängtrade karta som han låtit utföra över dessa resor, och som han

Minnesord vid Svenska Linné-Sällskapets höstsammankomst den 11 november 1966. Porträttet av Robert Fries efter en oljemålning av David Tägtström 1936.

först publicerade i anslutning till sin förnämliga översikt över den svenska botanikens historia, skriven till den internationella botanikkongressen i Stockholm 1950.

Vid ett tillfälle som detta dröjer man gärna inför de allra vackraste minnesbilderna, och jag kan då inte undgå att tänka på de gånger vi inom styrelsen hade förmånen att få samlas i Nanna och Robert Fries' vackra hem med det fina Linnébiblioteket, först i prefektbostaden i Bergianska trädgården, sedan i Curmanska villan på Floragatan. Det var högtidsstunder som man aldrig glömmar. Jag ser också Robert Fries vid Linnés gamla plugghäst vid sällskapets vårsammankomster i det fria ute på Hammarby, där han på sitt sobra sätt ledde förhandlingarna. Och jag ser honom då han på senare år med sin kära maka vid sin sida såsom vår vördade hedersordförande sitter bänkad utanför museet »på höjden», växlande några ord med de närmast sittande just innan sammankomsten skall börja. Jag har ett intryck av att Robert Fries i den kretsen kände sig alldeles särskilt väl tillfreds.

Nu är han borta, men hans minne det bliver!

Birger Strandell

Spencer Savage död

Svenska Linné-Sällskapets hedersledamot, f. d. sekreteraren och bibliotekarien i Linnean Society Spencer Savage avled i sitt hem i Southampton den 3 november 1966 åttio år gammal.¹ Om hans insatser inom Linnéforskningen behöver här inte närmare ordas. De presenterades i denna årsskrift för 1948 av vårt sällskaps sekreterare Arvid Ugglå, och den då meddelade förteckningen över Savages tryckta skrifter gav ett värtaligt vittnesbörd om hans vida intressen inom botanikens historia. Man måste nog säga att det var lyckligt att dessa två män, Ugglå och Savage, voro samtida. Ugglås mångåriga arbete i Linnean Societys handskriftssamlingar skulle troligen icke ha blivit så resultatrikt, om han icke mött sådan förståelse och välvilja från dessa samlingars vårdare. En annan man på denna post, utan Savages stora kunskaper inom den historiska botaniken, skulle självfallet ej lika verksamt ha kunnat befordra svenskens arbete. I viktiga avseenden voro de säkerligen också samstämda: det gemensamma intresset och bådas hjälpsamma och älskvärda läggning.

Efter avskedstagandet från Linnean Society 1951 lämnade Savage London men stod ändå hela sin återstående levnad till sitt gamla sällskaps tjänst i uppkommande linneanska frågor. Sitt botanikhistoriska arbete fortsatte han oförtrutet. I den stora utgåvan av Hans Sloanes herbarium 1958 var han på olika sätt engagerad och skrev bl. a. den upplysande inledningen (se SLÅ 1959,

¹ En utförlig nekrolog publicerades i *Times* för den 8 nov. 1966.

s. 125). Ett liknande arbete var hans i manuskript befintliga katalog över J. E. Smiths herbarium. Under de senaste åren av sitt liv var Savage, efter vad jag inhämtat av hans efterträdare på sekreterarposten Mr. O'Grady, särskilt sysselsatt med studier av manuskriptet till *Supplementum plantarum* med dess olika svårtydda handstilar. Vid sin död arbetade han med anteckningarna i Linnés eget annoterade exemplar av *Philosophia botanica*.

En vacker bild av Spencer Savages syn på den man vars minne han så troget och framgångsrikt tjänade, tyckas mig följande rader ur ett brev till Uggla av den 10 maj 1937 skänka. De må avsluta denna korta runa över vårt sällskaps utländske hedersledamot.

For my part, the more I study Linnaeus's works the more I am struck by his genius for clear, sound and practical exposition of things by nature very intricate. That seems to me to have arisen from an innate quality of mind, of singleness of aim and absolute sincerity. One feels that nothing he wrote,—not even the smallest note,—was written falsely or insincerely; that everything he wrote on natural things was the record of his progressive knowledge of, and love for, the endless wonders of Nature.

C. O. von Sydow

STYRELSENS ÅRS- OCH FÖRVALTNINGS- BERÄTTELSE FÖR ÅR 1965

Svenska Linné-Sällskapets vårsammankomst ägde rum på Linnés Hammarby söndagen den 23 maj. Föredrag hölls av biskop Elis Malmeström om »Linnés 'Diaeta Naturalis 1733' — innehåll och problematik». Efter sammankomsten och rundvandring i parken och förevisning av byggnader och samlingar på Hammarby intogs middag på Smålands nation i Uppsala. Härvid höll dagens föredragshållare ett kåserande anförande om sitt inträde på Linnéforskningens bana för nära femtio år sedan och om sitt arbete med doktorsavhandlingen om Carl von Linnés religiösa åskådning. I anslutning till det tacksamma omnämnande han därvid ägnade sällskapets dåvarande sekreterare överbibliotekarien Markus Hulth erinrade sedan fil. lic. C. O. von Sydow med några ord de närvarande om att jämnt etthundra år förflutit sedan Hulths födelse. Åt minnet av Hulth, den förtjänstfulle författaren av *Bibliographia Linnaeana*, Th. M. Fries' efterträdare som utgivare av Linnés Bref och skrivelser och först och främst Linnésällskapets redaktör och flerårige sekreterare ägnades en tacksamhetens skål.

Höstsammankomsten ägde rum onsdagen den 27 oktober på Svenska Läkaresällskapets lokaler i Stockholm. Vid de härvid förrättade styrelsevalen valdes till ordförande för år 1966 överläkare Birger Strandell och till vice ordförande för samma tid professor John Axel Nannfeldt. Till styrelseledamöter för åren 1966–1968 omvaldes f. d. förste bibliotekarie Jonas L:son Samzelius, professor Olof H. Selling och professor Erik Almqvist med f. d. förste museiintendent Yngve Löwegren som suppleant. Till revisorer för år 1966 valdes fil. kand. Ingvar Nordin och fil. lic. Svante Pekkari (efter advokat Daniel Troëng som av åldersskäl av sagt sig uppdraget) med förste museiintendent Rolf Santesson och docent Lennart Holm som suppleanter. Föredrag med ljusbilder hölls av fil. doktor Gustaf Näsström om »Kulturmiljöer från 1700-talet». Sammankomsten avslutades med supé.

Sällskapets styrelse har sammanträtt den 11 februari och den 18 oktober i Stockholm.

Under året ha genom med. doktor Telemak Fredbärjs försorg utgivits nr 46–48 i serien *Valda avhandlingar av Carl von Linné*.

SKATTMÄSTARENS BERÄTTELSE FÖR ÅR 1965

Årets verksamhet visar, trots en höjning av anslagen från både Uppsala stad och Uppsala universitet med tillsammans kr 9 000, ett underskott på kr 2 106. Orsakerna härtill är framförallt två: dels har kostnaderna för skötseln av trädgården ökat med drygt kr 6 200 beroende framförallt på fördyrade personalkostnader, dels har kostnaderna för årsskriften jämfört med föregående år ökat med kr 3 300.

Genom förseningen av årsskriften har för att bokslutet ej skall fördröjas i detta endast kunnat redovisas sådana medlemsavgifter som influtit per den 31 mars 1966, och medlemsavgifterna understiger med ca 5 000 kr de som redovisades under fjolåret.

Publikationsverksamheten har under år 1965 givit ett överskott av kr 5 000, vilket är en avsevärd förbättring jämfört med föregående år. På intäktssidan visas en ökning med kr 3 700, medan utgifterna minskat med kr 4 400, detta dock beroende på att under 1964 nytryckning skedde av ett flertal skrifter och att detta år således fick bära en onormalt stor kostnad för publikationer, eftersom inläggande lager ej balanseras.

Utgifterna för museet har i stort sett varit oförändrade, medan inkomsterna minskat med ca kr 900.

Sällskapets fondmedel är placerade i aktier, vilka är bokförda till betryggande värden.

De anslag som ställts till Sällskapets förfogande för framförallt driften av trädgården har under många år ej varit tillräckliga, och detta har medfört att fonderna successivt måst tagas i anspråk för täckande av förlusterna och att Sällskapets likviditet varit hårt ansträngd. Underskottet under år 1964, kr 3 218: 23, har enligt styrelsens beslut täckts genom ianspråktagande av resterande medel i reservfonden, kr 1 649: 17, och genom att resterande kr 1 569: 06 belastats dispositionsfonden.

Årets underskott, kr 2 106: 85, föreslås täckt genom medel i dispositionsfonden.

I övrigt hänvisas till nedanstående vinst- och förlust- samt balansräkningar.

Vinst- och förlusträkning för år 1965

Inkomster

Medlemsavgifter	12 461: 05
Statsbidrag till årsskriften	4 000: —
Anslag från Kgl. Patriotiska Sällskapet	4 000: —
Anslag från Uppsala stad	15 000: —
Anslag från Uppsala universitet	18 000: —
Räntor och utdelningar	19 653: 46
Försålda publikationer	5 267: 08
Museet: entréavgifter, vykort m. m.	2 856: 07
Bonus å sålda Linnéskedar	442: —
Gåva	50: —
Årets underskott	2 106: 85

Kronor 83 836: 51

Utgifter

Trädgården	56 113: 65
Museet	3 437: 98
Förvaltningsarvoden	3 000: —
Omkostnader	8 409: 84
Publikationer	272: —
Årsskriften	12 228: 50
Fondavsättningar	374: 54
	Kronor 83 836: 51

Balansräkningar den 31 december*Tillgångar*

	1964	1965
Kassa, bank och postgiro	1 038: 68	2 244: 09
Diverse debitorer	3 829: 38	4 053: 25
Aktier	208 023: 93	203 687: 92
Samlingarna	1: —	1: —
Samlingarna (interim)	6 000: —	6 000: —
Underskott år 1964 resp. 1965	3 218: 23	2 106: 85
Kronor	222 111: 22	218 093: 11

Skulder och eget kapital

Diverse kreditorer	2 578: 88	3 720: 46
Insamling till förvärv av Linnéföremål	30: —	30: —
Checkräkning	2 316: —	—: —
Årsskriften, statsanslag	4 000: —	4 000: —
Växthusbyggnadernas reparationsfond	5 241: 96	5 241: 96
Wenner-Grenska Samfundets donationsfond	4 863: 57	4 863: 57
Basil N. Soulsbys fond	1 459: 81	1 474: 40
Viktor N. Baumbachs fond	12 754: 66	12 818: 46
Linnéfonden	118 457: 15	118 753: 30
Museifonden	2 015: 79	2 015: 79
Pensionsfonden	12 500: —	12 500: —
Fasta fonden	31 414: 77	31 414: 77
Dispositionsfonden	22 829: 46	22 829: 46
./.. del av underskott år 1964		1 569: 06
Reservfonden	16 072: 37	1 649: 17
Underskott år 1963 resp. del av underskott år 1964	14 423: 20	1 649: 17
Kronor	222 111: 22	218 093: 11

Upsala den 13 april 1966.

SVEN WAHLBERG

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1965

Undertecknade, utsedda att granska Svenska Linné-Sällskapets räkenskaper och förvaltning för år 1965, få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av styrelsens protokoll, vilka ej föranleda något uttalande från vår sida.

Räkenskaperna, som fullständigt siffergranskats, äro förda med ordning och reda samt i behörig ordning verifierade. Vi vitsorda att 1965 års utgående balanskonto samt vinst- och förlusträkning per den 31 december 1965 överensstämma med räkenskaperna. Vi tillstyrka att årets underskott, kr 2 106 85, enligt skattnästarens förslag täckes genom medel på dispositionsfonden.

Sällskapets värdehandlingar, vilka äro deponerade i öppet förvar hos Uplandsbanken, Uppsala, hava avstämts mot av banken lämnad förteckning. Sällskapets banktillgodo-havanden och behållningen å postgirokonto hava även kontrollerats.

Då revisionen icke givit anledning till någon erinran samt skattnästaren och styrelsen i övrigt med nit och skicklighet handhaft Sällskapets angelägenheter, tillstyrka vi, att ansvarsfrihet beviljas för 1965 års förvaltning.

Uppsala den 31 maj 1966.

SVANTE PEKKARI

LENNART HOLM

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS STYRELSE 1967

ORDFÖRANDE:

F. d. överläkare BIRGER STRANDELL

Vice ordförande:

Professor JOHN AXEL NANNFELDT

(tillika av akademiska konsistoriet vald ledamot)

Övriga styrelsemedlemmar:

Valda för åren 1965-67

F. d. förste intendent SIGURD WALLIN, professor emer. G. EINAR DU RIETZ, bankdirektör SVEN WAHLBERG, skattmästare.

Suppleant: Fil. dr GUSTAF NÄSSTRÖM.

Valda för åren 1966-68

Professor OLOF H. SELLING, professor ERIK ALMQUIST, föreståndare för Linnéträdgården, f. d. förste museiintendent YNGVE LÖWEGREN.

Suppleant: Professor RUDOLF ZEITLER, föreståndare för Linnémuseet.

Valda för åren 1967-69

Med. dr TELEMAK FREDBÄRJ, laborator MAGNUS FRIES, sekreterare, förste trädgårdsintendent NILS HYLANDER.

Suppleant: Bibliotekarie CARL-OTTO VON SYDOW, redaktör för årsskriften.

Biträdande sekreterare: Fil. lic. BENGT JONSELL.

REVISORER:

Fil. kand. INGVAR NORDIN och fil. lic. SVANTE PEKKARI.

Suppleanter: Förste museiintendent ROLF SANTESSON och docent LENNART HOLM.

Sällskapets trädgårdsmästare: GUNNAR PETTERSSON.

Sällskapets museivakt: Fru LINNÉA JANSSON.

NYA MEDLEMMAR

Asplund, Lars, Fil. kand., Stockholm
Backéus, Ingvar, Fil. stud., Uppsala
Behrens, Ulla, Fru, Stockholm
Beskow, Einar, Hovrättsråd, Hägersten
Dackerman, Sten, Kamrer, Spånga
Edlund, Georg, Ingenjör, Stockholm
Gahn, Peter, Direktör, Stockholm
Gahn, Astrid, Fru, Stockholm
Hedlund, Hans, Jägmästare, Bromma
Idefelt, Stefan, Jur. kand., Huskvarna
Idefelt-Forsberg, Magdalena, Fru, Luleå
von Krusenstjerna, Edvard, Docent, Djursholm
Lindahl, Björn, Överläkare, Växjö
*Ljunglöf, Hanna, Fru, Rö
Lonæus, Gunnar, Kansliråd, Stockholm
Lundgren, Bengt, Överläkare, Kalmar
Malmeström, Arne, Redaktör, Hägersten
Malmeström, Jan, Jur. stud., Stockholm
Odelberg, Wilhelm, Överbibliotekarie, Stockholm
Pehrson, Matts, Överläkare, Gävle
Pehrsson, Anna-Lena, Fil. kand., Stockholm
Persson, Per Inge, Intendent, Stockholm
Ragnemark, Lennart, Tandläkare, Stockholm
Spångberg, Nina, Fru, Stockholm
Steffenburg, Bernt, Bergsingenjör, Hägersten
Åkerman, Charlotte, Fru, Stockholm

*Ständig medlem

Nya medlemmar kunna anmälas hos Svenska Linné-Sällskapets sekreterare, Fack, Uppsala 1. Årsavgiften utgör 20 kr (ständigt medlemskap 300 kr) och uttages i form av postförskott vid årsskriftens utsändande.

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS ÅRSSKRIFT

Årg. XLIX, 1966

CARL LINNÆUS, Petrus Artedis liv. Översättning och noter av INGRID ODELSTIERNA. (<i>Summary</i> : Carl Linnaeus's bio- graphy of Peter Artedi translated.)	1-8
ORVAR NYBELIN, Kring Petrus Artedis vistelse i England 1734-35. (<i>Summary</i> : Petrus Artedi's stay in England 1734-35.)	9-27
SIGURD FRIES, Linnés resedagböcker. Språk, stil och innehåll i jämförelse med de tryckta reseskildringarnas. (<i>Summary</i> : Linnaeus's travel diaries.)	28-64
HEINZ GOERKE, Linné und Johann Andreas Murray	65-73
S. PETER DANCE, Erik Brander, the Logies and Linnaeus	74-84
BIRGER STRANDELL, Linné och Amerika. (<i>Summary</i> : Linnaeus in America.)	85-96
Smärre meddelanden	97-99
Svenska Linné-Sällskapets egna angelägenheter	100-109